T.C
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

BURAK İNAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM

ÇANKIRI-2020

T.C
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

BURAK İNAN
ORCID: 0000-0003-3412-1081

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM

ÇANKIRI-2020

İçindekiler Tablosu

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ iv
TEZ KABUL VE ONAY v
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ v
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE v
ÖNSÖZ vi
ABSTRACT viii
KISALTMALAR ix
TABLO LİSTESİ x
GİRİŞ 1
1.ANTİK YUNAN'DA RUH ÜZERİNE DÜŞÜNCELER 6
1.1Milet Okulu 8
1.1.1 Thales 8
1.1.2 Anaximandros 9
1.1.3 Atomcu Düşünce 10
1.1.4 Logos 14
1.2 PLATON 16
1.2.1 Platon'da Ruh ve Beden Sorunu 18
1.3 ARİSTOTELES 19
1.3.1 Ruhun Genel Tanımı 19
1.3.2 Canlıda Ruhun Özellikleri 21
1.3.3 İnsani Ruh ve Akıl 22
2.ORTAÇAĞ'DA ZİHİN YAKLAŞIMLARI ve DESCARTES'TEN SONRAKİ DÖNEM 25
2.1 Yeni Platonculuk 26
2.1.1 Plotinos 26
2.1.2 Augustinus 28
2.2 Aristotelesçilik 30
2.2.1 Farabi 30
2.2.1.1 Akıl 31
2.2.1.2 Ruh 32
2.2.1.3 Nefs 33
2.2.3.1 İbn Sina 34

2.2.3.1.1 Varlık ve Sudur Öğretisi 34
2.2.3.1.2 İbn Sina'da Nefs – Beden 35
2.2.4.1 İbn Rüşd 38
2.2.4.1.2 İbn Rüşd'te Varlık Hiyerarşisi 39
2.2.5.1 Thomas Aquinas 40
2.2.5.1.1 Thomas Aquinas Ruh ve Beden Sentezi 41
2.2.5.1.2 Thomas Aquinas'ın Epistemolojisi 43
2.3. DESCARTES SONRASI RUH VE BEDEN TARTIŞMALARI 44
2.3.1 RENE DESCARTES 44
2.3.1.1 Düşünüyorum O Halde Varım 45
2.3.1.2Açık ve Seçik Bilgi 47
2.3.1.3 Ruh-Beden Düalizmi 49
2.3.2 John Locke 53
2.3.3 David Hume 56
2.3.3.1 İzlenim ve İdeler 56
2.3.4 Kant 57
2.3.4.1 Kant'ta Akıl Üzerine 58
2.3.5 Hegel 60
2.3.5.1 Descartes'in Kuşkuculuğu ve Hegel'de Pekinlik 61
2.3.5.2 Tin Ve Özdek 62
2.3.5.3 Hegel Fenomenolojisi: Hakikat Sürecinde Bilginin İki Aşaması 63
3. BÖLÜM ÇAĞDAŞ ZİHİN FELSEFESİNİN DÖNÜŞÜMÜ 66
3.1 Wittgenstein Dil Oyun 68
3.2 Husserl ve Marlau Ponty 70
3.3 Ryle 74
3.3.1 Makinedeki Hayalet-Kategori Yanlışları 74
3.4 Nagel 76
3.4.1 Materyalizm ve Anti İndirgemeci Yaklaşım 76
3.4.2 Bilinç 77
3.5 Cuhurchland Bilinçli Zekâların Varoluşu 79
3.6 Searle 84
3.6.1 Bilinç 85
3.6.2 Kognitif Akıl, Çin Odası Argümanı ve Turing Testi 88

SONUÇ 94
KAYNAKÇA 97
ÖZGEÇMİŞ 102

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

25/01/2021

Burak İNAN

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Burak İNAN tarafından hazırlanan ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ başlıklı bu çalışma, *25/01/2021* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Felsefe* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM	İmza: ……..
Üye	**:** Doç. Dr. İsmail HANOĞLU	İmza: ……..
Üye	: Dr.Öğr.Üyesi Ceyhun Akın CENGİZ	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 25/01/2021 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erol KARCI
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Zihin Felsefesinin Tarihsel Süreci adlı tez çalışmamız tarihsel süreçte gelişen zihin felsefesinin önemli kavramlarını konu almaktadır. Geçmişten günümüze gelen kavramların birçok farklı anlamda kullanımı ve birden fazla anlam yüklenmesi zihin felsefesinin alanını genişletmektedir. Zihin felsefesinde tartışılan kült kavramlar içerisinde şüphesiz ki en önemli iki kavram ruh ve bedendir. Ruh kavramı başlı başına bütün tartışmaların başlangıcında yer almaktadır. Zihin felsefesinin tüm konuları içerisinde var olan ruh kavramı Antik Dönemde gizemli ve mistik yönüyle varlığından şüphe duyulmayan içsel güç ya da Aristoteles'inde dediği gibi bilkuvve olarak görülmektedir. Ruh kavramı teoloji felsefesinde kişinin manevi yönüne iştirak eden ve öldükten sonra yaşamına devam eden kısım olarak düşünülmektedir. Descartes'ten sonra ruh kavramının anlamı değişim göstermektedir. Zihinsel durumlar ve bedensel durumlar olmak üzere ruh ve bedenin iki farklı birbirine indirgenemeyen töz düşüncesi oluşmaktadır. Ruh kavramının içeriği değiştirilip beyinde temasa geçen insan bedenine güç ve hareketi sağlayan "zihin" kavramı adıyla tartışılmaktadır. Zihin felsefesinin gelişimi ruh ve zihin kavramları gelişimiyle eşit orantı göstermektedir. Zihin kavramı da Çağdaş Dönemde kendi içinde alt dal olan bilinç kavramıyla tartışılmaktadır. Zihin felsefesinde tartışılan tüm konularda tarihsel süreçte dikkat edilmesi gereken önemli bir husus var olmaktadır. Ruh ve zihin kavramları tartışılırken aşkınsal güç, algısı yapılmaktadır. Beden tarihsel süreçte açık veya üstü kapalı biçimde hapishane, araç ya da ruh için var olan değersiz parça olarak görülmektedir.

Tezimi bitirmemde yardımcı olan *Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM*'a teşekkürü borç bilir, her zaman destekleriyle uzun yıllar Çankırı'da rahatça yaşamamı sağlayan aileme sevgilerimi sunarım.

Burak İNAN

25/01/2021

ÖZET

Tezin Başlığı: ZİHİN FELSEFESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tezin Yazarı: Burak İNAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM

Anabilim Dalı: Felsefe

Tezin Türü: Yüksek Lisan / Doktora

Kabul Tarihi: 25/01/2021

Zihin felsefesinin kökleri Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Ruh düşüncesi, insanın düşünen canlı olarak bilinmesi, insanı diğer tüm şeylerden ayırmaktadır. İnsan-ruh-beden tartışmalarında genel olarak ruhun bedeni kontrol eden güç olarak düşünülmektedir. Platon ise ruh ve beden konusunda ruhu özne olarak görmektedir. Modern dönemde, Descartes'te de görülen düalist yaklaşım Çağdaş döneme kadar etkinliğini korumaktadır. Dil felsefesinde Wittgeinstein'in dil oyunu ve nörolojinin etkisiyle zihin felsefesi beyinsel etkileşim ve yapay zekâlar üzerinden tartışılmaya başlanmaktadır. Ruh kavramı yerini bilinç kavramına bırakmıştır. Searle bilinç, algı kavramlarını beyinsel faktörler üzerinden incelerken, Turing Testine karşı yapay zekânın insan gibi düşünemeyeceği konusunda Çin Odası Argümanını geliştirmektedir

Anahtar Kelimeler: Ruh, Beden, Duyu, Akıl, , Bilinç, Algı**.**

ABSTRACT

Title of the Thesis: HISTORICAL DEVELOPMENT OF PHILOSOPHY OF MIND

Author: Burak İNAN

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM

Department: Philosophy

Thesis Type : Master's Thesis / Ph.D

Date : 25/01/2021

The roots of the philosophy of mind go back to Ancient Greece. The thought of the soul, the knowing of man as a thinking creature, distinguishes man from all other things. In human-soul-body discussions, the soul is generally considered as the power that controls the body. Plato sees the soul as the subject in terms of soul and body. In the modern period, the dualist approach seen in Descartes has been effective until the Contemporary period. With the influence of Wittgeinstein's language game and neurology in philosophy of language, philosophy of mind begins to be discussed over cerebral interaction and artificial intelligence. The concept of soul has left its place to the concept of consciousness. While Searle examines the concepts of consciousness and perception through brain factors, he develops the Chinese Room Argument against the Turing Test that artificial intelligence cannot think like a human.

Keywords: Spirit, Body, Sense, Mind, , Consciousness, Perception.

KISALTMALAR

Türkçe	Bibliyografik Bilgiler
Sayfa	S.
Editör	Ed.
Çevirmen	Çev.
Yayınlayan	Yay.
Adı Geçen Eser	A.g.e.
Adı Geçen Makale	A.g.m.

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 1.1: İnsan zekâsını ve yapay zekâyı ayıran özellikler ……. 92

GİRİŞ

Zihin felsefesinin varlığı felsefenin ilk ortaya çıktığı dönemden günümüz felsefesine kadar geniş bir zaman dilimine sahiptir. Zihin felsefesi akademik bir disiplin olarak adından 17. Yüzyıldan itibaren söz ettirmiş olmasına rağmen, bu alanda ele alınan konular Antik Yunan'dan beri tartışılagelmiştir. İnsan kendisi ve çevresindeki dünyanın gerçekliğini sorgulamaya başladığında zihin, bu gerçekliğe anlam kazandırmıştır. Özne ve nesnenin birbirine zıt ve ancak bir o kadar da birbiri için oluşu zihin-beden olgusu içinde düalist ve monist anlam barındırmaktadır. Monist düşüncede kendi içinde önemli görülen, eleyici materyalizm öne çıkmaktadır. Zihnin bileşenlerinin, zihinsel yapının algı, duygu ve düşüncenin var olmadığını savunmaktadırlar. Diğer materyalist yaklaşımda ise indirgemeci materyalizm var olmaktadır. Zihin durumlarını duyum, algı, anlama ve düşünce gibi her türlü zihinsel durumu bir kavrama indirgenebileceğini savunmaktadır. Zihnin biyolojik evrimsel sürece tabi olduğunu ve davranışçılık psikolojisiyle açıklanabileceğini düşünmektedir. Diğer önemli zihin felsefesi yaklaşımı ise düalizmdir. Descartes'ın zihin ve bedenin iki ayrı töz olduğu düşüncesi, zihin felsefesinde başat bir düşünce olup düalizm olarak adlandırılmıştır. Zihin ve bedenin iki farklı yapıda, birbirine indirgenmeyen tözler oluşu Platon'da da rastlanmaktadır. Platon'a kadar uzanan zihin ve beden ayrımı Antik Yunan ve Ortaçağ dönemlerinden Descartes'e süregelen zamanda zihin ve beden ayrımı Pagan, Hristiyan ve Müslüman filozoflarca çokça değer görmemektedir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Plotinous, Yeni Platonculuk akımının öncüsü olarak Platon'un düşüncelerini tekrar yorumlamaktadır. Ortaçağ Müslüman ve Hristiyan filozofları Platon'un ruh düşüncesinin aksine Aristoteles'in Hayvansal Ruh (De Anima) düşüncesini benimsemektedirler. Müslüman filozoflar, ilk önce Aristoteles'i çevirip Avrupa'ya da Aristoteles'in düşüncelerini aktarmaları, bu iki coğrafyada Aristoteles'in düşüncelerinin popülarite kazanıp benimsenmesine kolaylık sağlamaktadır. Aristoteles'in kolaylıkla benimsenmesinin diğer bir önemli yönü de felsefi düşünceleriyle birlikte, bilimsel araştırmalarıyla da adın söz ettirmektedir. Ortaçağda Aristotelesçiliği savunan Thomas Aquinas, Skolastik Felsefesinin de kurucusu olarak kilisede okul eğitimi vermektedir. Aquinas'ın ruh düşüncesinde insanların iradeli varlıklar olduğunu varsaymaktadır. Vahiyle bilgiye ulaşmaların yanı sıra akılla da birçok bilgiye ulaşma kapasitesine sahiptirler. Zihin

felsefesi tarihsel sürecinde Platon ve Aristoteles'in ruh ve beden kavramı önemliyken zihin felsefesi Descartes'le başlamaktadır. Descartes ruhun insanda var olduğunu düşünmektedir. Aristoteles'in canlı ruh ve hayvansal ruh düşüncesini tamamen reddederek, ruh ve beden insanda var olan iki töz olarak görmektedir. Düalist yaklaşım ruh ve beden ayrımında Çağdaş Döneme kadar, monist yaklaşıma göre daha ön plana çıkagelmektedir. Çağdaş Dönemde ise beyin üzerine yapılan çalışmalar ve bilgisayarın icadı bu düalist ve monist tartışmaların sonunu getirmiştir. Çağdaş dönemde ruh ve beden tartışmaları yerini bilinç düzeyindeki yaklaşımlara bırakmaktadır. Bedensel etkileşim, nörobiyolojik sinirsel ağlar ve beyinsel durumların algı düzeylerindeki tartışmalar ruh ve beden tartışmalarında son noktayı koymuştur. Basit yazılımlı ve karmaşık yazılımlı sistemler, bilgisayarlar düşünebilir mi? sorusunu doğurmaktadır. Çin Odası Argümanı ve Turing Testi zihin felsefesinin ana tartışma konuları haline gelmesi, çağdaş zihin felsefesinin tarihsel sürecindeki tartışmaları tamamen bitirmiştir.

Zihin felsefesinin tarihsel gelişimini ele aldığım bu tez de, zihin felsefesinde temel kavramlar olarak nitelendirdiğim ruh, beden, algı, bilinç ve zihin kavramlarını ele alarak tarihsel süreçte zihin felsefesinin gelişimi hazırlanmaktadır. Birinci bölümünde Antik Yunan'da ruh üzerine düşünceler derlenmiştir. Milet Okulu filozoflarının arke arayışları, tanrılardan bağımsız evreni anlamak istemeleri tüm felsefe tarihi için bir başlangıç kabul edilmektedir. Zihin felsefesi içinde bu arayış önemli bir noktaya değinmektedir. Thales'in ilk neden "su" düşüncesi maddi olan sebep ilkesine dayanırken Anaximandros ilk nedenin sınırlı-maddi bir nedene dayandırılmayıp sınırsız-sonsuz olması gerektiğini düşüneyazdı. Bu tartışmalar hem somut delille desteklenirken hem de soyut ruhsal düşüncenin varlığını güçlendirmektedir. Sonrasında gelen Antik Yunan ve İlkçağ filozoflarında mutlak ruh ve evrimsel sürecin tartışılmasına yol açmaktadır. Zihin felsefesi kavramlarının temelleri ilk bu dönemde atılmaktadır. Antik Yunan'da Platon, ruh ve beden tartışması ilk ortaya koyan filozoftur. Aşkınsal ruhun mutlak üstünlüğü savunarak ve bedeni bir araç olarak görmektedir. Ona göre ruh ve beden problemi diye bir durum yoktur. Görünüş ve gerçeklikteki duyuların yanıltması sonucu, mutlak var olan gerçekliğin idealar dünyası olduğunu savunmaktadır. Ruh ona göre ezeli ve ebedi olandır, beden ise dünyasallık içinde yanıltıcı olan konuma sahiptir. Zihin

felsefesinde ruh ve beden sorunu ilk defa Platon'da ortaya çıkmaktadır. Öğrencisi Aristoteles ise, Platon'un tüm ruh düşüncesini reddetmektedir. Aristoteles'in insan düşüncesi "insan düşünen hayvandır" üzerine kuruludur. Ruh ve beden birdir, Aristoteles'e göre ruh bilkuvve doğal haldedir. Üç tür ruh düşüncesine sahip olan Aristoteles, bitki, hayvan ve insan ruhlarının varlığını savunmaktadır. Bitki ve hayvan ruhlarının genel anlamda yaşamsal faaliyetleri için varlığını sürdürürken, insani ruhun en önemli özelliği akıl olmaktadır. Antik Yunan'da tartışılan ruh ve beden tartışmaları zihin felsefesinin kavramlarını şekillendirmektedir. Ortaçağ'da Descartes'e kadar süre gelen dönemde, Hristiyan ve Müslüman filozoflar Aristoteles ve Platon'un düşüncelerini kendi düşünceleriyle harmanlayarak yeniden canlandırmaktadırlar.

Ortaçağda iki önemli akım olan Platonculuk ve Arisotelesçilik tartışılırken Aristotelesçilik başat durumdadır. Platon'dan etkilenen ve düşüncelerine sıkı sıkıya destekleyen Plotinos, Ortaçağın başında Hristiyan felsefesini şekillendiren önemli filozoflardandır. Platon'un ruh düşüncesini sentezleyerek, sudur teorisini ortaya çıkarmaktadır. Plotinos'un ruh düşüncendeki mutlak birlik kendinden sonra Platonculuğu savunan diğer önemli filozof Aziz Augustinus'un düşünceleriyle farklılık göstermektedir. Agustinus felsefesinde metodik şüpheciliği kullanarak, Platon'un idea düşüncesini kabul etmektedir. Platonculuk akımı, Ortaçağda Aristotelesçilik kadar değer görmemektedir. Aristoteles'i yeniden yorumlayan Müslüman filozoflar düşüncelerine ve yaşantısına sıkı sıkıya bağlanmaktadırlar. Aristotelesçilik akımının savunucularından Farabi ruh ve beden düşüncesine ek olarak nefs problemini de ortaya atmaktadır. Farabi nefsi problemi ay üstü âlem ve ay altı âlem olmak üzere iki durumda tartışmaktadır. Nefs problemi Müslüman filozoflarda Farabi'den sonra İbn Sina'da ruh, nefs ve beden olarak önem kazanmaktadır. İbn Sina'nın düşünceleri Aristotelesçilik ve Plotonculuk akımlarının sentezi olarak nitelendirilse de Aristotelesçi düşünceye yakınlığı görülmektedir. Ortaçağda Platonculuk ve Aristotelesçilik akımlarının son izlerini İslam ve Hristiyan felsefesi yapan filozoflarca benimsenmesinin ardından gelen yeni akımlar ve düşünceler Aristotelesçilik ve Platonculuk akımlarının sonunu getirmektedir. Aristotelesçilik akımının son önemli filozofu Thomas Aquinas, ruh ve dini öğretilerle Aristoteles'in düşüncelerine önem vermektedir. Okul eğitimi ilk defa Thomas

Aquinas döneminde kilisede verilmeye başlanmaktadır. Zihin felsefesinin temel kavramları bu döneme kadar, zihin felsefesinden bağımsız kendine zemin oluşturmaktadır. İlk sistematik inceleme ve kavramların anlamlarını belirgin biçimde açıklamak Rene Descartes'le birlikte başlamaktadır. Descartes metodik şüphecilik yöntemiyle kendinin varlığını kanıtlama girişimde bulunmaktadır. Var olan her şeyden şüphe duyan Descartes şüphe duyulmayan kesin bilginin kaynağını aramaktadır. Açık ve seçik kanıt ona göre şüphe duyulmayan bilginin kaynağıdır." Düşünüyorum o halde varım" önermesinde var olan her şeyden şüphe duyulabileceğini fakat düşündüğünden asla şüphe edemeyeceğini anlatmaktadır. Onun zihin düşüncesinde önemli gördüğü töz kavramı gelecek dört asır boyunca zihin felsefesini şekillendirmektedir. Ruh ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki farklı töz olarak düşünmektedir. Rasyonalizmi savunan Descartes zihin felsefesinin ilk temelleri atarken kendinden sonra gelen emprist filozoflardan John Locke ve sonrasında gelen David Hume ona karşı bilgi konusunda karşıt yaklaşımlar savunmaktadırlar. John Locke bilginin kaynağını deneyim olduğunu düşünmektedir. Zihin boş bir levhadır düşüncesinde, insan zihninde doğuştan bilgi var olmamaktadır. Rasyonalizmi kesin biçimde reddederek, akılcı yöntemle ulaştığımız bütün bilgilerin kökeninde deneyim yatmaktadır. Bilginin kaynağında ona göre iki durum vardır, iç duyum ve dış duyumdur. Duyumlama konusunda, kendisiyle aynı düşünceyi savunan David Hume eleştirel yaklaşım göstermektedir. Zihin boş levhadır düşüncesini kabul ederek, zihinde oluşan izlenim ve idelerin bilgiye ulaşma yolunda deneyimden çıktığını savunmaktadır. Zihin felsefesi için ilerleme gösteren bu tartışmalara ek Hegel idealizm düşüncesinde, Tin üzerinden kurgusal felsefesini inşa etmektedir. Tin ve özdek ayrımını yaparak Descartres'in "düşünüyorum o halde varım" önermesinin eksik olduğunu eleştirmektedir. Ona göre ruhun aşkınsal üstünlüğü gözlenmektedir. Zihin felsefesinin Ortaçağda ve sonrasında ciddi tartışmalara sebep olan temel kavramların şekillenmesi Çağdaş Dönem zihin felsefesi için altyapı niteliğindedir. Zihin felsefesinin kavramları Antik Yunan'dan itibaren tartışılmaya başlanmaktadır. Ortaçağın başlangıcında Teoloji felsefesiyle birlikte tartışılan zihin felsefesinin başlıca kavramları ön plana çıkmaktadır. Ruh ve beden kavramları en sık tartışılan konular olmakla birlikte akıl, zihin ve varlık kavramları da tartışılmaktadır. Descartes, zihin felsefesinin mimarı olarak görülmektedir. Kendisinde önce gelen filozofların düşüncelerinde kavramsal realizme bakarak, zihin ve beden kavramlarına

sınır çizmektedir. Düalist düşünce şüphesiz ki Çağdaş Dönem kadar zihin felsefesinde tartışılan konuların başında gelmektedir. Çağdaş Dönemi başında zihin felsefesinin kavramları daha da genişlemektedir. Zihin felsefesine bilinç, algı, farkındalık ve dil felsefesi kavramları eklenerek tartışılmaya başlanmaktadır. Bilgisayarların icadı, basit yazılımlı ve karmaşık yazılımlı gelişmeler zihin ve beden düalizmini ortadan kaldırmaktadır. Tartışma ilerleyen düzeyde bilinç kavramına indirgenmektedir. Bilinç kavramı beyinsel düzeyde gelişen, sinir ağlarının birleştiği beyin çevresinde ve sinapslarla anlaşılmaya çalışılmaktadır. Zihin felsefesinin tarihsel sürecinin son dönemi bilgisayarlar ve beyinsel faktörlerle devam etmektedir.

1.ANTİK YUNAN'DA RUH ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Binlerce yıldır içinde bulunduğumuz evreni, yaşadığımız dünyayı algılayan, anlamaya çalışan, dünyaya anlamlar katan öznenin kendinde şeyle iletişiminde ve kendisi için var olma çabasında aldığı yollar tarihin çeşitli süreçlerinde birçok kez filozoflarca tartışılmıştır. Antik Yunan'da ilk sistematik düşünürlerin ruha yönelik düşünceleri de arkhe sorunuyla başlamıştır. Antik Yunan'da filozoflar insanı evrenin merkezinde görmemişlerdir. İnsanın doğayla iç içe olduğunu düşünen Pre-Sokratik filozoflar insanın doğadan bağımsız bir varlık olmadığını savunan monist bir yaklaşım sergilemişlerdir. Arkhe sorunu, Sokrates'ten önceki filozoflarda hakikati öğrenme yolunda akılcı bir temel arayışı bulmak için tartışılmaktadır. "Onlara göre her şeyin kendisinden meydana geldiği, kendisinden doğup sonuçta yine kendisine döndüğü bir şey vardır."[1] Doğa filozofları olarak nitelendirilen Thales ve Anaksimandros değişen dünyada değişmeyen sonlu ve sonsuz akılla kavranabilen töze ulaşmak nihayetindedirler. Akıllı varlık olan insanın doğadaki durumu:

> *"İyon düşünce geleneğinde, varlık olarak insan, doğanın bir parçasıdır. Yapı bakımından insan, doğasıyla evren birbirlerine simetriktir İnsanı anlamak ve açıklamak, evreni anlamak ve açıklamak demektir. Onlar,* ***"aklın sadece insan zihninin özel bir yetisi olduğunu"*** *(Horkheimer; 1994) düşünen günümüz akılcılığından farklı bir akıl anlayışına sahiptirler. Onlarda akıl, gerçekliğin (evrenin) yapısında bulunan bir ilke sorunu, ya da durumsallıktı. İnsan doğadan bağımsız, evrenin logosunun dışında, kendine özgü akıl sahibi varlık olarak ve insanın bilme yetisini de insanı, doğa karşında bağımsızlaştırıp, doğayı ele geçirerek, onun yapısına müdahale olanağı sağlayan bir yeti olarak düşünmüşlerdir."*[2]

Doğadan ayrı bir varlık olarak görülmeyen insan, kendinde akıl sahibi bir varlık olduğuna yönelik bir bilince sahiptir. İnsan hep evrenin içinde olduğu düşünülen, oluş ve bozuluşa tabi olan bir varlık olarak düşünülegelmiştir. Zihin felsefesinin önemli konularından birisi olan duyuların yanılabilir olmaları, yine bunun yanında maddi olan şeylerin değişebilir olmaları ilk kez İyonya Okulu'nda savunulmuştur. Arkhe sorunu da Millet Okulunda Thales ilk nedene "su" Anaximandros "apeiron" ve öğrencisi Aneximenes "hava" demiştir. Milet Okulu'nun bu üç filozofunun zihin felsefesinde etkin rolü doğayı anlama ve kavrama yolunda Tanrılardan bağımsız

---

[1] Alper Bilgehan Yardımcı, "Milet Okulu Doğa Filozofları Bağlamında Tanrının İmkânı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Cilt: 9 Sayı: 43, Nisan 2016, s. 1330.

[2] Kamuran Gödelek, *Zihin Felsefesi*, Veli Urhan, Serdar Uslu (Ed.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset, Eskişehir 2013, s. 25.

akılla kavramaya çalışmasıdır. En önemli yaklaşımı Anaxsimandros "apeiron" diyerek ilk neden, ilk hareketin kaynağı sınırsız bir şey olacağını düşünmüştür ve bununda insanı ayakta tutan **"ruh"** olabileceğini savunmuştur. Arkhe tartışmalarında Milet Okulu filozoflarından Thales'in "su" düşüncesini savunan Hippon:

> *"Ruh denen şey yaratıcı suymuş.- İçimizde bize özgü bir nemin bulunduğunu, onun sayesinde algıladığımızı ve yaşadığımızı söylüyor. Bu nem aslında olduğu gibi bulunursa canlı varlık sağlammış, kuruduğu zaman canlı varlık algılayamaz olur ve ölürmüş. Bunun için ihtiyarlar kuru ve duyularla algılamaya tam olarak sahip değildirler, çünkü nemden yoksundurlar."*[3]

Antik Yunan'daki filozoflar evreni anlamaya, algılamaya ve evrenle insanın bütüncül olduğu düşünülen, ilk hareketin sebebine duyulan merak bazı filozoflarda maddi bir şey olarak düşünülürken bazı filozoflar bunun maddi olmayan evren içinde ve evren üstü bir şey olduğu düşünülmüştür. Yani başlangıçtaki "ruh" anlayışı ilk hareketin de öncesinde var olan, temel faktör olarak görülmüştür. Ruhun özellikleri algılama, farkındalık, bilinç, düşünme ve anlama gibi kavramların ilk kez Milet Okulu'na kadar dayanan düşünceler varlığını göstermiştir.

1.1Milet Okulu

1.1.1 Thales

İlk filozof olarak nitelendirilen Thales felsefe tarihinin en önemli filozoflarından birisidir. Thales'in yaşadığı dönemde tanrılardan bağımsız maddi olan ilk neden aramaktadır. Düşüncelerinde tanrısal ruhun olduğunu ve bu ruhun içkin olarak tüm var olanlarda zuhur ettiği düşünülmüştür. Ona göre; "Su her şeyin ilkesidir"[4] deneyimlemelerine göre oluşumun ve bozuluşun etken maddesi sudur. Canlı ve cansız olanda sudan beslenmektedir. Arkhe'yi su olarak düşünmesindeki temel faktör bütün tikel olanın değişebileceğini, "su" ise hepsinde olan değişmeyen varlık olarak düşünmesinden kaynaklıdır. Thales'in arkhe tartışmasında suyu ilk neden kabul etmesi zihin felsefende çok önemli bir yere sahiptir. Zihin felsefesindeki ilgilendiğimiz nokta, ***Miletli Thales'***in doğayı anlama yolunda **akıl, deneyim,** üzerinden tanrılardan bağımsız sistematik bir düşünce meydana getirmektedir. İnsanı diğer canlılardan ayıran ilk özellik ise akıldır. Akılla doğayı anlamaya çalışmakta olan Thales, deneyimleri sonucunda yaşadığı doğanın canlı ve cansız olan şeylerin

[3] Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, Cinius-Sosyal Yayınlar, İstanbul 2014, s.162.
[4] A. Kadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2013, s.35.

maddi bir kaynağı olduğu sonucuna varmaktadır. Bu Thales üzerinden değil sadece yaşadığı dönemdeki filozofları da etkileyerek bir arayış içinde olduğunu göstermektedir. Bilimlerin de öncüsü kabul edebilir. Tanrısal ruh ise "O halde her şey, içinde tanrısal bir yaratıcı güç taşıyan su ile dolu olmak bakımından canlıdır"[5] doğadaki devinimi sağlayan maddesel var olanın ruhu olarak düşünmektedir. Tanrısal ruh bütün her şeyde olan içkin yapıdadır.

1.1.2 Anaximandros

Thales'in ilk neden su düşüncesine karşı çıkmaktadır. Anaximandos sınırlı ve belirli olanın arkhe olmasını kabul etmemektedir. Değişen ve dönüşen maddi olan mantıksal olarak töz olamaz. "Ona göre her şeyin kaynağı olan ilk madde sonsuz olmalıdır."[6] Sonsuz olan şey sınırlandırılmamıştır, somut değildir ve karşıtı yoktur. Doğada herhangi bir şeyle sınırlı değildir, maddesel olarak bir karşılığı yoktur ve düşünsel olarak sınırsızdır. Zıtlıklar da onun düşüncesine göre, maddesel olarak düşündüğü belirsizlikten türetilmektedir.

Thales ve Anaxsimandros'un düşünceleri klasik arkhe tartışmalarından fazlasını barındıran ve zihin felsefenin de ilk temelleri olarak kabul edeceğimiz bazı özellikleri bulundurmaktadır. Akıl iki filozofta da ön plandadır. Thales hem aklı hem de deneyimi kullanarak ilk kez doğayı anlamaya çalışmaktadır. Deneyimlerle, **farkındalık** duygusu geliştiren Thales ilk nedenin maddi olan şeylerde bulunan ortak bir madde olduğunu **kavramaktadır**. Deneyim, kavrama ve farkındalık doğada olan şeyleri akılla kavramaya ve düşünmeye zorlamaktadır. Bu sayede bilimin de doğuşuna öncülük etmiştir. Anaximandros ise doğada bulunan şeylerin ilk nedenin su olması **mantığa** aykırı olduğunu düşünmektedir. Arkhe onun için sınırsız bir madde olmalıdır, somut olanın değişim gösterdiği, soyut olanında sonsuz değişmeyen olması gerektiği düşüncesi vardır. Milet Okulu'nun iki önemli filozofunun tartışmaları zihin felsefesi içinde Antik Yunan'da tartışılan ilk kaynaklarda gösterilebilir. Akıl, deneyim, farkındalık ve kavramayı sistematik düşünen ilk Milet Okulu'nun önemli iki filozofu Thales ve Anaxsimandros'ta görmekteyiz.

[5] A. Kadir Çüçen, *Varlık Felesefesi*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2009, s. 81.
[6] Çüçen, 2013, a.g.e., s.83.

1.1.3 Atomcu Düşünce

Atomcu düşüncenin temelleri ilk Antik Yunan'da atılmıştır. Atomcu düşünceyi sadece Antik Yunan felsefesi üzerinden değil Çağdaş dönemde de bununla bağdaşık iki düşünce üzerinden aktaracağız. Antik Yunan'da özne üzerinden gelişen bir felsefe düşüncesi yoktur. Demokritos oluşum, yok olma gibi durumların olmadığı sürekli değişen, farklı hallerde görülen varlık düşüncesine sahiptir. Evrenin içinde boşluk olmadığını sürekli, hareket ve devinimi olduğu düşüncesi vardır. Boşluğu dolduran şeyler, gözle görünmeyen tek başına bir anlam ifade etmeyen, algılanamayan, görmediğimiz ve onlarında tekil halde varlığa dokunamayan atomlardır. Bu yüzden evrende hep bir devinim vardır. Bu devinim sabit bir gerçeklik, algı yanıltmasına ve farkındalığın kuşkuya düşmesine sebep olmaktadır. Yani duyuların yanılması, yeniden oluşumun olmaması ve olanın da yok olmaması gibi sürekli değişim halinde olma durumudur. Bunlar bir araya gelerek bütünlük oluşturmaktadırlar. Zihin felsefesinde atomcu düşüncenin esas alınması, Demokritos'un ruhun atomları ve bedenin atomlarının özellik bakımından farklı, oluş bakımından aynı olduğu düşüncesidir.

> *"Demokritos'a göre, ruh da aynı şekilde atomlardan yapılmıştır, ancak ruhu oluşturan atomlar beden atomlarından daha uçucu ve hareketlidir. Eğer ruh atomları kaçar ve dağılırsa, o zaman ölürüz ki bu sürekli bir tehlikedir. Ama, etrafımızı saran hava da hızlı hareket eden atomlarla doludur ve nefes almaya devam ettikçe kaçan atomların terine yenisini doldururuz. Algının kaynağı dokunma, yani atomların birbirine çarpmasıdır. Şeyleri oluşturan atomlar sürekli hareket ettikçe şeylerde titreyerek duyu organlarımıza benzerlerini ve akıntı ya da cereyan şeklinde ulaştırırlar. Ruhumuzu oluşturan atomlar, bir elek gibi çalışarak, bu kopya atomlarını örüntülerine göre ayırırlar. Demokritos'a göre, atomların hareketleri sonucu ortaya çıkan ses, ışık ve diğer duyumlar, en çok belli duyu organlarımızı etkiliyorsa da bedenimiz bunları bir bütün olarak duyumsar. Çünkü ruh atomları da aynı türdendir, bütün bedene yayılmışlardır."*[7]

Demokritos algının kaynağının dokunma yoluyla atomların birbirine çarpmasından kaynaklı olduğunu düşünmüştür. Sürekli durağın halde bile gözle görülmeyen hareket söz konusudur. Oluşum ve bozulma kendi kendine var olan bir devinimdir. Bu hareket sürekliliği şeyler üzerinden duyularımızla iletişim halinde bedenimize ulaşır. Yine ruhun atomları da bedenin atomlarına göre daha hızlı ve hareketlidir. Ruhun atomları belli duyu organlarımıza etki ettiğini düşünsek bile tümden bedene

[7] Gödelek, a.g.e., s. 29-30

etki ermektedir. Demokritos'un atomcu düşüncesi evrenin monist bir bütünlük algısı üzerine kurulmuştur. Ruh ve beden ayrımı Antik Çağda henüz düşünülmediği için Demokritos ruhun atomlardan oluştuğunu düşünmektedir. Ruh atomları da tıpkı beden atomları gibi boşluğu dolduran, beden atomlarından daha hızlı hareket eden yapısal yönü birbirine yakın oluşumun faktörü olarak görülmektedir. Algının ve duyuların hareketi, kavrama yetisi beden ve ruh atomlarının birleşimine bağlanmaktadır. Çağdaş dönemde ise yine atomcu düşünce Demokritos'ta olduğu gibi salt düşünce biçimde değil, modern fiziğin elde ettiği veriler dâhilinde yeniden açıklığa çıkaktadır. Antik Yunan felsefesinde boşluk kavramı yoktur. Atomlar boşluğu doldurmakta ve evren sürekli devin halindeydi. Çağdaş dönem fizik bilim insanlarının yaptığı çalışmalar sonucunda boşluk evrende boşluğun var olduğu kanıtlanmıştır. Bütün cisimler uzay boşluğunda ve çekim kuvvetiyle sabit durmaktadır. Maddeler atomlardan, atomlar atom altı parçacıklardan ve atom altı parçacıklar kuarklardan oluşmaktadır. Çağdaş dönemde ki atomcu düşüncede evrimsel bir süreç vardır. Bu düşünce evrenin oluşumu, büyük patlamadan sonraki süreci ele almaktadır. Zaman ve mekânda uygun koşullar meydana gelmektedir. Düşünen insan bu süreçleri atlatıp bilinçli hale gelmektedir. İnsan farkındalık ve anlama halini bilinç olarak düşünebiliriz. Bilinçli olmak kendiliğinin farkına varmaktır. İnsan bilinçli bir canlıdır ama her durumda bilinçli değildir. Uyku durumunda, travma geçirme durumunda ve buna benzer kendi farkındalığını kaybettiği durumda bilincini yitirir. Bilinçli olmak her zaman her şeyi anlamak, anlamında kullanmak doğru değildir, sürekli anlamsal durumu değişir ve neyi anladığımızın farkında olma durumu olarak düşürsek "masayı silmek istemem" masaya silme niyetinde olunan farkındalıktır, bir hastalığın bilincinde olmam ise hastalığı bilme niyetli değildir. Bu iki örnek günlük durumlarda sıradan iki örnek olarak düşünülebilir. Bilinç kendi içinde iki farklı özellik gösterir. Tarihsel süreçten bugüne kadar sıkça tartışılan esas konu bilicin hem biyolojik hem de ruhsal bir durum olarak bilenemeyen, kavranamayan bir şey oluşudur. Bilincin farkına varabilen insan, bilincin hem biyolojik hem de ruhsal bir şey olduğu ayrımını yapmaktadır. John Searle bu çatışmayı, bilimsel yöntemle atomsal bakış ve onu tamamlayan evrimci bakışla bitirmeye çalışmaktadır.

> *"Atomcu madde teorisine göre, evren bütünüyle oldukça küçük fiziksel görüngülerden oluşmaktadır. Tam olarak doğru olmasa da, bu*

> *görüngülere 'parçacıklar' (partikül) demeyi uygun buluyoruz. Dış dünyamızda yer alan gezegenler, galaksiler, arabalar ve paltolar gibi büyük ve orta ölçekteki varlıkların tümü daha küçük varlıklardan ve onlar da sırasıyla daha küçük varlıklar, moleküller, atomlar ve atomdan küçük parçacıklardan oluşur. Elektronlar, hidrojen atomları ve su molekülleri bu parçacıklardan bazılarıdır."*[8]

Henüz oluşum süreci diye düşünebileceğimiz nokta sadece fiziksel dünyayı anlamaktayız. Atomcu yaklaşım bize algılama yoluyla doğrudan kanıt vermektedir. Kafamı sağa çevirdiğimde pencereyi, sola çevirdiğimde ise sandalyenin üzerindeki kitabı görebilmekteyim. Fiziksel varlığı vardır, gözümle görüp, elimle dokunabilmekteyim. Farklı reaksiyonlara girdiğinde ise fiziksel değişimi görebilmekteyim.

> *"Doğanın temel yasaları çok genel özellikleri ile farklılık gösterirler; buna aykırı düşen hiçbir durum yoktur. Tersini kanıtlayacak deneysel gerçekler ortaya çıkmadıkça bunları doğru, tam ve evrensel olarak dikkate alabiliriz. Buna karşı gelecek şekilde, görünüme dayalı teori, evrensel geçerliliğe sahip değildir; biliriz ki; yalızca fiziğin belirli bölgesinde geçerlidir (yeterince doğru olarak) ve bu bölge dışında tümüyle anlamsızdır."*[9]

Bilimin doğruluğu, yeterliliği ve kesinliği her zaman için paradigma sahibi bilim insanlarının paradigmaları yıkılana kadardır. Doğaya salt gözle baktığımızda evrensel Newton'cu düşünce de yetersiz kalmaktadır. Kuantum fiziğinin ortaya çıkışı parçacık teorisi atomcu düşünceyi güçlendirmiştir. John Searle bilimdeki yenikliklerle zihin felsefesine yeni bakış kazandırmaktadır. Kuantum fiziğindeki çalışmalar parçacık, moleküller üzerine dayalı deneylerdir. Maddenin atomlardan oluştuğunu deneylerle kanıtlanmaktadır. Belli bir döneme kadar maddenin en küçük yapı taşının atomlar olduğunu düşünmekteydik. Şimdi ise madde atom altı maddelerin hızlarını hesaplanmakta ve buna göre veriler elde edebilmekteyiz. Makro düzen üzerine konuşurken mikro düzeni de anlayıp ikisini bağdaştırmaktayız. Algıladığımız makro nesnelerin bilmediğimiz özelliklerini parçacık dünyası mikro düzenle açıklamaya başlanmaktadır. Evrim teorisini de atom düşünce de birbirini tamamlamaktadır. Bir bitki ya da bir hayvanın farklı canlılık özellikleri göstermesi atomcu bakış ve sonrası evrimci düşünce özelliklerini destekleyecek ve tamamlayacak birçok örnekle açıklayabiliriz.

---

[8] John Searle, *Zihnin Yeniden Keşfi*, (Çev: Muhittin Macit), Litera Yayıncılık, İstanbul 2014, s.119.
[9] Eyvind Wichmann, *Kuantum Fiziği*, (Çev: Tahsin Nuri Durlu, Yalçın Elerman), Bilim Yayıncılık, Ankara 2005, s. 4.

> *"Evrimsel sürecin ürünleri olan organizmalar, 'hücreler' denilen alt sistemlerden oluşur ve bu organizmalardan bazıları sinir hücrelerinin alt sistemlerini geliştirir, biz bu alt sistemleri 'sinir sistemleri' olarak kabul ediyoruz. Ayrıca, kritik bir nokta şudur: Bazı aşırı karmaşık sinir sistemleri, bilinç durumlarına ve işleyişine neden olma ve onları sürdürme kapasitesine sahiptir."*[10]

Evrimsel süreç içerisindeki canlılar biyolojik ve biyokimya incelemelerinde hücresel boyutta ve sinir ağlarında birçok karmaşık sistem ve düzen içerisindedirler. Bu karmaşa içerisinde sinir ağları hücresel etkiler bilincin oluşumuna bilincin işleyişine etki eden kapasitedir. Bilinç insan beyninde meydana gelmektedir. Buna etki eden sinir hücrelerine tam olarak bilmemekle birlikte beyin ile bilinç arasında ki karmaşayı da henüz çözememekteyiz. Atomcu teori de görüyoruz ki atom ve atom altı parçacıklar etkisi ve bunun devamı niteliğinde olan evrimci yaklaşım bilince doğrudan fenomonolojik görüngüden uzak olan bilince dair kesinliğe en yakın sonuçları vermektedir. Buradan çıkardığımız bazı yaklaşımlarda bilinç sadece insana özgü bir özellik değildir. Hayvanlarda da bilincin olduğunu onlarında kendilerine özgü zekâları, farkındalıkları, dünyayı algılama biçimleri var olmaktadır. Yani atomcu düşünce ve evrimsel yaklaşım bilincin canlı da kendini gösteren farkındalığı ve algısı olabilen vücut sistemlerinde ve vücut ısılarında sinir ağları ile donatılmış sinirsel elektriksel beyinde var olan biyolojik temelli bir şey olduğunu anlayabiliriz. Bilincimiz bizlere düşünmenin sınırsız ufkunu açar bu düşünceler insanı gerçekten uzakta tutabilir bilhassa gerçeğin yakınında da bulundurabilir. Atomcu bakış ve evrimci düşünce canlıları bilinci olan ve bilinci olmayan canlılar olarak ayırmaktadır. Karbon temelli canlılarda bilincin oluşumu her zaman mümkündür. Bilimsel verilere dayanarak düşündüğümüz de birçok komple teorilerine maruz kalabilir farklı evrenlerde farklı galaksilerde birçok bilinçli varlığın olduğunu düşünebiliriz. Fenomonolojik baktığımız dünyaya en mantıklı açıklayabilen evrimsel bakış karbon temelli canlılar ve bu argümanları destekleyecek bilimsel kanıtları olan düşüncedir. Çağdaş dönemde bilimsel çalışmaların sonucu elde edilen bilgiler atomcu felsefenin sadece materyalist yaklaşımı olduğunu göstermektedir. Evrimsel süreçteki oluşan ve gelişen organizma ve bu organizmayı oluşturan alt sistemler, sinir sistemleri gibi, beyine etki eden ve bu etki mekanizmasının nasıl olduğuna dair çalışmalar sonuçlandırılmış değil.

[10]Searle, 2014, a.g.e, s. 27

"Evrimsel sürecin ürünleri olan organizmalar, 'hücreler' denilen alt sistemlerden oluşur ve bu organizmalardan bazıları sinir hücrelerinin alt sistemlerini geliştirir, biz bu alt sistemleri 'sinir sistemleri' olarak kabul ediyoruz. Ayrıca, kritik bir nokta şudur: Bazı aşırı karmaşık sinir sistemler, bilinç durumlarına ve işleyişine neden olma ve onları sürdürme kapasitesine sahiptir. Bilhassa, belirli büyük sinir hücresi koleksiyonları, yani beyinler, bilinç durumlarına ve işleyişine neden olmakta ve onları sürdürmektedir. Beyinlerin bilince nasıl neden olduğunun ayrıntısını bilmiyoruz, fakat bunun insan beyinlerinde meydana geldiği olgusunu biliyoruz ve birçok hayvan türlerinin beyinlerinde meydana geldiğine dair oldukça sağlam delillerimiz var."[11]

Atomcu düşünce ve evrimsel sürecin birbirini tamamlayan ortak yönlerinde, Demokritos ve Antik Yunan felsefesinde farklı düşünülen atomlar, Antik Yunan'da doğrudan evrene etki eden, ruhun da ana maddesi ve kendine özgü özellikleri olan maddenin oluşumunu ilk faktörü olarak düşünülmektedir. Çağdaş dönemde ise atomlar, canlılık, mikro organizma, sinir sistemleri ve beyinsel harekeler sonucu "bilinç" etrafında düşünülmektedir. Çağdaş dönemdeki organizmacı düşünce "ruhu" soyutlamaktadır. Yapısal bir organizma ve komut üzerine çalışan bir vücut sistemi sadece biyolojik vücudumuzun olması, sinir sistemlerimizin olması ya da karbon temelli canlılar olmamız beynimize giden bir veriyi hangi sinir sisteminde gönderdiğimizi hangi etkiden dolayı gönderdiğimizi beynimizin hangi bölgesinde bu komutu harekete geçirdiğini söylemez. Beyine giden herhangi bir komut verdiğimde hangi sinir sistemine etki ettiğini ya da bu komutu verdiğimde komut üzerine tepki veren bir organizma olursa, beden sadece biyolojik bir robot olur. Dışarıdan aldığı veriler doğrultusunda, bir nevi yüksek donanımlı bilgisayar ya da çok basit yazılımlı robot gibi olduğumuz sonucu ortaya çıkmaktadır. Atomcu bakış ve evrimci düşüncenin yetersizliği insanın düşünen bilinç sahibi, sanatsal yaratıcılığı olan ve özgün bir canlı halinden çok uzak tutan yaklaşım göstermektedir.

1.1.4 Logos

"Her şey sonsuz olarak dönüp değişse de

Durgun bir ruh yerindedir bu değişmede"[12]

Hiçbir şey aynı kalmaz, maddi olanın değişimi her zaman mümkündür, mutlak olan evrensel ruhtur. Evrensel ruhtan insan pay almıştır. Herakleitos evrenin somut

[11] a.g.e., s. 122-123
[12] Kranz, a.g.e., s. 66

gerçekliği olduğunu düşünmektedir. Gerçeklik sorununu ilk kez dile getirmiş, duyuların insanı yanıltacağını gerçekte olan yanıltmayan kozmos olduğunu düşünmektedir. "Heraklietos'a göre *Kosmos* zamana göre değil, fakat düşünceye göre meydana gelmiştir.[13] "Logos" Heraklietos'ta soyut olan değişmeyen, farklılık göstermeyen kozmosa hükmedendir. Bunu düşünce, akıl, anlama gibi düşünebiliriz. Mutlak olan Logos kozmosu bir olarak görmektedir. Antik Yunan filozoflarından farklı olan özelliği evren ve insan ayrımını yapmaktadır. Evren ve insan ayrımında ki ortak özellik insan evrenin içinde kozmosu saran ruhtan pay almış olmasıdır. Mutlak ruhtan pay alan insan öldüğünde ruh tekrar kozmosu saran ruha dönecektir. Logos'u ölçüt olarak gören Heraklietos:

> *"Heraklietos ise insanın doğruluğunun bilgisi için duyu ve akıl gibi iki mekanizmaya sahip olduğunu düşündüğünden, adı geçen doğa filozofları gibi duyuyu güvenilmez kabul ediyor, Logos'u ise ölçüt olarak yerleştiriyor. Fakat duyuyu şu sözlerle reddederler: "Ruhları barbar olan insanlar için gözler ve kulaklar kötü tanıklardır." [B107]. Şu sözle denktir: "Logos olmaksızın duyulara güvenmek barbar ruhlara özgüdür.""*[14]

Kozmostaki devinimin ve oluşumun sebebi Heraklietos'a göre zıtlıklardır. Kozmosu saran ruh görüngüde ateştir. Oluşan şeyler ateşten meydana gelir ve sonrasında tekrar ateş olur. Ateş ve su da zıttır. Evrensel ruh ateş, *insandaki* ruh ise sudur. Evrensel bir Harmoni vardır, "Aynı ırmağa iki kere girilmez."[15] Yaş ve kurunun savaşı, yaş olan kurur, ıslak olan buharlaşır ve ateşe döner. *Logos'*taki denge Heraklietos'a göre kuruluktur.

> *"Şüphesiz Heraklietos'a göre bu tanrısal Logos'u soluyarak akıllı oluyoruz, uykudayken unutkan, uyanma sırsında ise yeniden ayırt etme yeteneğine sahip oluyoruz. Çünkü uykudayken duyu organları kapandıklarından dolayı bizdeki akıl, çevresindekilerle ilişki içindeki doğadan ayrılır, sadece solunuma bağlı olarak sanki bir kök gibi yaşamda kalır, ayrılan akıl önceden sahip olduğu hafıza gücünü kaybeder."*[16]

Logos'un ruhundan pay alarak, duyuları açıkken insan ancak akla sahip olabilir. Duyularını kapatacak uyku hali, travma gibi durumlarda sadece yaşayan canlı ya da

[13] HERAKLİETOS, *Fragmanlar*, (Çev: ŞAR Güvenç-YILDIZ Erdal), Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 99.
[14] a.g.e., s.111
[15] Kranz, a.g.e., s. 77
[16] Heraklietos, a.g.e., s. 113

herhangi bir şey olarak görülmektedir. Logos'tan bağımsız insan ise, sadece duyularıyla hareket ettiği takdir de yanılmaya mahkûmdur ve mutlak olan ruhtan pay alamaz. Heraklietos'un düşüncesinde evren ve insanı bir arada tutan ruhsal yapı, mutlak gerçekliğe sahip ruh ve insana bahşedilen ruh olarak ikiye ayrılmaktadır. İnsandaki ruh bedenle birleştiğinde sınırlı ve kendini yineleyen bir yapıya sahiptir. Duyularla ve aklın bir çatışması, zıtlık durumu vardır. İnsandaki ruh aklı simgeleyen, insanın bedeninde algıyı oluşturan duyularla birleştiğinde evrenle *Logos* uyum içinde olmaktadır.

1.2 PLATON

Platon'un ruh düşüncesi bütüncül baktığımızda düalist bir yönlerini görmekteyiz. Görünüş ve idealar olarak ikiye ayırmaktadır. Görünüşlerin olduğu dünya ideaların yansıması, kusurlu olan değişen ve bozulmaya müsait yanıltıcı nesnelerdir. Görünüşleri duyularımızla algılarız. Bir diğeri ise ideaların olduğu kusursuz olan gerçek dünyadır. İdea Platon'a göre tek olan, yani duyularla algılanan her şeyin kaynağıdır. Varlık, bilgi ve teoloji üç önemli düşüncenin temelinde vardır. "Başka bir ifade ile idea demek, duyumsanan çok sayıda şeyin kaynağı ve hedefi olan 'bir' demektir"[17] Mutlak ruhtan pay alan idealar, mutlak gerçekliğinde sahibidir.

> *"Platon'a göre öncesiz olan gerçektir, değişen şeyler de görünüştür. Gerçek gerçekliklerin, yani ideaların (formların) dünyası düşünülür ve ancak akılla, yani zihinle kavranabilir. Buna karşın, görünüşler dünyası duyular yoluyla algılanır, onların sadece kanaatlerine sahip olabiliriz. Platon, duyu organlarımızlar algıladığımız dış dünyanın esas gerçek olan idealar ya da formlar dünyasının kusurlu kopyaları olduğunu, gerçeğe ancak düşünce ve akıl yoluyla ulaşabileceğini savunmuş, insan ruhunun ölümden sonra bedenden ayrılarak idealar dünyasına ulaşacağını söylemiştir"*[18]

İdealar zihinle kavranabilen ve kusursuz olanın yansıması olarak dış dünyada görülmektedir. Görünüş dünyasındaki kusurlu kopyalar bize gerçek ideaların varlığını, insan ruhunun da gerçekliğe erişme kudretinde olduğunu göstermektedir. Bu hareketin temelinde ruhun "bilgi, duygu ve duyu olarak üçe ayrılabilecek insan hareketinin; akıl eden (logistikon), irade gösteren/yaşayan/cesaret eden (thumoeides), acıkan/zevk alan (epithumetikon) üç ayrı kaynağı vardır"[19] Bilgi insanda olan

[17] Vahdet İşsevenler, *Platon'da Varlık ve Yasa*, Tekin Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 81.
[18] Gödelek, a.g.e., s. 32
[19] İşsevenler, a.g.e., s. 53

sonradan kazanılmayan, hatırlatma yoluyla anımsadığı özelliktir. İnsana verilen öncesiz kazandığı ruhun ilk özelliğidir. İkinci özellik bendenin özelliği olarak düşünülen algının, yanılgının ve ölümün temsilidir. Görünüşteki yanılgıyı anlamamıza ve gerçek olan ideaları kavramamıza yardımcı olmaktadır. Son özellik ise, ihtiyacı temsil eden bedensel ve ruhsal durumların birleşim noktası olarak görülmektedir. Gerçekte bileceğimiz şeyler sadece ideaların varlığıdır. Ruhtaki üç bölümde de Platon dünya zevkleri ve düşünce kısmını ayırmaktadır. Bu iki, uç noktada ki tezatlık olduğunda ruhun ikinci kısmında insan yanılma eğilimi göstermektedir.

> *"Platon ideaların ya da formların bilgisini (episteme) elde etmekte duyuların rolünü tamamen yadsımıştır. Çünkü; ona göre, kişi duyular yoluyla algıladığı şeyleri gerçek sanmaktadır. Zaten hayal kurmayı, kanıyı en aşağı bilgi türü haline getiren şey de görünüşleri, hayalleri algılayan zihin, onların gölge ya da hayal olduğunu anlamasıdır. Kişi algıladığı şeylerin bir gölge olduğunu, bir hayal âleminde yaşadığını bilmediği, derin bir bilgisizlik içindedir. Gerçek bilgi, Theaitetos'un da keşfettiği gibi kendi içimizdedir, bedenimize girmeden önce idealar âleminde yaşayan ruhlarımız ideaların gerçek bilgisine sahiptirler ve kişinin yapması gereken şey, ruhun sahip olduğu gerçek bilgiyi hatırlamaktır."*[20]

Platon'da doğrudan ruh ve beden problemi yoktur. Görünüş ve ideaların üzerinden oraya çıkan gerçeklik problemi vardır. Duyular yanıltıcı ve değişim halindedir. Ruh ise değişmeyen ve ideaların varlığını bilen durumdadır. Bu nedenle ruhu üç ana bölüme ayıran Platon insanın dış dünyadan edineceği hiçbir bilginin olmadığını düşünmektedir. Gerçek bilgi zaten insana verilmiştir ve bunu anımsayarak ortaya çıkarmaktadır. Akıl ise Platon'da gerçekliğe götüren yoldur. Tamamen dış dünyada ki şeylerden bağımsız ve onların hiçbir duyumsama ile etkisi altına girmemektedir. İdealarında üstünde olan iyi ideası ahlaki yönden en üst idea olarak kabul edilir. "İyi ideası, varlıktan öte bir şey olarak her şeye gerçekliklerini ve bilinme imkânı veren, bu anlamda ideaların üzerindeki ideadır"[21] Ruhun üç bölümde de bahsettiği üzere ruhun belirli durumlarda bedenin etkisinde kalarak fani olan şeylerle yanılabileceğini bu yüzden *doxa* ile gerçeği ayırt edemeyeceğini düşünür. İyi idesi Platon'da mutlak olan idedir. İnsan da ahlaki yönden iyiyi aradığı için dış dünyada olan kusurlu şeylere bakarak gerçek dünyada "akıl" ile ideaların farkına varmaktadır. İyi ideası

[20] Gödelek, a.g.e., s. 32
[21] İşsevenler, a.g.e., s. 47

kusursuz olan, dış dünyada ki şeyler ise kusurlu olandır ve bu kusurlu nesneler kusursuz olan ideaların yansıması olduğunu düşünmektedir.

1.2.1 Platon'da Ruh ve Beden Sorunu

Platon'da ruh ve beden doğrudan ilintili ve iç içedir. Ruh ölümsüzdür ve bedenlerimizin içinde idemizin yansıması olarak ruh vardır. Ruh bedene hükmetmek için vardır. Platon'un at arabası benzetmesinden de yola çıkarak, ruh da bedene bir araç gibi hükmeder. Ruh bedenden önce oluşmuştur ve yeryüzünde insanın içine girerek şeyleri anlama yetisi sunmaktadır. Platonda sonradan kazanılan bilgi yoktur. Gerçek bilgiye insan kendi ruhunda hatırlama yoluyla ulaşmaktadır. Duyularla sonradan kazanılan tüm bilgiler gerçekte olmayan yanıltıcı bilgilerdir. Dış dünyada ki olan tüm nesnelerde ideaların yanılsamasıdır. Bedenin de diğer nesneler gibi yanıltıcı olduğunu ve gerçek olan öncesiz ruh olduğunu düşünmektedir. Ruh da insandan bağımsız hareket eden ve yöneten rolüne sahiptir.

> *"Paton bu sürekliliği açıklarken de ruhun kendi kendine hareket eden oluşunun, kendi kendine hareket eden bir şeyin de başlangıçsız oluşunun ve sonsuz olmak zorunluluğunda bulunuşunun ruhun sürekliliğine kanıt olduğunu belirtir. Çünkü hareketin kaynağı olan ruh ezeli ve ebedi olmak zorundadır."*[22]

Ezeli ve ebedi olan ruhlar için dünyaya gelişi, at arabası örneğini tekrar ele alırsak, iyi ideası göremeyen ruhların arabası sürekli aşağıya doğru gider. Bu yüzden aşağıya doğru çekilen araba kanatlarını kaybetmesine neden olur. "kanatlarının yitiren ruh, yeryüzüne düşer ve bir bedenin içine girer. Bu, doğuştur, ya da ruh ile bedenden kurulu ve "ölümlü" denen insanın oluşudur."[23] Görünüş dünyasına düşen insan zihinsel karmaşa yaşar. Tam unutkanlık ve hatırlama arasındadır. Nesneleri gördükçe, gökyüzünde seyrettikleri gerçek ideaların yanılsamalarından anımsayarak, bilgiyi hatırlamaya başlamaktadır. Bilgiyi doğurtamayan ruhlar, duyuları yanılgıya yöneltir. Ruh ve beden ilişkisinde Platon ruh ve bedeni iki farklı yapıda düşünmektedir. Beden araç olarak görülürken, ruh töz olarak görülmektedir. Ruh ve bedenin tamamen birbirinden bağımsızdır ve dış dünyada birlikte var olurlar. Bu varoluşu Platon;

> *"Platon'a göre ruhun konuk olduğu bedenle birliği ruh için aşağılayıcı bir ortaklıktır. Ruh için beden bir hapishanedir. O kabuğuna yapışmış bir*

[22] Mustafa Kaya, "Platon Ruh Kuramı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XV. Sayı 1, 2013, s.174.
[23] a.g.m., s. 174-175

istiridye gibi ruhun içine hapsolduğu bir hapishanedir. (Platon, Phaidros: 250cc) ve bedende bulunduğu sürece hakikati elde edemez. Çünkü ruh onun doğal faaliyetlerini gerçekleştirme şöyle dursun onun kendi doğasını gerçekleştirmesinin önündeki en büyük engeldir. Platona göre ruh istediği takdirde bu sıkıntılardan, beden hapishanesinden kurtulabilir. Çünkü Platon'a göre, yaratılış olarak ruha komutanlık, efendilik verilmişken bedene kölelik, boyun eğme verilmiştir. Ruh akla sahiptir, beden bundan mahrumdur."[24]

Platon'a genel baktığımızda idealar ve görünüşler üzerinden, ruh ve beden sorununda, ruhun özne olarak aşkınsal üstünlüğe sahip olduğunu görmekteyiz. Gerçek olanın kusursuz olduğunu, yaşadığımız dünyanın da olan şeylerin birer yanılsama olduğunu düşünen Platon, ruhunda bedenden önce var olan ve görünüş dünyasına düşen yanılsama bedene hapsolduğunu düşünmektedir. Ruhun özelliklerine baktığımızda Akıl, Hükmetme, Emir Veren, bir yapısı vardır. Platon'un ilk bölümünde de bahsettiğimiz üzere ruhun üç bölümü vardır. Bu üç bölüm ruhu gerçek olanı anlamaya yarayan ideaların bilgisine ulaştıran ya da dünyevi zevklerin peşinde koşan insanı yanıltan bir yönü olduğunu görmekteyiz. Ruh doğası gereği özgür olmak isteyen, ideaların bilgisine ulaşmak isteyen bir yapıdadır. Fakat görünüşler dünyasında bu hiçbir zaman mümkün değildir. Doğurtma yöntemiyle en fazla diyalektik seviyesine ulaşan ruh ideaların renksiz, mat halini görebilir. Bedeni ruhu dizginler ve kendi potansiyelinde ulaşmak istediği harekete engel olur. Platon'da ruh, bedenden üstündür. Ruhun efendi, bedenin ise köle olduğunu düşünmektedir. Ruh görünüş dünyasındaki hareketin ve canlılığında sebebidir. Çünkü ruh bedene hükmeder, beden görünüş dünyasını algılar, bu sayede hareketin başlangıcı olmaktadır. Doğayla iç içe olan insan ruh olmadan önce Mağara Alegorisi örneğinde olduğu gibi sadece yansımaları görür, at arabası örneğinde olduğu gibi de hükmeden, yön veren olur. Platon'da görüyoruz ki beden ruhu hapseden ve engelleyen bir şeydir. Ruh ölümsüzdür, beden ise fanidir ikisi de birbirinden tamamen farklıdır, beden olmadan da varlığına devam etmektedir.

1.3 ARİSTOTELES

1.3.1 Ruhun Genel Tanımı

Aristoteles ruhu anlama yolunda ilk önce kendinden önceki filozofların ne düşündüğünü inceleyerek başlamaktadır. Aristoteles kendinden önceki filozofların

[24] a.g.m., s. 177

düşüncelerine karşı çıkarak, kendine özgü teori geliştirmektedir. Onun ruh anlayışında: "Aristoteles'e göre ruh ve bedenin bir bileşkesi olan insan, aynen diğer bireysel tözler gibi var olan birincil tözdür. Ruh ve beden farklı olmalarına rağmen bireyin ayrılmaz parçalarıdır.[25] İnsanda canlılığın temel sebebi ruhtur. Bilkuvve hayata sahip cisim olan ruh, ilk entelekheia olma özelliği göstermektedir. Beden madde halinde, ruh ise form halindedir ve zorunlu olarak tözdür. "Ruh, bilkuvve (güç halinde) hayata sahip doğal cismin biçimidir. Fakat biçimsel töz entelekheia'dır (yetkin fiil); o halde ruh, bu doğada bir cismin entelekheia'sıdır.[26] Entelekheia iki farklı anlama gelir, hem bilim hem de bilimin uygulanması anlamı vardır. Aristoteles'e göre ruhun güç halde yaşamı mevcuttur, bedende hayat bulan ruh, bedenin ilk entelekheia olarak düşünmektedir. Basitçe canlılık olan şeylerin bitkiler, hayvanlar ve insanlarda ruh vardır, cisimsel düşünürsen bir bitkinin yaprağı da, bir kedinin ayağında ruhtan pay alır yani ruh canlıda organlaşmaktadır. "Ruh, biçim anlamında bir tözdür yani belirli bir nelikteki bir cismin neliğidir"[27] Canlı organizmasında bütünlüğü sağlar. ""insan olma" ile ifade edilen tek bir şey vardı ve bu şey de bir şeyin tözü idi. Şimdi bir şeyin tözünü ifade etmek, bu şeyin özünün başka bir şey olmadığını ifade etmektir"[28] Aristoteles'in düşüncesine göre ruh canlının tözüdür.

> *"Aristoteles'e göre ruh bir tözdür. Ancak töz esas olarak üç anlama gelir. Tözün ilk anlamı madde, yani kendisiyle belirlenemeyen; ikinci anlamı ise form ve üçüncü anlamı ise madde ve formun birleşimidir. Form ve fiilin kendisi de yine iki anlama gelir. Yeti olarak fiil ve bu yetinin uygulanması, işletilmesi olarak fiil. Yani Aristoteles'in deyimiyle entellekheia olarak fiil ve energeia olarak fiil."*[29]

Salt maddeye kendinden hayat veren örneğin; Örneğin: Kulak bir hayvan olsaydı, duymak eylemi kulağın ruhu olurdu demek Aristoteles'in ruh düşüncesini yeterince açıklayıcı olmaktadır. Platon'un aksine ruhun bir bedene ihtiyacı vardır ve ruh ölümsüz ya da başka bedenlere giren bir şey değildir.

---

[25] Gödelek, a.g.e., s, 45
[26] Aristoteles, *Ruh Üzerine*. (Çev: Zeki Özcan), Sentez Yayıncılık, Bursa 2018, s.71
[27] A.g.e., s, 75
[28] Aristoteles, *Metafizik*, (Çev: Ahmet Arslan), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1996, s. 208
[29] Mustafa Kaya, "Aristoteles'in Ruh Anlayışı", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, s.92.

1.3.2 Canlıda Ruhun Özellikleri

Aristoteles'in genel tanımından yola çıkarak ruh canlılığın sebebi, tüm işlevlerini sağlayan neliktir. Canlı ve cansız arasındaki farklılıkları belirleyen Aristoteles, cisimde ruhun etkin bir varlık olduğunu şu maddelerle sıralamamıştı:

> *"Anima bedenden ayrılamaz; biçimlendirici bir güce sahiptir;*
> *[bedende içkindir].*
> *Yaşamsal işlevlerin tümünü içerir.*
> *Bedene canlılık veren ilkedir.*
> *Bedendeki organların işlevlerini yerine getirmesi getirmesini sağlar."*[30]

Bu özelliklerin bitki, hayvan ve insanda ayrımını yaptığımızda;

* Anima bedenden ayrılamaz; biçimlendirici bir güce sahiptir;

[bedende içkindir].

Bedende içkin olan ruh, biçimsel görüntüsünü şekil verir. Bitkinin yaprağına da gövdesine de canlılık vermesi gibi.

* Yaşamsal işlevlerin tümünü içerir.

Canlıya hayat veren, yaşama gücü sağlayan ve canlının kendinde bulundurduğu potansiyel enerjidir. Canlıda isteteme, arzulama, beslenme, duyma, görme ve akıl yürütme bu sayede olur.

* Bedene canlılık veren ilkedir

Bu ilke bedenin güç halinde yetkinliğini göstermektedir. Bitki-Hayvan-İnsan ayrımını bu ilke ile anlaşılmaktadır. Bitki de sadece beslenme yetisi varken, hayvanda duyu yetileri vardır. "yani dokunmaya sahiptir ve duyumlamanın olduğu yerde hem haz ve acı, hem ve haz ve eleme neden ola şey de vardır ve bu hallere sahip varlıkların iştahı da vardır"[31] İnsanda ise hayvandan ayrı, düşünme yetisi vardır. Bedene canlılık veren bu ilke üç kategoride bulunan canlı türlerini ayrıştırır.

*Bedendeki organların işlevlerini yerine getirmesi getirmesini sağlar.

Vücutta ki organlara canlılık verir ve vücut sistemini düzenler.

Ruhun tanımına ve özelliklerine baktığımızda Aristoteles ruh ve bedenin birbirinden ayrı olamayacağını düşünmektedir. Ruh ve beden birdir beden madde iken ruh da formu simgelemektedir. Yukarıdaki maddelerde gördüğümüz üzere ruhun genel özellikleri tüm canlılar için geçerlidir, fakat basitten karmaşığa giden bir sistemi vardır. Bitkilerin sadece besleyici özellikleri var iken, hayvanların duyuları

[30] Gödelek, a.g.e., s. 45
[31] Aristoteles, a.g.e., s. 85

vardır, bu sayede acı, haz gibi özellikleri oluşmuştur. İnsanları ise hayvanlardan ayıran temel özelliğin düşünme yetisi olduğunu söylemektedir.

> *"Aristoteles'e göre, ruhun üç kademesinin birbirleri ile olan ilişkisi, maddenin formla olan ilişkisi gibidir. Hayvani ruh bitkisel ruha, insani ruh ise hayvani ruha hâkimdir. Fakat akla sahip olan insani ruh, aynı zamanda, bilen bir ruhtur."*[32]

İnsani ruhun bilen bir ruh olması Platon ve Aristoteles'i aynı noktada birleştirir. Fakat ayrıldıkları nokta ise yine Platon'un ruhun ölümsüz olduğunu ve ideaların dışında hiçbir şey bilemediğini ve yeni bir şey üretemeyeceği düşüncesidir.

Aristoteles ruhun iki farklı durumundan söz ederek etkin akıl ve edilgin akıl ön plana çıkmaktadır. "(Etkin ç.n.) vouç, gerçek gerçek niteliğini bir defa ayrıldıktan sonra kazanır ve yalnız bu ölümsüz ve ebedidir"[33] etkin akıl bedende ayrı ve maddeliğin dışındadır.

> *"Bu nedenle vouç'un bedenle birleşik olduğunu kabul etmek akla uygun değildir; çünkü eğer birleşik olsaydı, o zaman soğuk ya da sıcak gibi herhangi bir nitelik olurdu veya hatta duyu yetisi gibi herhangi bir organı olurdu; oysa gerçekte vouç'un hiçbir niteliği ve hiçbir organı yoktur"*[34]

Bu nedenledir ki ruhun düşünen kısmı ideaların yeri düşüncesiyle birlikte, düşünen kısmının sadece idealara ait olmadığını bilkuvve idealarının yeri olduğunu da belirtmektedir. Aristoteles'e göre

> *"bütün kavramlar deney ve algıdan meydana gelir, zihinde algılanmayan hiçbir şey bulunmaz. Fakat kavramların oluşturulması için, algıların getirdiği malzemeyi aklın etkin bir biçimde işlemesi şarttır. Bundan dolayı akıl ruhun en aktif yetisidir"*[35]

Aristoteles bitki ve hayvandan farklı olan insan aklı için, insan ruhunun hayvan ruhundan ve bitki ruhundan üstün olduğunu görmekteyiz. Basitten karmaşığa doğru düşünmesi, türlerin ruh yetkinliğinden kaynaklı olmasıdır.

1.3.3 İnsani Ruh ve Akıl

Aristoteles'te türlerin içinde bulunduğu canlılık düşüncesi üzerinden bir ruh anlayışı vardır. Nesne cansız ve kendinde kapalıdır. Canlı ise en alt kademeden üst kademeye kadar ruh bilinci içindedir. Bu ruh görüsü canlının bedensel sınırları içerisinde

[32] Kaya, a.g.m., s. 94
[33] Aristoteles a.g.e., 168
[34] a.g.e., s, 162
[35] Kaya, a.g.m., s. 94

yetkinlik sunmaktadır. Bitki için sadece beslenme, hayvan içinde beslenme ve duyusal yetiler, insan içinse akıl yönünde yetkinlik göstermektedir.

> *"Aristoteles'e göre gerçek anlamda ruh, insanı ruhtur ve ruhun en üst derecesini oluşturur, ruhi faaliyetlerin tümünü içerir. İnsani ruh sayesinde algılayıp düşündüğümüzden dolayı bu ruh, madde değil, formdur. İnsani ruh bedenin entelekhiasıdır"*[36]

İnsani ruh diğer canlı ruhlarının, bitkisel ruh ve hayvani ruhun aksine, ikisinde bulunmayan zihinsel yetiye sahiptir. Gerçek anlamda insani ruh ezeli ve ebedi olup, bedeninde var olma sebebidir. Bu yüzden beden maddi, ruh ise formdur. Akıl insani ruhun özelliği olmasından dolayı ölümsüzdür. Ruhun canlılardaki ortak yetileri dışında, insani ruhta akıldan sonra en üst hiyerarşi de bulunan hayal gücü yetisi var olmaktadır. Hayal gücü yetisi için ruhun duyumlama, bilgi ve güç halinde olan nesnelerin özdeşliği söz konusudur. "Yetilerin objeler olmaları mümkün değildir; çünkü ruhta taşın kendisi değil, biçimi vardır."[37] Ruh nesnenin maddi oluşuyla değil, örnekteki gibi taşın idesiyle düşünmektedir. "Hayal gücü ruhun yetileri hiyerarşisinde duyumun hemen üstünde yer alır. Fakat duyuma sıkı sıkıya bağlıdır. Duyum olmazsa hayal gücünden söz edilemez[38]" Hayal gücünün gerçeklik ve gerçek olmayan iki tarafı vardır. Duyumlar hayal gücünün zeminini hazırlayan gerçekliğe sahipken, insan hayal gücünde gerçek olan ve gerçek olmayanı da düşünebilmektedir.

Hayal gücünün üstünde yer alan akıl insani ruhun en son ve en önemli yetisidir. Akılı edilgin ve etkin olarak iki bölüme ayırmaktadır. Edilgen akıl toplayıcıdır. Yani Aristoteles, Platon'un dış dünyadan kazanılacak bilginin olmadığı düşüncesine karşılık, bilginin kaynağının duyum ve deneyim olduğunu söylemektedir. Edilgen akıl boştur ve sadece kazanılan her türlü bilgiyi kavrar. "Ruhun bu bölümü, biçimi kabul etmeye elverişli olmakla birlikte etkilenmez olmalıdır; o, bilkuvve biçim olmalı, bununla birlikte kendisi bu biçim olmamalıdır[39]" Aklın bu ilk bölümü edilgen kısmı etkin kısmı harekete geçirmek için kaynaktır. Kendi başına olduğu sürece, etken güç olmazsa yok olmaya meyillidir. Ruhun düşünmekteki pasif ve kavramaktaki aktif yönüdür. Ektin akıl ise sürekli düşünen ve aktif olandır. Etkin akılın özelliği ezeli ve ebedi oluşudur. "Etkin *vouç*, edilgin *vouç'*tan soyutlama

[36] a.g.m., s. 95
[37] Aristoteles, a.g.e., s. 181
[38] Kaya, a.g.m., s. 95
[39] Aristoteles, a.g.e., s. 161

yoluyla ayrılır ve gerçek özüne sadece o zaman kavuşur ve onun bizzat kendisiyle neliği arasında artık hiçbir ayrım yapılamaz"[40] Biçimsel olanı alan edilgen akıl, düşünen ve pratiğe dönüştüren etkin akıldır, bu yüzden düşünme ve hayal kurma yetisi etkin akılda iken duyumlama yetisi edilgin akıldadır. Etkin akıl, edilgin akıla bağlıdır ve onun imgelemde kavradığı tüm bilgiyi kullanmak zorundadır. Yine edilgin akıl da ektin akıl olmadan ölmeye mahkûmdur. Aristoteles'in ruh anlayışına genel bir bakışla, canlı ve cansız olmak üzere iki ayrım görmekteyiz. Cansız olan kendinde şeydir, yani ihtiyaçları olmayan maddi olandır. Canlı olan ruh ise hiyerarşik bir düzende basitten karmaşığa giden ruh anlayışına sahiptir. Basit olan ruh bitkisel ruh, sadece beslenme ihtiyacı vardır. Hayvansal ruh ve insani ruh, bitkisel ruha göre daha karmaşıktır. Hayvani ruhta ve insani ruhta isteme arzulama ve duyumlama vardır. İnsani ruhu hayvani ruhtan ayıran şey ise "akıl"dır. Akıl düşünme yetisine sahiptir. Bu sebeple Aristoteles gerçek anlamda ruhun, insani ruh olduğunu düşünmektedir. İnsani ruhun en önemli özelliği algılayan, düşünen olmasıdır. Aristoteles insani ruhun da bir hiyerarşisi olduğunu düşünmektedir. En üstte akıl, sonra hayal etme ve duyumlama olarak sınıflandırmaktadır. Duyumlama özelliği nesnelerin bilgisini vermektedir. Hayal etme özelliği gerçek ve gerçek olmayanı düşündürmektedir. Son olarak akıl, iki farklı yapıda kendini göstermektedir. Edilgin zihinde kavrayan ve bilgiyi depolayan yapıdadır. Etken akıl ise düşünen ve pratiğe dönüştüren yapıdadır. Aklın bu iki yapısı birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

[40] a.g.e., s. 168

2.ORTAÇAĞ'DA ZİHİN YAKLAŞIMLARI ve DESCARTES'TEN SONRAKİ DÖNEM

2.1 Yeni Platonculuk

2.1.1 Plotinos

Milattan sonra Antik Yunan felsefesinin sonlarına doğru yeni inanç Hristiyanlığın ortaya çıkışında Antik Yunan'ın izlerini taşıyan Platon'u yeniden yorumlayan ve Hristiyan-İslam felsefesinin temellerini atan Plotinos, Yeni Platonculuk adı verilen bir düşünce geliştirmektedir. İlk Çağdan, Orta Çağa geçişte en önemli filozof olarak görülmektedir. "Plotinos temel olarak Platon'un *İyi ideası* kavramını alıp, onu adeta tanrısallaştırır"[41] Platon'un iyi ideası var olan ve bilginin ötesinde bir erektir. Plotinos tek gerçek olan, değişmeyen, bozulmayanın Tanrı olduğunu ve ondan "Bir" olan diye bahsetmektedir. Evrende olan her şey Bir'den meydana gelir. Bir'in yaratma edimi vardır, asla değişmeyendir. Değişebilen varlıklar ise;

> *"Bir olandan yayılır, sudur eder. Işığın kendisi nasıl güneşe eşitlenemiyorsa, tanrıdan yayılan var olanla da tanrıya eşitlenemez. Tanrı bu türüm süreci boyunca hiç değişmeden olduğu gibi Bir kalır."*[42]

Plotinos'un sudur teorisinde varlık Bir'den pay almaktadır. Mutlak olan Tanrı kendisine yeten ve hiçbir şeye bağlı olmayandır. Bir'den türeyen varlıklar ise ona bağlıdırlar. Plotinoscu görüşe göre tanrıya yakın olan varlıklar daha yetkin ve özgür olmaktadırlar. Plotinos'un sudur teorisine dayalı hiyerarşik bir varlık cetveli vardır. En tepede Tanrı, Tanrıya yakın olan varlıklar ve aşağıya doğru ilerleyen en sonda madde vardır.

> *"Bu basamaklanmanın en altında "madde" (hyle) bulunur. Madde, cismin dünyası değildir henüz. Çünkü cisim belli niteliği olan bir şeydir; cisim, ideaları - ruhun aracılığını kullanarak - niteliği olmayan madde üzerinde etkimeleriyle oluşur. Madde'nin kendisinin hiçbir niteliği yoktur; bir "hiç"tir madde, "varolmayan"dır, dolayısıyla etkilenmesi de yok. Madde "iyi" nin tam karşıtıdır"*[43]

Plotinoscu düşünceye göre madde cisimleştiğinde ideaların yansıması meydana gelmektedir. Bu da mutlak bozulma ve yanılsamanın kendisidir. İyi ideasının tam karşısında bulunmaktadır. Bir ve madde arasında bir bağlantı kurulduğunda, *Nous*

[41] Çüçen, 2013, a.g.e., s. 165
[42] a.g.e., s. 166
[43] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2012, s.120.

Bir'e yakın olan madde ise Bir'den tamamen uzaklaşmış karanlık içinde kalmış olandır. Plotinos'un sudur teorisinin üç aşaması vardır, bunlardan ilki;

> *"Plotinos'un Nous ya da zihin adı verdiği kavrayış bulunur. Nous'la birlikte Tanrı ilk defa yavaş yavaş kendi birliğinden uzaklaşmaya başlar ve çokluğa doğru ilk adımı atmış olur. Çünkü Nous, artık ideaların yer aldığı ve düşünceleri düşündüğü bir evreyi temsil eder. Buna göre Nous ya da zihin Plotinos'un sisteminde Tanrı dışındaki ilk varolandır. Nous'da dünyada yer alan bütün duyusal var olanların idealarıbulunur"*[44]

Birinci ilkede Plotinos Tanrı'nın kendi birliğinden uzaklaşamaya başlayan, *Nous*'u varlığa vererek çokluğa ilerlediğini göstermektedir. *Nous* varlığa ideaları düşünme fırsatı veren ve bilgiye açılan ilk kapıdır. *Nous* ilkesi dünyada var olan şeylerin ideasının bilgisini verir. Zihin değişmeyen ve Tanrısal bir özellik olarak varlığa verilmektedir. Plotinous'un ikinci ilkesi ise ruhtur. İdealarla, görünüşleri olan maddi dünya arasında köprü vazifesi gören canlılığın temsilidir. İkinci ilkede;

> *"Nous'dan sudur eden ruhtur. Plotinos buna aynı zamanda dünya ruhu da demektedir. Cisimsel herhangi bir şey barındırmayan Ruh tinsel dünya ile maddi dünya arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Nous'a nazaran daha az yetkin ve daha az bağımsız olan Ruh iki boyutlu bir yapı sergiler. Bir yandan Ruh Nous'a yönelir ve ideaları temaşa eder, öbür yanıyla da duyusal dünyaya yönelerek maddeye biçim verir"*[45]

Ruh Poltinos'a göre iki farklı durum sergilemektedir. Tinsel dünyanın varlığı ve bilgisinin kanıtı olmakla birlikte maddi dünyada da insanın duyusal yönelimini harekete geçirmektedir. Ruh hem zihinsel durumun hem de bedensel varlığın birleşim noktasıdır. Platoncu düşünce sistemine tamamen uyan idea düşüncesinde de yine Bir'in tekliği ve *Nous*'un insandaki gerçekliği gerçek dünya görüşünde bilginin kaynağı durumundadır. Üçüncü ilkede ise Plotinos Ruh 'un zorunluluğuna değinerek;

> *"Türüm teorisinin üçüncü ve son süreci ise maddi dünyadır. Plotinos, maddi dünyanın Ruh'tan türeyişini zamansal olan bir süreç olarak yorumlamaz. Ona göre maddi dünya Ruh'un doğasının zorunlu bir süreci olarak ortaya çıkmıştır"*[46]

Bir'den ilk ilkede bahsedilen Nous alan varlık, olası imkânlar için maddi bir dünyaya ihtiyaç duymaktadır. *Nous* ve maddi dünya arasındaki köprüde Ruh'tur. Böylece ruh ikici tutumu hem insana maddi dünyada yaşama enerjisi veren hem de gerçek dünyada ideanın bilgisini veren konumdadır.

---

[44] Çüçen, 2013, a.g.e., s. 167
[45] a.g.e., s. 167
[46] a.g.e., s. 167

Plotinos'un düşüncesine göre, bu durumda sudur teorisini ele aldığımızda, Bir olandan aşağıya doğru sıralandığında, Tanrı-*Nous*-Ruh-Madde adımlarını görmekteyiz.

*Tanrı: Bir olan değişmeye, bozulmayan, bölünmeyen, yetkin ve kendi kendine yeten hiyerarşinin tepesinde bulunmaktadır.

**Nous*: Bir'in birlikten uzaklaşarak, çokluğa yöneldiği ideaların içinde bulundurduğu zihnin insana verilmesidir.

*Ruh: *Nous* ve İnsan arasında mekânın nedeni konumundadır. Bu durumda Ruh olması için Nous ve İnsana ihtiyaç vardır. Bu ikisinin birleşiminde bir mekân yani maddi dünyanın sebebidir.

*Madde: Bir'den verilen *Nous* ve Ruh Tanrı'nın ereksel yaratma gücünün nedeni durumundadır. Madde olmazsa Bir, birliğinden uzaklaşmayacak, çokluk adımına geçiş olmayacak ve mükemmel olan iyi ideasının tekliği olacaktır. Bu durumda oluşum bozulma ve noksanlık olmayacaktır. Plotinos'un hiyerarşisinin en tepesindeki ve en dibindeki bağlantı sudur teorisini gerçekleştiren Mutlaktan cisme, İyi ideası ve yanılsaması- birlik ve çokluğu sağlayan gerçek varlık *Nous*'tur.

2.1.2 Augustinus

Anlamak için inanıyorum

Agustinus, Yeni Platonculuk düşüncesinden etkilenerek Platon'unda görüşlerini benimsemiştir. Augustinus felsefesinde metodik şüpheyi kullanmaktadır. Platon'un idea düşüncesini irdeleyek: "İdeaların zihinden bağımsız bir şekilde var olduğunu savunan, Platon'un realizmini benimsemeyen Augustinus, ideaların kaynağının zihinsel değişmezler olarak ahlak ve matematik bilgilerinde olduğunu ifade eder."[47] Ruh, Augustinus'a göre idealar dünyasında edindiği görüngüleri, Sokratesçi doğurtma yöntemiyle hatırlayan varlık değildir. Augustinus'a göre; "duyu bilgisi ve akıl bilgisi olmak üzere iki türlü bilgi görüşü bulunmaktadır"[48] Metodik olarak üç farklı yöntemle aktaracağımız bilgi görüşünde ilk olarak duyu bilgisi, ikinci olarak zihin bilgisi ve son olarak doğru bilgiye ulaşmayı tartışacağız.

[47] a.g.e., s. 183
[48] a.g.e., s. 183

a) Duyu Bilgisi

Antik Yunan'dan süre gelen duyuların yanıltması düşüncesine karşı olan Augustinus, yanlışlığın algıdan değil şeylere dair yargılarımızdan kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple dünyada edindiğimiz duyusal bilgilerin Augustinus'a göre önemini vardır. "Her bilgi Augustinus'a göre, kesinliği ile ruha dirlik ve esenlik (salus) sağlayan doğru'yu bir aramadır aslında"[49] Duyu bilgisi dünyada somut olanın bilgisidir. Verilerini dışardan alır duyumsanan şeyin yanıltıcı olmadığını savunmaktadır.

b) Zihin Bilgisi

Zihin bilgisinde ise doğal ışıkla zihin aydınlatılmazsa doğru bilgiye ulaşamamaktayız. Augustinus'a göre; "Tanrı ruhun iç öğretmenidir."; "Ruh Tanrı'ya başvurmak suretiyle anlayabilir" "Ruh gözdür: Tanrı ise ışıktır". Tanrı Ruhumuzun güneşidir"[50] Zihin bilgisi ve duyum bilgisinde kesin sınırlar vardır. Zihin bilgisi, duyum bilgisiyle açıklanamaz ve birbirinden bağımsızdır.

c) Doğru Bilgi

Doğru bilgi insanın kendi içinde ulaştığı bir bilgi çeşididir. "birisinin içindeki kendi doğrusu, tüm yolların kaynağı ve nedenidir" demektedir. Augustinus doğru bilgiye **doğal ışık** ile ulaşabileceğimizi düşünmektedir. Duyu bilgisine kapalıdır bu özellik. İdeaları, zihinsel yolla öğrenebilir, doğru ve hakikati görebilmektedir. Doğal ışık insana her an gelebilir ve aydınlatabilir. Augustinus, öğrenme konusunda Platonla hem fikirdir. Platon dış dünyanın bilgisinin güvenilmez olduğunu düşünür ve gerçek bilginin idealar olduğunu varsaymaktadır. Augustinus ise "başkalarının sözü bana bir şey öğretmez"[51] demektedir. Augustinus, Platon'dan farklı düşünerek dışarıdan edinilen bilgilerin sadece duyumsama üzerine olduğunu ve gerçek hakikatin bilgisine doğal ışıkla ulaşabileceğini söylemektedir. Her insan kendi kendine bu bilgiye ulaşır, içindeki karanlıktan aydınlığa ilerler.

Augustinus, Patrisktik Felsefenin kurucusu olarak Hristiyan inancı temelli Ruh ve Tanrı düşüncesine sahiptir. Kendisinden önceki dönemden, yaşadığı döneme kadar Antik Yunan felsefesinde önemli sayılmayan duyum bilgisi somut olanın bilgisini verdiği için önemlidir. Duyuların yanıltılmasına karşı, edinilen bilgide yargı yanlışından bahsetmektedir. Zihinsel bilgi ise insanın kendisini Tanrı'ya adaması

[49] Gökberk, a.g.e., s. 136
[50] Çüçen, 2013, a.g.e., s. 237
[51] a.g.e, s. 238

sonucu doğal ışıkla elde ettiği bilgidir. Hakikatin bilgisine ulaşmaktadır. Yeni Platonculuk düşüncesinde Plotinos'da Tanrıya yakın olan ruhların, iyi idesine yaklaştığı görüşüyle benzerlik göstermektedir.

2.2 Aristotelesçilik

2.2.1 Farabi

Farabi İslam dünyasında Aristoteles'in en önemli takipçisidir. Tanrı anlayışında Farabi, Aristoteles'in hareket etmeyen hareket ettirici düşüncesi ve Plotinos'un sudur teorisinin yeniden yorumlanması sonucu oluşmaktadır. Tanrı onun için zorunlu varlıktır, diğer tüm varlıklar ise olanaklı varlıklardır. Tanrı var olmak için başka hiçbir şeye gerek duymayan fakat diğer olanaklı varlıklar ise var olmak için Tanrı'ya ihtiyaç duyan varlıklardır. Tanrı ezeli ve ebedi olup, var olan hiçbir şeye benzemeyen hiçbir şeyle karşılaştırılmayandır. Farabi'ye göre; "O'nun maddi yapıda olmamasından dolayı saf akıl olduğunu ve bölünemeyeceğini, onun bir olduğunu ifade eder.[52] Farabi, Tanrı'nın tek yetkin varlık olduğunu ve Bir olduğunu düşünmektedir. Tanrı cisimsel ve maddi olmayan saf akıldır. O'nun yarattığı tüm olanaklı varlıkların bir amacı vardır, Tanrı'nın amacı yoktur.

> *"Onu tanımlamaya kalkışmak yetkinliğini sınırlandırmak olur. Tanrı salt akıl olduğu ancak biz insan varlıkları hem akıl hemde bedenden oluştuğumuz dolayısıyla bizde Tanrı'da olmayan maddi töz de bulunduğu için O'nu bilmemiz zorlaşır. Tanrı, kendisini düşünebilen düşüncedir."*[53]

Tanrı düşüncenin kendisidir ve aynı zamanda kendini de düşünendir. O'nda maddi töz yoktur, bu yüzden bilemeyiz. Tanrıyı tanımlamaya kalkışmak onu sınırlandırmaktır, Tanrı sınırsızdır. Farabi'nin Tanrı düşüncesinde Tanrı sınırsız ve yetkin varlıktır. İnsanı ise Farabi, ***töz*** olarak görmektedir. Bu tözü iki anlamda düşünen Farabi, birinci anlamda değerli anlamında kullanır, ikinci anlamda da;

> *"Buna göre şeyin mahiyetini, mahiyetinin parçasını, zatını kaim kılan şeyi ifade eden anlamdır. Şeyin zatını kaim kılan ise şeyin ya maddesidir, ya suretidir, ya da her ikisidir. Madde ve suret, mahiyet sahibi şeyin mahiyetidirler"*[54]

Töz mutlak varlığın kendisi olurken, gerçek varlığın da kendisi olduğunu kabul etmiştir. İnsanı tanımlamasında; "Şey'in tanımı bakımından ise cevher, duyulur nesnenin tür, cins veya fasıl gibi ne olduğunu tarif eden şeydir. Farabi'nin şey dediği,

---

[52] Çüçen, 2009, a.g.e., s. 201
[53] a.g.e., s 201-202
[54] GÖRKAŞ İrfan, "Farabi'nin İnsan Tasavvuru", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,* [TAED] 50, Erzurum 2013, s. 292

konumuz açısından insandır."[55] İnsan cins varlık olduğu için o canlı kategorisine aittir. Ona göre insan düşünen ölümlüdür. İnsanın düşünen özünde, akıl, ruh ve nefs olarak üçe ayırmaktadır.

2.2.1.1 Akıl

Farabi ilk zorunlu olandan taşan ve olanaklı olanda beliren akılı sudur teorisiyle açıklamaktadır. Akıl, Farabi'ye göre maddeyle doğrudan ilintilidir ve madde ile olan ilgisi aklın karşında engeldir. Maddi olandan öte de akıl, ruh ve nefsten de üstündür. "Kâmil akıl, Tanrı'nın en cömert (ekrem) özünün nurundan ve her şeyden önce yarattığı varlıktır. Bir diğer ifadeyle, aklın aslı yahut bütün ruhların sudur yeri olan Tanrı'nın 'Emr'idir ki Farabi bu 'emr' kavramını ruhu'l-emr' olarak ifade eder."[56] Aklın özünde kâmil akıl olmak vardır. Tanrı'nın özünden ve ruhundan ilk yarattığıdır. Bu sebeple bilginin ve aklın sahibi Tanrı olduğu için, akıl Tanrı'nın da bir sıfatıdır. Farabi'de aklın birden çok anlamını görmekteyiz. En önemlisi insana ait akıldır, hem bu dünya için hem de diğer dünya için fikir sahibidir. İnsanın düşünme yetisi, insana ait bir özellik olduğunu da görmekteyiz. Akıl maddenin özünü anlayabilen, cismini kavrayan ve zihinsel olarak soyutlayan bir yapıya sahiptir.

> *"Soyutlayıcı güç yahut ruh olarak akıl, şeylerin (umur) tecrübesinden, duyulur nesnelerin gözleminden (müşahede) bazı öncüller (mukaddimat) elde etmeye vesile olan melekedir (Farabi, 2005b: 76). Bu son anlamıyla akıl, yaptığı soyutlamalar ve elde ettiği öncüllerle insanın maddi dünyadan maddi olmayan dünyaya yükselmesini sağlayan yetidir ve böylece insanın kendisi giderek yetkinleşir."*[57]

Akıl gelişen maddi olandan kazanılan bilgiyle zihinsel yaptığı soyutlamaları, maddi olmayan dünyaya yükselmesi sağlayan, kendini yetkinleştiren bir yetidir. Soyutlayıcı ruhun gücü dünyaya yönelmesine vesile olur ve dünyada sürekli zorunlu hareket içinde olmaktadır. İnsan aklının değerini ortaya çıkarır, maddi olanla sürekli etki halinde olan insan tecrübe kazanır, ruhunu yükseltir. Aristoteles'ten etkilenen Farabi, Aristoteles'in Ruh Üzerine adlı eserinde hareketle insan aklını dörde ayırır. Bunlar; bilkuvve, bilfiil, Müstafad ve Faal Akıl'dır. Bu dört ana kavramı Farabi;

> *"Birincisi insan aklının bir yetenek ve bir güç olarak varlığıdır. Bu akıl, suretleri soyutlamaya hazır olan bir yetenekten ibarettir. İkincisi varlığa ait suretlerin duyulardan geçerek akılda bilkuvve ortaya çıkmasıdır. Böylece varlıkta bilkuvve olan kavramlar (mekûlât), soyutlanarak bilfiil kavramlar (ma'kûlât) hâline dönüşmüş olur. Netice itibariyle Bilfiil Akıl, hem harici varlıkların suretlerini soyutlar, hem soyutlayarak*

[55] a.g.m., s. 293
[56] a.g.m., s. 293
[57] a.g.m., s. 294

dönüştürdüğü suretleri, yani bilfiil surete dönüşen kavramları akleder. Aklın ikinci tür akletmesi, gerçekte aklın kendisini akletmesi demektir. Üçüncü akıl ise maddeden bağımsız suretleri akletmesidir ki bir tür bilfiil kavramları akletmesine benzemektedir. Böylece akıl, sonuncu yani maddeden bağımsız suretler için bir dayanak (mevzu) ve onların maddesi olur. Bu akıl, artık Müstefad akıldır. Bu şekliyle akletme Farabi düşüncesinde aynı zamanda Tanrısal bir fiildir ve filozofun sahip olduğu akıldır. Müstafad Akıl, insan aklının madde ve surete ilişkin varlıkların son sınırıdır. Daha ileriye yükselmek, ayrık akılların mertebesine ulaşmak demektir. Bu mertebe ise ‚Faal Akıl' mertebesidir."[58]

Farabi'ye göre ilk üç madde, dördüncü maddenin sebebidir. İlk üç madde ve suretle aşamalı olarak ilişkisi söz konusudur. Dördüncü madde de ise akıl, Faal Akıl mertebesine yükselmektedir. Madde ve suretin son aşaması olan Müstefad akıl Tanrısal özelliğe sahip olma evresidir. Buna filozof sahip olur, madde ve suretle ilişkisi biter. İlk üç akıl aşamasında ki dış dünya bağlantısı devam eder, dördüncü evrede Faal Akılda son bulmaktadır.

2.2.1.2 Ruh

Farabi'nin ruh anlayışında ruh ve bedeni iki farklı varlık olarak görmektedir. Ona göre insan varlığı iki cevherden oluşmaktadır.

"Ruh ve beden özellikleri bakımından ikisi de birbirinden farklı ve Bir şekle, surete, niteliğe sahip olarak hareket eder. Diğeri ise, bu sıfatların hiçbirisinin kendi kendisiyle bulunmaması yönüyle bir cevherdir. Sen iki âlemde de müteşekkilsin. Bunlar, emir âlemi ve halk âlemidir. Ruhun Rabbi'nin emrinden, bedenin ise Rabbi'nin yaratmasındandır."[59]

İnsan iki âlemde de Rabbinin ona bahşettiği bu iki özelliğiyle ruhun bedene, bedeninde ruha canlılık verdiği bir durumdur. Farabi'ye göre iki farklı âlem vardır. Bunlar; emir âlemi ve halk âlemidir. İnsanın bu iki cevheri ruh ve beden, ruh emir âleminden bir cevherdir, beden ise halk âleminden bir cevherdir. O insan için; "Sen halk âlemi ile emir âlemini kendinde toplamış bulunuyorsun. Çünkü ruh Rabbinin emrinden, beden ise Rabbinin halkındandır."[60] Ruhu içsel olarak gören Farabi, bedeni dışsal bir suret olarak görmektedir. Ruhun doğasında canlılık ve hareket vardır. Diğer yönü ise; "Tasavvufi anlatımıyla ruhun menşei ve masdarı, İlhamı akıldır."[61] Ruh hem beyinde akıl konumunda hem de kalpte konaklamaktadır. İslam filozofu Farabi'ye göre ruh akılla kalbi birleştiren bedene hayat veren enerjidir. Ruhun insanda ki görevi akılla ve ilimle bedeni yönlendirmesidir. Bu durumu Farabi;

---

[58] a.g.m.. s. 294
[59] ŞAHİN, Eyüp. "Farabi'nin Düalizmi", Felsefe Dünyası, 2008/I. Sayı 47, s. 187
[60] Görkaş, a.g.m., s. 294
[61] a.g.m., s. 294

> *"Ahlak ve bedenin yönetimi açısından Ruh'un görevi, akıldan aldığı ,ilim/marifet ve irade'yi dimağda bulunan nefse iletmektir. Bunun için ruh, kalbin dimağa çıkan iki damarını kullanır. Ruh, dimağda bulunan nefse hayat hareketiyle Tanrı'nın ,ilim ve irade'sini aktarır."*[62]

Ruh bedensel hareketi sınırlayan kurallar koyan yapıya sahiptir. Beden hayvani bir suretteyken, ruh onu dizginleyen ahlaki yönden nefsi koruyan iradeli bir yapıdadır. İnsana akıldan aldığı ilim ve iradeyi nefse gönderir. Ruh değiştirilmeyen ve şekillendirilmeyen bir yapıya sahiptir. Farabi'de net bir biçimde görüyoruz ki ruh ve beden düalizmi vardır. Ruh, bedene hayat veren, ilim ve iradesiyle bedenin nefsini dizginleyen bir yapıdır. Bedenin ruha ihtiyaç duyduğu, ruhun ise bedene ihtiyaç duymadığı bir düalizm vardır.

2.2.1.3 Nefs

Farabi'de iki türlü nefs düşüncesi vardır. Ay üstü âlem de bulunan nefs ve ay altı âlemde bunan nefstir. Ay üstü âlemde bulunan nefs; "feleklerin nefsidir ve südur yoluyla (akletme fiiliyle) ilk akıldan taşmakta, aynı yöntem ve fiille bir başka nefse varlık vermektedir. Onlarda oluş-bozuluş yoktur."[63] Ay altı âlem de bulunan nefs ise; bedende ortaya çıkan potansiyel ve yetenek halinde akıl olan nefistir. Onun varoluş amacı oluşa geçmek, kemale ulaşmak ve mutluluğu elde etmektir.[64] Farabi, Ay altı âlemde insani nefsin özelliklerine dikkat çekmektedir. Ay üstü âlemde ise mükemmellik vardır. İlk akıldan taşan, sudür öğretisindeki ruh başka nefsinde imkânını hazırlayandır. Farabi Ay altı âlemde üç tür nefsten bahseder. Bunlar; bitkisel, hayvani ve insani nefstir. Ona göre bu üç nefs;

> *"Bu üç nefis, insan söz konusu olduğunda nefsin çokluğunu değil, onun güçlerini ve gelişimini/tekâmülünü ifade eder. Daha doğrusu onlar insan nefsinin kısımlarıdırlar (Aydın, 2000: 207). İnsani nefs, insanın zatıyla kaim olur, bedenden başkasına intikal etmez, sadece kendi bedenine hastır, başkasının bedenine tahsis edilmemiştir."*[65]

Farabi'nin ay altı âlemde ki nefs düşüncesinde nefsler arasında bir süreç ve gelişme vardır. Bitkisel ve hayvani nefsden üstün olan insan nefsi diğer iki nefsinde kısımları olarak düşünmektedir. Bitkisel nefs beslenme ve büyümeyi içine alırken, hayvani nefs bunlarla birlikte duyumsamayı ve eğitilmeyi, ahlaki değerleri kazanmayı da içinde barındırmaktadır. İnsan da nefs sadece bulunan kişinin bedenine aittir ve ona tahsis edilmektedir. Bütün canlı nefsleri içinde en güçlü ve kudretli olanıdır. Farabi

[62] a.g.m., s. 294
[63] a.g.m., s. 295
[64] a.g.m., s. 295
[65] a.g.m., s. 295

bütün canlı nefslerini de içine alarak insani nefsin varoluşunu ve yerini altı maddeyle anlatır. Bunlar; ilk sebep, ikinci sebep, faal akıl, nefs, form maddedir. Farabi bu altı maddeyi üçerli guruplar halinde ikiye ayırır.

> *"İlk üçünün cisim olmadığı gibi cisimde de bulunmadığını belirtir. İkinci üç sebep ise kendileri cisim değillerdir, ama cisimde bulunmaktadırlar. Bunlar Nefs, Suret ve Madde'dir. Yani az önce ele aldığımız, "nefs" cisimde bulunmaktadır, ama bir cisim değildir. O, bir tözdür (cevher). Farabi altı ilke/sebep/de olduğu gibi cisimi de altıya ayırır ve onların "altı cins" olduğunu belirtir. Birincisi göksel cisim (el-cism el-semavi), ikincisi düşünen canlı (el-hayvan el-nâtık), üçüncüsü düşünmeyen (gayrı nâtık) canlı, dördüncüsü bitki, beşincisi madenî cisimler, altıncısı dört unsurdur (el-ustukusat el-erba'). Kendisi cisimde bulunup cisim olmayan ilkenin karşılık geldiği cisim, düşünen canlıdır (hayvan-ı nâtık)."*[66]

Farabi'nin altı maddesi âlemi oluşturmaktadır. Farabi'ye göre insan hem cins varlıktır hem de ilkedir. Düşünen canlı türdür, var oluş sebebi nefstir. Farabi'ye göre akıl, ruh ve nefsin temeldeki gücü ilk akıldan gelen ilim ve iradeyi, nefsi dizginleyerek ahlaki anlamda bedene hükmeden mükemmel olan ay üstü âlemden taşan ruhun, ay altı âlemde ki amacı oluşa geçmek, kemale ulaşmak ve mutluluğu elde etmektir.

2.2.3.1 İbn Sina

2.2.3.1.1 Varlık ve Sudur Öğretisi

İbn Sina felsefesinde Platon ve Aristoteles'i sentezleyerek İslam felsefesinin temellerini atmaktadır. İbn Sina'da, Farabi gibi Yeni Platonculuk öğretisinde, sudur teorisinde olan varlık hiyerarşini savunmaktadır. Tanrı, hiyerarşinin en tepesinde bulunan zorunlu ve yetkin varlıktır.

> *"İbn Sînâ'ya göre Zorunlu Varlık nedensizdir, O'nun varlığı kendindendir. Nitekim o şöyle söylemektedir: "Başkasına yüklenmeksizin zatı bakımından kendisine yönelinilen her mevcut ya kendinde varlık zorunlu olması bakımından bulunur ya da bulunmaz. Eğer zorunlu olur ise, işte bu, zatından dolayı varlığı zorunlu olan bizatihi gerçektir. Ve o, en kurucu olandır."*[67]

Evrenin varoluşu İbn Sina'ya göre hiçlikten/yokluktan olmamaktadır. Oluşum zamansal var olduğu için Tanrı'nın mantıksal bir ürünündür. İbn Sinan varlık hiyerarşisinin ilk önce zorunlu varlık Tanrı'dan başlayarak açıklamamaktadır. Ona

[66] a.g.m., s. 295
[67] BOZKURT Ömer, İbn Sina'nın Tanrı Anlayışının Dayandığı Temel İlkeler, Diyane İlim Dergi, Cilt 50, Sayı 1, 2014, s.73

göre varoluş belirli biçimdedir ve akıl ve deneyimi ön plana çıkarmaktadır. Deney ve gözlemeleri tecrübeyle akılla açıklamaktadır. Ona göre;

> *"Biz varoluşu her gün deneyimleriz, fenomenal dünya dediğimiz bu dünyadaki şeylerin varoluşu kesinlikle (mantıksal açıdan) bir zorunluluk içermez. Zaten deneyimlerimiz bize şeylerin varlığa gelip daha sonra da yok olduklarını gösterir. Bu anlamda deneyimlediğimiz şeylerin varoluşu olumsaldır ve onların yokluğu da mümkündür."*[68]

Nedensellik bu noktada devreye girmektedir. Var olan, varlıkların meydana gelmesi fenomenal deneyimler nedensellikle mümkündür. Nedensellik olmazsa onlarında varlığı mümkün olmamaktadır. Evrenin var olması için bile bir nedene ihtiyaç vardır. "İbn Sina'ya göre bu nedensellik zinciri sonsuza kadar geri gidemez ve bu yüzden "neden"e ihtiyaç duymayan bir "neden"de durmak zorundayız.[69] Bu nedensellik zincirini durduran nedeni olmayan Tanrı'dır. Zorunlu varlık olan Tanrı dünyada ki olumsallıkların sebebidir. Dünyadaki olumsallıkların nedeni ise ancak zorunlu varlıkla mümkündür. Zorunlu varlık olan Tanrı birdir, cisimden değildir ve tanımlanamaz. Sudur teorisinde hiyerarşinin tepesindedir ve hiçbir sınıftan aşağıda olamaz. Zorunlu bir varlık Tanrı basittir ve saftır. Bu sebeple bütün her şey varlığını ona borçludur, bilgisi mutlaktır. Platon'un sudur teorisini kabul eden İbn Sina evrenin yokluktan/hiçlikten meydana geldiği görüşüne karşı çıkarak tüm oluşumun Tanrı'dan meydana gelen sudur teorisinden taşan mutlak akıldan geldiğini savunmaktadır. Tanrı bir olan ve kendini bilendir. Bu sebepten kendisini bilmesinden dolayı akıl sudur etmiştir. "Kendi özü hakkında düşünen Tanrı böylece türüm sürecine neden olmuştur"[70] Türüm sürecinden birden çıkan ve bir olan akıl çokluğun olmasına sebep olmaktadır. İlk akıl Bir olandır ve o da sudur eden akıl ise çokluğu sağlayandır.

2.2.3.1.2 İbn Sina'da Nefs – Beden

İbn Sina'nın nefs düşüncesi Platon'un ruh düşüncesiyle tezat durumdadır. İbn Sina nefsin bedenle birlikte var olduğunu ve başka bir bedende yer edinemeyeceğini düşünmektedir.

> *"Ruha ezeli bir varlık atfeden Platon'un aksine İbn Sînâ, nefsin bedenle birleşmeden önce varoluşunu kabul etmemektedir. Nefsin varlığa gelişi konusunda Platon'dan ayrılan İbn Sînâ, nefsin ölümsüzlüğü konusunda Platonik bir yaklaşım benimsemekte ve nefsin, içinde bulunduğu bedenin ölümünden sonra da var olmaya devam edeceğini savunmaktadır."*[71]

---

[68] a.g.e., s. 204-205
[69] a.g.e., s. 205
[70] a.g.e., s. 206
[71] DOĞAN Mehtap, " İbn Sina Metafiziğinde Nefs-Beden Dualizmi Üzerine Bir Zihin Felsefesi Değerlendirmesi", İlahiyat Teknikleri Dergisi, 2018, s. 166

Platon'la görüş farklılığı yaşayan İbn Sina, ruhun ezeli olduğunu ve bedenden sonra var olmaya devam edeceği konusunda zıt düşünmektedirler. Ruh yine aynı durumda bedenden öncede var olmamaktadır. Beden ve nefsin birleşmesinden olan var oluşu kabul eden İbn Sina, nefs ve bedenin bir olduğunu, bedenin öldükten sonra ise nefsin var olduğunu kabul etmektedir. İbn Sina, Platon'la birlikte Aristoteles'inde ruh felsefesini incelemektedir. Ona göre Aristoteles'in ruh tanımı yetersizdir ve tam açıklayıcı değildir. "Aristoteles'e göre ise ruh "bilkuvve hayata sahip olan bir cismin, yani organlaşmış bir cismin ilk yetkinliğidir. "Canlıyı, cansızdan ayıran başlıca sebeptir. Ruhun bedenle olan ilişkisi, formun maddeyle olan ilişkisi gibidir. Beden madde, ruh da formdur."[72] İbn Sina'nın felsefesinde ruh ve nefs kelimeleri birbirinden ayrıdır. Bu sebeple Aristocu yaklaşımla tezat düşmektedir. İbn Sina felsefesinde ilk olarak kavramlar arasında ayrım yaparak İslam felsefesini sistematik hale getirmiştir. Ruh ona göre:

> *"İbn Sînâ'ya göre, ruh latif bir cisimdir ve karışımların latifinden ve buhariyetinden meydana gelmiştir. Bunu Edviye-i Kalbiye risalesindeki şu ifadelerden hareketle söyleyebiliriz: "Cenabı Hak ruhu ahlatın latifinden ve buhariyetinden, cesedi ise ahlatın kesifinden ve arziyetinden ya ratmıştır. "Kalbin iki boşluğundan solda olanı ruhun oluşumunu sağlar"*[73]

İbn Sina'ya göre ruh insanın kalbine düşmektedir. Bedenin kontrolü ruha aittir. Farabi'de de gördüğümüz üzere ruh kalptedir ve kalp ve akıl arasındaki birleşmeyi sağalmaktadır. İbn Sina ruhun bendensel şeklinin olmayacağını ruhun sadece kendisine ait yapıda olduğunu düşünmektedir. Ruh bedenle değil akılla kavranan soyut yapıya sahiptir, beden ise somut yapıya sahip olan şeylere kavrar bu sebeple akıl edilen şeyler ruhun parçasıdır ve bedenle kavranması mümkün değildir. Beden, ruhun şekli olamaz ve bunu da kendisi psikolojik deneylerle oluşturduğu kanıtlarla açıklamaktadır. Bu kanıtlar:

> *"Kanıt: 1- Nefs kendisini bir alet bilseydi, asıl kendini tanıyamazdı: Onun "yardımı ile" bilmiş olacaktı. Oysa kendi kendisini biliyor ve kendisini bildiğini biliyor; öyle ise kendi kendi hakkındaki bilgisi vasıtasızdır. Her türlü beden organından bağımsızdır, yani maddi değildir.*

[72] a.g.m., s. 166
[73] a.g.m., s. 166

Kanıt: 2- Akıl bir yana bırakılırsa, nefsin bütün yetileri kendi kendilerini bilemezler. Duyum kendisini algılayamaz. Hayalgücü kendini hayal edemez. Yanlınız akıl kendisini düşünür.

Kanıt: 3- Bir alet kullanan bütün yetiler, çalışmaları uzadıkça yorulurlar; çünkü aletleri çalışma sırasında yıpranır; kuvvetli bir ışık gözleri kamaştırır. Hızlı bir yürüyüş bacakları yorar. Gözümüzü kuvvetli bir ışığa tespit edince daha zayıfını seçemeyiz. Oysa ruha ait bilgide iş değişir. Daha yüksek bilgilere ulaştıkça ruh ötekilere daha kolay ulaşır, hayal gücü yorulur, fakat ruh yorgunluk duymaz.

Kanıt: 4- Bedenin ihtiyarlaşmasıyla organlar zayıflar. Kırkından sonra bu hal daima başlar. Buna karşı "ma'kul"leri kavrama ilkesi asıl bu yaştan sonra kuvvet kazanır. Ruhun faaliyeti organik yetilerin faaliyetine tam karşıttır."[74]

İbn Sina'da ise ruh, bedene yön veren akli yapıdadır. Bedenin, ruhun şekli olamayacağı kanıtlamasında, ruh tamamıyla, bedenden ayrı ve tezat durumdadır. Ruh soyut ve akılsal özelliklerle donatılmıştır. Beden ise somut ve nesnel özelliklere sahiptir. Beden fani olan ve zıtlıkları, aşırılıkları kaldıramayan yapıdadır. Çok koşan bir insanın yorulması gibi, bedenin bir sınırı vardır. Ruh ise böyle herhangi bir durumdan etki görmez. Ruh kendi içinde nefsle ayrılır. Ruh ve nefs arasında ki ayrım bu durumda, nefsin amacı kalbin canlılık bulmasını sağlamaktadır. Yani ruh ve beden ilk kalpte birleşmeyi sağlar. "İbn Sînâ'nın psikolojisinde ruh bedensel bir yapı arz etmekte ve nefsin taşıyıcısı olarak görülmektedir"[75] İbn Sina'ya göre ruhun iki işlevi vardır. İlk olarak, "nefsin güçlerini bedene ulaştırmak"[76] İkinci işlevi ise;

"organların nefsin güçlerini kabul etmek için hazır hale gelmelerini sağlamaktır zira beden, karışımların yoğunlaşmasından meydana gelmiştir ve bu yoğunlaşma karışımların her organda farklı seviyede ve bir ahenk içerisinde birleşmeleri anlamına gelmektedir."[77]

İbn Sina'nın ruh, nefs ve beden üzerine olan düşüncelerinde görüldüğü üzere kavramsal ayrımlar ön plana çıkmaktadır. Platon ve Aristoteles'te ruh kavramı bedene canlılık veren bir varlıktır. Platon'da ruhun ezeli oluşu ruh ve bedeni iki ayrı töz olmaktan çıkarmaktadır. Aristoteles'te ise ruh ve beden madde ve form gibidir. Ona göre ruh, bedenin ilk yetkinliğidir. İbn Sina'nın ruh-beden ve nefs düşüncesi, genel anlamda Aristoteles ve Platon'a zıt düşmektedir. Beden ve ruh birlikte var

[74] H. Ziya Ülken, *İslam Felsefesi,* Doğubatı Yayıncılık, Ankara 2017, s. 108.
[75] Doğan, a.g.m., s.167
[76] a.g.e., s. 167
[77] a.g.e., s.167

olmuşlardır. Beden öldükten sonra bile ruh var olmaya devam edecektir. Ruh insanın Ulvi Âlem'den kalbine düşmektedir. Bedeni kontrol eden akli güçtür. Nefs ise kalbe canlılık vermektedir. Yani ruh ve bedene canlılık veren nefstir.

> *"İbn Sînâ'ya göre nefs, birtakım fiillere kaynaklık etmesi ile duyusal ve akılsal suretleri kabul etmesinden dolayı bir kuvvedir; maddeyle birlikte bulunup bitkisel ve hayvansal tözü oluşturması açısından surettir. Nefsin, bedenin sureti olması kuvve halindeki maddeyle ilişkiye geçmiş bir suret olmayıp, madde ve suretten oluşmuş cismin ilkesi halinde bir surettir"*[78]

Nefs bedenin sureti olmasından kaynaklı maddeyle doğrudan iletişime geçen organik yapıda olmayan madde ve sureti bir araya getiren, o suretin oluşu gereğidir. Nefs, beden ve ruhun birliğinden oluşan varoluşun surete dönüşme kaynağıdır. İbn Sina ruh ve bedeni, kendinden önceki filozoflar gibi töz ya da ruh odaklı düşünmemektedir. Ona göre ruh ve bedenin salt varlığını oluşturan suretinde nefse ait olduğunu düşünmektedir. Yine İbn Sina'da da nefsin hiyerarşik bir sistemi vardır. İlk iki madde Aristoteles'in ruh düşüncesiyle hemen hemen aynıdır. Üçüncü düşüncesinde ise, "idrak yetisi, hayal kurma yetisi ve düşünme yetisidir"[79] İnsani özellik olarak nitelendirilen nefsin üçüncü özelliği insanı diğer canlılardan ayıran akli, zihinsel yapasını öne çıkarmaktadır.

2.2.4.1 İbn Rüşd

İbn Rüşd, Aristotelesçi varlık anlayışını sürdürmektedir. Madde ve form düşüncesini benimser ve var olanları bu bağlamda incelemektedir. İbn Rüşd ruh ve akıl kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Ona göre "ruh tikellerin ilkesi, akıl ise tümellerin ilkesidir"[80] Akıl ve ruh İbn Rüşd'e göre şekiller ve formun nedenidir.

> *"Akıldan söz edilince de, maddi aklın, yani şekilleri alan aklın, bu şekillerden başka bir şey olmadığını görürüz. O, kendisi olmayan, kendisine gelen şekiller oluyor. Şekiller nereden geliyor? Doğadan mı? O zaman şekillerin- Platon'un deyişe ile- "zihin dışında" var olması gerekirdi. Gerçi onlar zihin dışındadır, fakat nefsin dışında ancak "güç halinde" varlıkları vardır. Nefste "fiil halinde" varlıklar kazanırlar. İlke*

[78] a.g.m., s. 170
[79] a.g.m., s. 172
[80] H. Nur Ezikıran, Abdülkadir Çüçen, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2013, s. 304

odur. Madde ilke olamaz. Çünkü maddi olan şey maddi olmayan üzerinde etki yapamaz."[81]

Ruh ve akıl şekilleri kavrayan ve şekillerle oluşan maddenin oluşum sebebidir. Ruh tümelde var olmaktadır. Akılla kavranan her şey tümelde olduğu için akıl, ruhun bir özelliği olmasından kaynaklı, tümeller ruhtadır. Akıl ve tümelin ilişkisini soyutlama yoluyla anlamaktayız. "Tümellerin ortaya çıkışı veya elde edilişi akla bağlıdır"[82] akıl kendi başına soyutlama yapamaz. Aklın soyutlama yapabilmesi için, zorunlu olarak tikelin olması gerekmektedir.

"Şeylerde bulunan şekil, şeklin gücünden (yani eyleme çıkmamış halinden) ibarettir. O güç halinde (bil-kuvve) şeklidir. Ancak nesneler yarmı ile eylem halinde (bil-fiil) şekil olabilir. Akıl, tümeli tikel şekillerden çıkartmak şartıyla, tümellerin ilkesidir. Eğer akıl bu soyutlamayı yapmasaydı, onlar akılda bulunmazdı."[83]

İbn Rüşd tümelin varlığı için tikelin zorunluğu varlığının olması gerektiğini düşünmektedir. Bu sebeple tikelden zorunlu tümel çıkarımı akli düşünme ve soyutlamayı doğurmaktadır.

2.2.4.1.2 İbn Rüşd'te Varlık Hiyerarşisi

İbn Rüşd'de Tanrı, insan ve madde olarak üç farklı hiyerarşi vardır. Tanrı en yüce varlık olması sebebiyle insan onun zatını bilmemektedir, onun bilgisi insanı aşmaktadır. Tanrı'nın varlığı, evrenin zorunlu olarak meydana gelmesini sağlamaktadır. İkinci sırada ki insan ise;

"İnsan ruh ve bedenden oluşmuş fani bir varlıktır. İnsanın, ölümsüz yanı ruhtur. Beden ise ölümlüdür. Bu nedenle, ruh, bedenden önce yaratılmış bağımsız bir tözdür. Ölüm, sadece ruhun bedenden ayrılmasıdır. Bedenden ayrılan ruh tanrısal kaynağına geri döner. İnsan, ruhu tam olarak bilemez, yalnızca ruhun dışa vuruş etkinliğini bilir ve yorumlar. Ruh insanda bilmeyi, düşünmeyi, canlılığı ve hareket etmeyi gerçekleştiren güçtür"[84]

İbn Rüşd'e göre beden ruhun aracıdır. Ruhun amacı, bedeni geçici olarak kullanan ve beden öldükten sonra tanrısal kaynağına geri dönen bir güç olarak varlığını sürdürmektedir. Beden duyumlayan ve hisseden yapıya sahiptir. Ruhla birlikte duyumladığı şeyin bilgisine ulaşır ve farkına varmaktadır. İbn Rüşd'e göre varlık

[81] Ülken, a.g.e., s. 167
[82] Ezikıran, Çüçen, a.g.e., s. 305
[83] Ülken, a.g.e., s. 167
[84] a.g.e., s. 306

cetvelinde iki kutup vardır. Bunlardan birincisi "form, saf akıl, yani hareket etmeyen hareket ettirici bulunurken, diğer tarafta ise bütünüyle potansiyel olan madde bulunur."[85] İbn Rüşd bu bakımdan Aristotelesçi yaklaşımını ön plana çıkarır. Hareket etmeyen, hareket ettirici düşüncesiyle de sudur teorisine tamamıyla karşı çıkmaktadır.

2.2.5.1 Thomas Aquinas

"Anlamak, kavramak için inanıyorum"[86]

Skolastik felsefenin yükseliş dönemi en önemli filozoflarından Thomas Aquinas Aristotelesçiliğin de en önemli savunucularındandır. Ruh üzerine düşünceleri Aristoteles ve İbn Rüşd'e yakındır. Onun ruh düşüncesi hakkında iki önemli kanıtı vardır. Birincisi "akıl", ikincisi "istençtir". Akıl ve istenç ruhun iki farklı özelliğidir. Akıl, en tepede bulunur ve istenci yönlendirir.

> *"Ancak, istenç de kendi bakımından özgürdür, zorunlu olarak belirlenmiş değildir, onda bir özgür olarak seçme (liberum arbitrum) yeteneği var. İstenç özgürlüğü, her türlü ahlakın ön koşuludur."*[87]

Thomas Aquinas'ın, ruhun akıl ve istenç özelliğindeki görüşü, İslam Felsefesinde geçen nefs kavramına benzemektedir. İstenç, Hristiyan felsefesinde, İslam dünyasındaki nefsin yerini tutmaktadır. Akıl, istence yön vererek, seçimlerde ahlaki olana çevirmektedir. Böylece İslam Felsefesindeki gibi "kâmil insan" kavramı, Hristiyan felsefesinde "Tanrı'nın inayetine kavuşmuş insanlar" olarak düşünülmektedir. Thomas Aquinas, felsefede akıl ile imanı uzlaştırmak istemektedir. Aristoteles metafiziğindeki boşlukları kapatıp, Platon'un düalist varlık görüşünü eleştirmektedir. Ona göre görünüşler ve idealar düşüncesi yanlıştır. Görüşler ve idealar düşüncesi ona iki tür varlık olduğunu bunun biri ontolojik diğeri ise idealar olan gerçek ve kopyası düşüncesine karşı çıkmaktadır. Thomas Aquinas "Tüm varlıkları içine alan tek bir varlık alanının bulunduğunu iddia eden filozof, bu varlık alanının ise kendi içinde hiyerarşik biçimde düzenlediğini belirtir".[88] Thomas Aquinas görünüş ve idealar düşüncesini Skolastik Felsefe döneminde tamamen reddetmektedir.

---

[85] Çüçen, Zafer, a.g.e., s. 223
[86] Gökberk, a.g.e., s. 151
[87] a.g.e, s. 153
[88] Çüçen, Zafer, a.g.e., s.228

2.2.5.1.1 Thomas Aquinas Ruh ve Beden Sentezi

Thomas Aquinas, Platon ve Aristoteles'in ruh ve beden düşüncelerini, İncil'deki açıklamalarla birleştirip sentez yapmıştır. Ruh ve bedeni bir gören Aquinas, ruhun bedenden, bedenin de ruhtan ayrılmaz parçalar olduğunu düşünmektedir. Ona göre:

> *"Aquinas'a göre insan ne yalnız "beden" ne de yalnız "ruh"tan oluşmuştur. O, bölünmez bir "ruh-beden bütünü"dür ve bunlar iki ayrı gerçeği olan iki temel oluşumdur. Her canlının ruhu vardır ve ruh, sadece bedeni hareket ettiren unsur değil; aynı zamanda ona hayat veren, onu organik bir beden yapan güçtür."*[89]

Ruh ve beden Aquinas'tan önce ruhun ezeli olduğu görüşü ve bedeni araç olarak kullanıldığı görüşü yaygındır. İslam filozofların bir kısmı da ruhu bedenden ayırmayıp bir olduğu düşüncesine sahiptir. Aquinas, Aristoteles ve Platon'un görüşlerini tamamıyla eleştirel açıdan ele alarak ruhun ve bedenin canlıya özgü, tikel olan canlıyla bir olan bütünlük düşüncesi oluşturmaktadır. Ruh ve beden birbirinden ayrı olan iki farklı yapıya sahip, ruh ona göre, canlılık için maddi olmayan en temel erek olarak görülmektedir. Beden ise ruhun ona verdiği hayatı ve onu kuvve halinde istençli duruma getiren güçtür. Daha açıklayıcı olursak, Aristoteles'in potansiyel ve aktüel metafizik düşüncesinde ruhun özünü anlayabilmekteyiz. Aktüel ve potansiyel terimlerinde birbirini tamamlayıcı özelliklere sahip ruh ve beden gibi düşünebiliriz. Aktüel eyleme geçme ya da her çeşit fiiliyatı olan harekettir. Potansiyel ise kuvvedir. Örnekte olduğu gibi düşünürsek:

> *"Odunun kendinde pasif olan kesilme potansiyeline sahip olması gerekir (söz gelimi böyle bir potansiyele sahip olmayan su kesilmez), aynı zamanda bu gereklilik de, oduncunun kesme işlemini gerçekleştirmesi için aktif potansiyeldir. O halde Thomas'a göre bir şeyin özsel potansiyalitesi, onun metafiziksel olarak var olma kapasitesidir"*[90]

Böyle düşündüğümüzde aktüel ve potansiyel güç bütün canlılara uygulanır, en tepede bulunan salt aktüelde Tanrı'dır. Bu durumda Thomas Aquinas'ın aktüel ve potansiyel terimlerini ruh ve bedende düşündüğümüzde bedenin öldüğünde bile ruhun devam edeceğini aktüel varlığın ruh olduğunu çıkarabilmekteyiz. Aquinas'a göre insan ruhunun bu durumda üç özelliği ortaya çıkmaktadır:

---

[89] DÜZGÜNER Sevda, "Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımın Tarihi Serüveni", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt Sayısı 45, 2013, s. 261

[90] Çüçen, Zafer, a.g.e., s. 230

"Aquinas'a göre; insan ruhunun bitkisel (vegetative), algılama (sensory) ve rasyonellik (rational) olmak üzere üç temel gücü vardır. Bu güçler, hayatî aktivitelerin kaynaklarıdır. Beslenme, insan hayvan ve bitkilerde ortaktır ve canlının büyümesi, olgunlaşması ve ölmesi bu ilkeye bağlıdır. Algılama, insan ve hayvanların ortak özelliğidir ve duyu organları ile elde edilen bilgileri kapsamaktadır. Rasyonellik ise sadece insanlarda bulunan mantıksal düşünme yeteneğidir. Bu yetenek, insanın nesnel dünyanın ötesinde değerlendirmeler yapmasını sağlar."[91]

Thomas Aquinas'ın ruhtaki üç bölümü kendinden önceki düşünürlerle birbirine yakındır. Fakat Aquinas ruh ve beden düşüncesindeki bütünlük algısında, ilk olarak beslenme kavramı canlının ruha sahip olmasının en önemli belirtisidir. Beslenme bütün canlılarda ortak özellik olması bitki, hayvan ve insanda ruhun en önemli kanıtıdır. İkinci ve üçüncü madde ise canlıdaki ruhun seçiciliğini arttırmaktadır. Yani salt aktüel olan Tanrı'dan bitkiye kadar olan hiyerarşide ruhun da kademelerini göstermiş olur. Hayvansal ruh, bitkide olmayan ve insanda olan özelliği ortaya çıkarmaktadır. Algılama özelliği, duyularla elde edilen bitkide olmayan, insanda olan özelliktir. Son özellik ise, rasyonellik sadece insanda bulunan mantıksal düşünme yeteneğidir. Bitki ve hayvandan ayıran rasyonellik özelliği, nesnel dünya ve öznel dünya arasında köprü görevindedir. Soyutu, somuta çevirir. Mantıksal çıkarımlarda bulunur, daha da açacak olursak;

"Her şeyden önce insan varlığı sadece cismani bir varlık değil aynı zamanda ruhani bir varlıktır. Ama bu görüş Aquinas'ı düalist bir düşünür yapmaz, çünkü ona göre ruh, belirttiğimiz gibi en temelde insanın özü ve yaşamın ilk ilkesidir: "Zihin veya entellek olarak adlandırdığımız düşünsel ilke bedenden ayrı olarak kendinde (per se) işleve sahiptir." Düşünsel töz var olmayı sürdürendir ve cismani değildir bu yüzden de yok olmaz. İnsanın ayrıcı doğası rasyonel doğasıdır; bu doğanın eylemleri sonucu insan insan olarak var olur."[92]

Thomas Aquinas ruh konusunda kesin olarak düalist bir yaklaşımda bulunmamaktadır. Ona göre ruh insanın özü ve yaşamının ilkesidir. Ruhun, bedenden ayrılan yönü onun "perse" özelliğidir. Bu özellik düşünsel ilke ve düşünsel tözdür. Varlığının devam etmesinin sebebi cismani olmayışıdır ve insanın doğası gereği rasyonel oluşudur. ""Düşünsel ruhun kendisi bir mutlak biçimdir, madde ve biçimin bileşiminden oluşmuş bir şey değil. "İnsanı yaşayan bir insan, yani canlı, cismani ve ruhani bir varlık yapan da tek başına bedeni değil, bu bedendeki düşünsel tözün

[91] Düzgüner, a.g.m., s. 261
[92] Yazıcı Aslı, "Thomas Aquinas'ın Duygu Felsefesi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 38, 2016, s. 19

eylemleridir"".[93] Aquinas, skolastik felsefenin parolası diyebileceğimiz "anlamak, kavramak için inanıyorum" sözünde de anlatmak istediği yaşama dair duyumsama ve anlamadır. Bu iki kavram üzerine bilgi kuramını oluşturmaktadır.

2.2.5.1.2 Thomas Aquinas'ın Epistemolojisi

Thomas Aquinas'ın bilgi kuramında usa önem vermektedir. Ona göre "Anlama, zihnin olanağıdır"[94] Anlama veya anlığın yapısı hakkında iki önemli durum söz konusudur. Birincisi edilgin anlık, ikincisi etkin anlıktır. Edilgin anlıkta üç durum vardır;

> ***"a)*** *Çok basit ve katı anlamıyla, eğer bir şeyin doğal yapısı elinden alınır ise, o şey edilgindir.* ***b)*** *Daha ılımlı anlamıyla, uygun olsun veya olmasın bir şeyin özelliği ondan alınırsa, o şeye edilgin denilir.* ***c)*** *Çok geniş bir anlamla, her ne edilgin durumdan etkin duruma geçerse, onun ilk durumu olan haline edilgin denilir."*[95]

Bu üç anlamı, anlamak için Thomas Aquinas edilgin manasına gelen "pati" fiilini kullanmaktadır. Pati fiili "doğası veya özü gereği bir şeyde bulunanın ondan alınarak, ondan yoksun ve eksik bırakılması demektir."[96] Bilmek için edilgin durumdan etkin duruma geçiş olduğu zaman öz de ve kavramda etkinlik olması demektir. Bir şeyin doğal yapısının elinde alınıyor olması o şeyin edilgin olmaya başlaması demektir. Thomas Aquinas'a göre yeni doğan bir bebek idealardan yoksudur. Platon'un idealar düşüncesine tamamıyla zıt olan Aquinas, bilginin kaynağının deneyim olduğunu savunmaktadır. İkinci durum etkin anlıktır. Etkin anlıkta;

> *"İmgeler ve anımsamalar üzerinde çalışarak onları soyutlayarak zihinsel yapar. Etkin anlığın soyutlanması, maddi ve duyumsal olanı maddesiz hale getirerek, ruhsal veya zihinsel yapmaktır. Etkin anlık, duyumsal olanı zihinsel olana indirger. Kısaca, etkin anlık edilgin olanı etkin olana çevirir Aziz Thomas'a göre, etkin anlık güneşin nesneleri görünür yapması gibi bizimde anlamamızı ve bilmemizi sağlar."*[97]

Thomas Aquinas etkin akılda, güneş örneğinden yola çıkarak imgeleri ve anımsama yoluyla, maddi karşılaştığı şeyi soyutlayan zihinsel bir aktiflik durumudur. Burada etkin akıl duyumsal algılanan ve zihinsel düşünülen durumlar arasında dönüşüm görevindedir. Nasıl ki güneş ışığı bize şeylerin görünmesini onların duyumsanmasını

[93] a.g.m., s. 19
[94] Ezikıran, Çüçen, a.g.e., s. 339
[95] a.g.e, s. 340
[96] a.g.e, s. 340
[97] a.g.e, s. 345

sağlıyorsa etkin akılda onları zihinsel olarak kavranmasını anlamamızı sağlamaktadır. Edilgin anlık ve etkin anlıktaki kilit durum "anlık" kendi halinde etkin olmasıdır. Zihninin boş olması onun edilgin yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Edilgin yapıdaki zihin, deneyle ve duyumlamayla anlıkta etkin olmaktadır. Etkin zihin bu durumda duyumsal elde edindiği bilgiyi zihinsel olana indirger.

2.3. DESCARTES SONRASI RUH VE BEDEN TARTIŞMALARI

2.3.1 RENE DESCARTES

Ortaçağ'da, Rönesans ve Aydınlanma arasında ki bağlantıyı kuran en önemli filozoflardan Descartes, ilk olarak Hristiyan düşüncesine karşı çıkmaktadır. Kendinde önceki filozoflar ve Rönesans filozofları doğayı çözümlemekle uğraşmaktadırlar. Rönesans'ın sonlarında insan olarak ortaya çıkan "özne" doğasında akıl-ruh ve zihin barındırır.

> *"Descartes ile birlikte oluşan **cogito** geleneği ki bu gelenek 300 yıldan beri felsefenin başat anlayışını oluşturmuştur, hakikati bulmak, anlamak veya açıklayabilmek için kendisini öznenin üzerine konumlandırmıştır. Daha doğrusu, bu geleneğin çıkış noktası, dayanağı öznedir. Burada özne ile kastedilen düşünen ve bilinç sahibi insandır."*[98]

Bununla birlikte kesin bilginin kaynağı matematik, geometri ve fizik alanları görülmektedir. Rönesans'ın sonlarına doğru gelişen, coğrafi keşifler ve bilimsel devrimler sonunda bilgiye olan inanç sallantı içerisine girer. Sanı ve gerçek bilgi arasında ki çelişki, şüpheyi doğurmaktadır. Şüphe bilgide kesinlik araştırmasının en etken faktörü olmaktadır.

> *"17. yüzyıl deyim yerindeyse doğadan her türlü niyet ve ereksel doğa tasarımlarını kovmuştur (2013: 35). Artık doğa ölçülebilirdir. Ölçülebilen bir şey ise ölçülebilen yetkin bir metotla çözülebilecektir (Capra 1992: 54-55). Dolayısıyla akıllarda mevcut bilgilerin yetersizliği ve bu bilgilerin aklı kesin, apaçık olması hususunda ikna edememeleri, o ana değin edinilen bilgilerin kesin ve apaçık olmamasından duyulan şüphe, bilgide kesinlik arayışına sebep olmuştur."*[99]

Bu bağlamda şüphe duyulmadan kesinliğine inanılan bilgi açık ve seçik bilgidir. Açık ve seçik bilgi düşünce yoluyla elde edilen ve kesinliğine güvenilen bilgidir.

---

[98] Çüçen, Zafer, a.g.e., s. 274

[99] YILDIZDÖKEN Çiğdem, "Şüpheden Kartezyen Düşünceye Giden Yol", Mavi Atlas, 5(1)/2017, s. 46

Skolastik düşüncede göz ardı edilen ve bütün Rönesans'ta gözlemlenen sistematik bir yapının olamaması, Aydınlanma döneminde bilgiden şüphe edileceğini göstermektedir. Descartes için tek şüphe duyulmayacak bilgi açık ve seçik bilgidir, bu bilgiyi de düşünen bilinçli özne, insandan hareketle açıklamaktadır. "Düşünüyorum, o halde varım" şüphe edilmeyecek en temel önermedir ve Descartes işte buradan yola çıkarak felsefi bir sistem inşa eder."[100] Ona göre kuşku duyulmayan bir önermeden bir varlık oluşturur. Descartes'e göre ise gerçeklik "Tanrı, madde ve zihindir" Bu üç kanıt onun için varoluşsal bir gerçekliktir. Kendi gerçekliğinin, varlığını şüpheyle bilebilir ve bundan şüphe duyduğu içinde varlığını kanıtlamaktadır. Duyularıyla algıladığı şeylerden şüphe etmesi, akılla kavradığı düşüncelerden ve düşüncenin bile kendisinden şüphe etmesi onun varlığını kanıtlamaya yeterlidir. Onun için gerçeklik varoluşsaldır, var olan gerçektir, şüphe eden bir şey var olan bir şey demektir. Bu sebeple Descartes'in Tanrı kanıtlaması da yine aynı şekilde duyularla kesinliğini bilemeyeceğimiz, akılla kavrayacağımız bileceğimiz bir durumdur. Ona göre:

> *"Descartes, insanlarda duyulardan hiçbir şekilde türetilemeyecek olan bir takım kavramlar olduğunu ve bu kavramların insanlarda doğuştan itibaren bulunduğunu iddia eder. Tanrının sonsuz, ezeli-ebedi, değişmez, bağımsız, her şeyi bilen, her şeye kadir olduğu fikri Descartes'e göre hiçbir şekilde duyulardan çıkarsanamaz, çünkü doğada hiçbir şey yukarıda sayılan özellikleri barındırmaz. Demek ki bu tanrı düşüncesi bizde doğuştan ve* ***a priori*** *olarak bulunmaktadır."*[101]

İnsan ise sonlu ve eksiktir, ona göre insan böyle bir düşünceyi üretememektedir. Ancak insan kendinde böyle ezeli-ebedi düşünceyi barındırmaktadır. Ben mükemmel bir Tanrı düşüncesine sahipsem, mükemmel bir Tanrı sadece idemde var olamaz, aynı zamanda bağımsız kendi başına var olmalıdır. Son olarak, ezeli ve ebedi, mükemmel olan Tanrı var olan, oluşun aksine kendinde yaratılmamış bir tözdür. O yaratan ve yasaları koyandır.

2.3.1.1 Düşünüyorum O Halde Varım

Descartes epistemoloji de kesin bilgiye ulaşmak için metodik şüpheciliği kullanmaktadır. Bilginin ne olduğunu, bilgiye güvenip güvenilmeyeceğinden önce Descartes kendisinin ne olduğunu anlamak ister ve kendilik arayışı içine girmektedir.

---

[100] Çüçen, Zafer, a.g.e., s. 274
[101] a.g.e, s. 276

Kendisinden önce ki düşünürlerin tanımlamalarını tamamıyla reddetmektedir. Aristoteles'in "düşünen hayvan" düşüncesi ona tamamıyla yabancıdır. Kendi kendisine, kendinin ne olduğunu arayan Descartes;

> *"Bunun yerine o zamanlar zihnimde kendiliğinden oluşan ve var olup olmadığımı düşündüğümde sadece kendi doğamın esinlendiği düşünceler üzerinde duracağım. İlkönce kendimi bir yüze, ellere, kollara ve bir cesette olduğu gibi et ve kemikten oluşan, beden adını verdiğim o karmaşık makineye sahip bir varlık olarak kabul ediyordum. Bundan başka beslendiğimi, yürüdüğümü, hissettiğimi ve düşündüğümü de kabul ediyor ve bütün bu eylemleri ruhla ilişkilendiriyordum."*[102]

Yine de Descartes kesin olarak bildiğini sandığı bedenin ne olduğunu düşünmeye başlamaktadır. Ellere, kollara, uzuvlara sahip makine gibi yapıda uzamlı dıştan veri elde eden ve duyumlama yapan bir organizma olarak düşünmektedir. Bunların bedene ait özellikler olduğunu ise Descartes güvenli bir bilgi olarak öne süremeyeceğini düşünmektedir. Çünkü hareket etmek, yemek yemek gibi iki özelliği düşünelim, beden gerçekten yok ise bunların olup olmamasının bir önemi yok, yanılıyor olabilir. Ya da bir rüya durumda da olabilir, kötü bir cinde beni kandırıyor olabilir. Rüya da aynı şekilde birçok hisse sahip olma durum vardır, uyandığında ise hiçbir gerçekliği yoktur. Burada gerçeklik, kötü cin ve rüya arasında düşünürken düşüncenin kendine ait bir öz niteliği olduğunun farkına varmaktadır. "Şimdi artık zorunlu olarak doğru olmayan hiçbir şeyi kabul etmiyorum; demek ki en açık ifadeyle ben düşünen bir şeyim, o kadar; yani bir zihin, bir anlık veya us; bunlar daha önce anlamlarını bilmediğim terimler."[103] Kendi varlığına ve gerçekliğine inan Descartes şimdi kendinin nasıl bir şey olduğunu bulmaktadır. Kendisi "düşünen" bir şeydir. Descartes kendisinin "düşünen" bir şey olarak görmesi, kendisinden önceki filozoflardan farklı olarak "Ben"i pasif olmaktan çıkarıp etken konuma getirmektedir. Kendisinin kötü bir cin tarafından kandırılsa da var olduğu sürece düşünüyor olduğunda şüphe etmeyeceği gerçeği kesindir. Bu durumda kişi var olduğu sürece düşünüyordur, diğer yönden de düşündüğü sürece de düşündüğünden şüphe etmeyecektir.

> *"Düşünmesi son bulduğunda (ya da düşünmesinin varlığı nihayete erdiğinde), aynı zamanda varoluşunun da son bulmasının mümkün olabileceğini söylemektedir. Kendi varlığını ancak düşüyor olduğu*

[102] Rene Descartes, *Meditasyonlar*, (Çev: Birkan İsmet), Akamat Matbaacılık, Ankara 2007, s. 26
[103] a.g.e., s. 27

*sürece benimseme hakkına sahip olduğunu hissetmektedir. Buna gösterilen gerekçe ise **cogito ergo sum**'un sahip olduğu konumdur.*[104]

Düşünüyor olduğu sürece varlığına inancı, şuanda "düşünüyorum o halde varım" sonucunu meydana getirmektedir. Bu düşünce, düşünmenin kendi özniteliği olma durumunda diğer tüm özniteliklerin şüpheyle yaklaşılmasına karşılık, düşünüyor olmak asıl özniteliğe sahip, düşünüyor olmaktan şüphe duyulmayacağını göstermektedir. Burada öne çıkan sorunlardan birisi "Kendisinin düşündüğü sürece düşünmüyor olduğunu hayal edemediği"[105] düşüncesindeki problem de ise kendi özünün asli özniteliği düşünme olduğu sonucunun çıkmamasıdır. İnsan düşünmüyor iken de var olması mümkündür fakat var olduğu şey ne ise öyle varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yine "cogito" durumunda kesin bir bilgi olarak varlığını kabul eden Descartes;

"Onun bulduğu kesin bir bilgi olarak cogito kendisinden şüphe edilenlerin kendisinden ayrılmasına olanak vermiştir. Bu, insanın oluşumunda cogito ile beraber olan kesinsiz bilgi olarak extansa'nın (uzamlı şey) ayrılmasıdır. İnsanın iki tözsel yapısı olarak res cogitans ve res extansa'nın sırasıyla iki öz niteliği düşünmek ve yer kaplamaktır. Bu iki töz birbirlerine indirgenmeyecek iki töz olarak birbirlerinden bağımsız ama birlikte olan varlıklardır."[106]

Ruh ve beden ayrımına dikkat çekmektedir. Düalist yaklaşım sergileyen Descartes kendisinden önce ki düşünürlerden farklı olarak ruh ve bedeni iki ayrı töz olarak düşünüp bu iki tözün birbirine indirgenemeyeceğini savunmaktadır. Varoluşunun kanıtı düşünce olan ve zihinsel ve uzayda yer kaplamayan bir yapıdadır, beden ise uzamlı uzayda yer kaplayan bir yapıya sahiptir.

2.3.1.2Açık ve Seçik Bilgi

Descartes açık ve seçik bilgiyi zihne çizilen bir sınır olarak düşünmektedir. Doğrudan bir fikri kavramak onun açık bir bilgi olduğunu göstermektedir. O fikri ise diğer zihin idelerinden ayırmak onun seçik bir bilgi olduğunu belirtir. Yani düşüncemizde ki bir bilgi kesin ve net olmalıdır. Bu kesinlik ise diğer idelerden ayrı net sınırı olmalıdır. Descartes açık ve seçik bilgide ki kesinliği ise idenin net biçimde ayrılmasına, bilgiye inanmaktan kaynaklı olduğunu düşünür. Şöyle açıklamak

[104] Stephen Priest, *Zihin Teorileri Üzerine*, (Çev: Ayhan Dereko), Litera Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 39-40
[105] a.g.m., s. 40
[106] Yıldızdöken, a.g.m., s. 56

gerekirse "**düşünüyorum, o halde varım**" sözünde düşünüyor olduğu için, var olduğu sonucunu çıkarması açık ve seçik bir bilgidir. Kendi ruhunun varlığı kanıtlamasında da Descartes dördüncü meditasyon da şöyle söylemektedir:

> *"Bendeki insan ruhu idesi-uzunluk, genişlik ve derinlikçe yayılımı olmayan ve cisme ait hiçbir nitelikten pay almayan, düşünen bir şey-elbette her türlü cisimli nesne idesinden karşılaştırılamaz derecede daha açık-seçiktir."*[107]

Ruh idesinin açık-seçik bilgi olması kendisinin var olduğunun temel kanıtıdır. Ruhun varlığına inancı onun aklında kesin beliren bu düşünceyi içselleştirmesine neden olmaktadır. "Bir şeyin bir başka şeyden ayrı veya farklı olduğunu kesinlikle bilmem için, bu şeyi diğer şey olmadan açık ve seçik olarak kavrayabilir olmam yeterlidir"[108] Açık ve seçik kavramak için ilk önce ayırt edici birden fazla durumun olması gerekir. Bu da açıklık ve seçiklik için öncül durumdur. Tanrı düşüncesi içinde Descartes:

> *"Kuşku duyduğumu, yani eksikli ve bağımlı bir şey olduğumu aklımdan geçirirken de, eksiksiz ve bağımsız bir varlık –yani Tanrı- idesi de o denli açıklık ve seçiklikle zihnimde beliriyor ve sadece bu idenin bende bulunmasından ya da bu ideye sahip bir varlık olarak kendimin mevcut oluşundan, o denli açık biçimde Tanrı'nın var olduğu ve kendi varlığımın da hayatımın tüm anlarında ona bağlı olduğu sonucun çıkarıyorum ki, insan zihnin hiçbir şeyi bundan daha büyük bir açıklık ve kesinlikle bilebileceğini sanmıyorum."*[109]

Zorunlu bir Tanrı düşüncesi, Descartes için açık ve seçik bir bilgidir. Kendisi eksik ve bağımlı bir varlık iken mükemmeliyetçi düşünce onu yetkin bir varlık düşüncesine itmektedir. Bu fikir onda sonradan kazanılan bir şey değildir. Tanrı düşüncesi doğuştan insanın içinde olan bilgidir. Descartes bilgi görüşünde ve diğer tüm bilgiye dair kabul ettiği ilk öncül, bilginin açık-seçik bir biçimde zihinde kavratılması ve bunun içselleştirilmesi düşüncesindedir. Tanrı yetkin olduğu için iki farklı durum içinde varlığı yan yana getirebilmektedir.

> *"Eğer A ve B iki ayrı şey iseler, bu durumda aynı şey değildirler; A B değildir ve B de A değildir. Bundan başka A ve B'nin aynı türden şeyler olmadıklarını da kasteder: A B olmakla ve B de A olmakla kalmaz, fakat aynı zamanda A B'ye benzemez ve B'de A'ya benzemez. Buna ek olarak, eğer A ve B ayrı iseler, bu çoğu kez, A ve B'nin var olmak için birbirlerine bağımlı olmadıkları gibi bir yan anlam da içerir. Örneğin,*

[107] Descartes, a.g.e., s. 53
[108] Priest, a.g.e., s, 53
[109] Descartes, a.g.m., s. 53

> *eğer A ve B farklı türden tözler iseler, bu durumda A, B olmadan var olabilir ve B de A olmadan var olabilir. Descartes'ın deyimiyle "Birbirlerinden ayrı ayrı varlığa gelebilirler, en azından Tanrı'nın mutlak iradesi ile."*[110]

Tanrı düşüncesinin kesinliğini kanıtladıktan sonra, iki farklı durum söz konusudur. Bunlardan birincisi, bir şeyin açıklığı kesin olarak biliniyorsa ikinci bir şeyin düşünülmesinin imkânının olmaması düşüncesidir. İkincisi ise, bu ayrı iki durumun bunu "töz " olarak düşünüldüğünde ikisi de açı-seçik biçimde ayrıysa Tanrı tarafından bir araya getirilebilirler. Açık-seçik bilginin kabulünde Tanrı, Descartes için sigortadır. Örneklemesinde de göreceğimiz üzere A ve B birbirinden farklı olmasına rağmen Tanrı tarafından birleştirilmesi mümkündür. Açık-seçik bilginin var olması için, insanın kendi bedenini düşünmesine gerek yoktur. Yine aynı şekilde bedeninde açık –seçik bilgi olması için kendisini düşünmeye ihtiyacı yoktur. Burada ilk töz ayrımı meydana gelmektedir. Zihin ve beden birbirinden bağımsız ve ayrıdırlar.

2.3.1.3 Ruh-Beden Düalizmi

Descartes ruh ve bedeni iki farklı töz olarak düşünür. Ruh ve beden birbirinden bağımsız ve birbirine bağlı iki farklı tözdür. Ruhun yapısı ve bedenin yapısı tamamıyla birbirinden farklıdır. Şüpheciliğini, Descartes tam olarak kendini kanıtlama üzerine yaparak kendi varlığının maddi gerçeklikle olmayacağını zihinsel gerçeklikle var olacağını düşünmektedir. "Zihin kendi başına varolabilir ve başka hiçbir unsura indirgenemez"[111] Yani "düşünüyorum, o halde varım" sözünde düşündüğünden asla şüphe edemeyeceğini ve bunu hiçbir maddi bir kaynakla da temin edemeyeceğini vurgular. Bedensel özelliklere baktığında değişip yok olan ya da bozulan bir yapıya sahiptir. "Beden, maddidir, düşünemez ve uzayda yer kaplar"[112] Ruhsal özellikler ise değişmeyen bedeni kontrol eden yapıdadır. "Descartes bedenin doğası gereği bölünebilir olduğunu ama zihnin bölünemez olduğunu belirtiyor. Tüm zihin tüm bedenle birleşmiştir ancak birbirinden çok farklıdır"[113] ruhun bedene en önemli etkisi düşünce ve imgelem yetisidir.

---

[110] Priest,a.g.e., s. 54
[111] Şeref Günday, *Zihin Felsefesi*, Asa Kitapevi, Bursa 2003, s. 33
[112] a.g.e., s. 33
[113] SARITAŞ Dönüş, Modern Töz Metafiziğinde Descartes'in "Ruh ve Beden" Düalizmi, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Ankara 2015, s.7

"Bundan başka, bende bulunan ve maddesel şeyleri düşünüp taşınırken kullandığımı deneyimle gördüğüm imgelem yetisi, beni onların varlığına inandırmaya yeter; zira bu imgelemin ne olduğunu dikkatle inceleyecek olursam, bilen yetinin kendisi için dolaysızca mevcut ve dolayısıyla var olan bedene bir çeşit uygulamasından ibaret olduğunu görüyorum."[114]

Bedensel etki ve ruhsal etki de iki farklı özsel durumlar söz konusudur. İnsanı meydana getiren bu iki töz birbirine uzak varoluşları vardır. Bu iki zıt güç bir arada olduğunda bireyin varoluş sebebi olmaktadır. Öncelikle ruh ve bedenin özelliklerini birbirinden ayıralım. İlk olarak beden:

a) Beden

Bedensel tözün varlığı zihinsel töze bağlıdır. Maddi olan beden, uzayda yer kaplar. Bir cisme, bir kütleye ve bir uzama sahiptir. Maddi oluşu onun var olduğu dünyanın içinde ki düzene ayak uydurmasını sağlamaktadır. Tarihsel bir süreci, zaman algısı ve bir sonu vardır. Tarihsellik onun birikimli ve dışardan gelen duyumlamalara açık olmasını sağlamaktadır.

"Birincisi, duyulara dokunan nesneler tarafından duyu organlarında uyarılan hareketlerin çeşitli çokluğudur. Bu sebebi, daha önce, "Dioptriquen de yeter derecede açıkladım. Fakat bu yazıyı göreceklerin başkalarını okumaya ihtiyaçları olmaması için, burada, sinirlerde üç şeyi gözden geçirmek gerektiğini tekrar edeceğim. Onlar da şunlardır: Birincisi, beyinden itibaren küçük iplikçikler şeklinde, bu ipliklerin bağlı olduğu başka organların uçlarına kadar uzanan, ilik veya iç maddelerdir; İkincisi, sinirleri çevreleyen derilerdir; bunlar, beyni çevreleyen derilerle bitişik olduklarından, bu küçük ipliklerin içinde kapalı bulunduğu küçük boruları oluştururlar"[115]

Tarihsel süreç içinde olan beden dış dünyayla içli dışlı olması onun maddi olana bağlı kaldığını ve hayatını ona göre yaşadığını göstermektedir. Duyularını kullanması sinirsel varlığının (yukarıda bahsedilen iplikçikler) dış nesneleri algılamada uygun olduğunu göstermektedir. Bedenin bir zaman algısı vardır ve bu zaman algısı onda en önemli özelliklerden birini meydana getirmektedir. Bedensel olan fanidir. Oluşum, bozulma ve değişim maddi olan şeylerin özelliğidir. Maddi olan şeyler sürekli değişkenlik gösterir ve Descartes'i de şüphe içine sokan ve kesinliğinden emin olamadığı durum zamansal süreçte değişimin olmasıdır. Bal mumu örneğinde de olduğu gibi dıştan insana benzeyen ama ateşi yaklaştırdığımızda eriyip kaybolan bal mumunun değişmesi aynı şekilde buna örnektir. Bedenin en

[114] Descartes, a.g.e., s, 64
[115] Rene Descartes, *Ruhun İhtirasları*, (Çev: Mahmut Özdil), Umut Matbaacılık, İstanbul 2013, s. 14

önemli ve en son özelliği bedenin sonlu olmasıdır. Bedensel varlığı olan insanın ortalama belirli bir zaman içerisinde fani hayatının sonuna gelip yok olacağı gerçeğidir. Burada önemli bir ayrım yapmak gerekirse beden olmadan ruh, hayatına devam edebilir fakat ruh olmadan, beden hayatına devam edemez. Kadavra halindeki beden ile canlı beden arasında ki ayrımı ise Descartes;

> *"Öyleyse yanılmayı önlemek için, ölümün asla ruhun kusuru yüzünden değil, fakat bedenin başlıca bölümlerinden birinin harap olması yüzünden meydana geldiğini göz önünde tutalım; ve yaşayan bir insanın bedeni ölü bir insanın bedeninden, tıpkı bir saat veya otomat yani kendiliğinden işleyen başka bir makine, kurulu olduğu ve yapması gereken hareketlerin maddî prensibi, hareketi için gerekli bütün şeylerle birlikte, kendinde bulunduğu zaman ile bozulduğu ve hareketinin prensibi etkiden kesildiği zaman ne durumda ise, yani bu iki durum arasında ne fark varsa; aynı şekilde, yaşayan bir insanın bedeni ile ölü bir insanın bedeni arasında da aynı fark ve ayrılık vardır."*[116]

Yaşayan bir beden ve yaşamının sonuna gelmiş bir bedenin yapasında, özne olan birey bedenin ölümü sonucunda tüm benliğini yitirmektedir. Ruhun ezeli yapasının olduğu ama insanın yaşamında var olması için bir bedene ihtiyaç duyması, bedenin de fani olması ruh ve bedenin birbirine bağlı olduğunu göstermektedir.

b) Ruh

Ruh zihinsel bir tözdür. "Descartes'a göre düşünen şey, aynı zamanda zihindir, ruhtur. Çünkü o, zihni ruhla ya da akılla düşünmeden hiçbir zaman ayırmaz."[117] Zihinsel düşünceler, imgelemler ve hayal etme ruhun özellikleri içindedir. Ruh insanda, düşünce anlamına gelmektedir. Düşünen insan diğer canlılardan farklı olarak, düşündüğünün ve kendi varlığının bilincindedir. Hayvanlar da ise düşünce yoktur birlikte ekip halinde uyum sergilemeleri onların az ya da çok akıllı olduğu anlamına gelmez, otomat örneğinde olduğu gibi makineden farksızdırlar.

> *"Böylece Descartes, Aristoteles'ten bu yana kabûl gören nebatî, hayvanî ve insanî ruh ayrımına dayanan klasik ruh görüşünü reddederek yalnızca zihni, rasyonel ruhu yani bir anlamda insanî ruhu, benliği kabûl etmektedir. Böyle bir düşünce, duygulanımları da insana atfetmekten geri durmayacaktır. Descartes'a göre duygulanımlar, ruhun birer fonksiyonudur. Çünkü duygulanımların yeri zihindir ve duygular zihinsel fonksiyonlardır. Burada, Descartes'ın, zihin adından ruhu kastettiğini*

[116] a.g.e, s. 9-10

[117] ALTUNER İlyas, Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi, *Iğdır Üniversitesi / Iğdır University Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences Sayı / No. 4, Ekim / October 2013*, s. 58 55-67

belirtirken, ruhun silikleşmesine dair konumuzda göreceğimiz gibi, tutkuların sinirsel sisteme indirgendiğini de belirtelim."[118]

Bitkisel ve hayvani ruh düşüncesini ortadan kaldıran Descartes, sadece akıllı ruh düşüncesini kabul etmektedir. Bu durumda insan özne konumundaki yeni alır. Düşünen tek canlı insan olduğu için diğer tüm canlı varlıkların sadece Tanrı'nın yarattığı makine düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Ruh, insan bedenine sıkı sıkıya bağı olan, bütün organlarına ve uzuvlarına işleyen yapıya sahiptir. Duyumlamaları ayırt eden koku, ses, tat alma gibi birçok özellikleri tanımlayan etkin bir role sahiptir.

"Fakat bütün bu şeyleri tam olarak anlamak için, ruhun gerçekten bütün bedene ayrılmaz şekilde birleşmiş olduğunu bilmek gerekmektedir. Beden organlarının sıkıca birbirine bağlı olması, bedenin de bir ve herhangi bir tarzda bölünmez olması dolayısıyla, içlerinden birinin atılmasının bütün bedeni işlemez duruma getirmesi sebebiyle ruh, bedenin başka bölümlerinin dışında, beden bölümlerinden birinde bulunur da denemez. Çünkü ruh öyle bir tabiatta yaratılmıştır ki ne uzamla, ne boyutlarla, ne de bedeni oluşturan maddenin başka özellikleriyle hiç bir ilişkisi yoktur, fakat yalnız beden üyelerinin bütün hepsiyle ilişkisi vardır. Böylece, bir ruhun yansını veya üçte birini ve ne de herhangi bir uzamı kapladığını kavramak imkânsızdır. Dolayısıyla da, bedenin bir bölümü kesildiği zaman, ruhta beden gibi, daha küçük olmaz, fakat beden organlarının topluluğu bozulduğu zaman bedeni terk eder."[119]

Ruhun, bedende yer kaplaması uzamsal olmayıp, somut varlığı oluşturmamaktadır. Onun insan bedeniyle bir bütün olması, varlığını bedenin parçalarınca kısıtlanamaz ya da bedende varlığı azlık ya da çokluk olarak tartışılmaz. Çünkü ruh insan bedeninde tam olarak her noktasına kadar yer kaplarken, uzuvlardan herhangi birinin artık kullanılmaz olması ya da kopması durumunda ruh eksilmez azalmaz. Ruhun yapısını düşündüğümüzde anlamalıyız ki bedenle tamamen zıt özellikler göstermektedir.

Ruh ve beden düalizminde Descartes ruhu ve bedeni iki farklı töz olarak kabul etmektedir. Ruh zihinsel yapıya sahip beden ise maddesel yapıya sahiptir. İki töz de birbirine indirgenemez. Bu iki farklı yapının birleşiminde kontrol mekanizması ruha aittir. Maddi olan her şey yanıltıcı olmasından sebep maddi olmayan ruhun varlığı insanın varoluşunun kanıtı durumundadır. Ruh ve beden birbirine bağlı olması insanda farkındalık yaratmaktadır. Çünkü ruh olmasaydı ya da

[118] Altuner İlyas, "Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi", Iğdır Üniversitesi / Iğdır University Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences. 2013, s. 61
[119] Descartes, (2013), a.g.e., s. 24

bedende, ruhla etkileşim olmasaydı, insan duyumladığı şeylerin farkında olmayacaktır. Descartes'e göre ruh beyinde etkileşime girmektedir. Descartes:

> *"Ve yine şu noktalan bilmeye ihtiyaç vardır: Her ne kadar ruh bütün beden ile birleşmiş olsa da, bununla birlikte başka bölümlerinden çok bir bölümünde özellikle fonksiyonlarını yerine getirir; çoğunluk tarafından bu bölümün beyin ya da belki de kalp olduğu sanılır. Bu inancın sebebi de, duyu organlarının beyine bağlanmış olması yanında, ihtirasların kalpte hissedilmesidir. Fakat şeyleri dikkatlice inceleyince şunu apaçık gördüğümü sanıyorum ki, ruhun doğrudan doğruya fonksiyonlarım gerçekleştirdiği organ hiç te kalp değildir ve hatta beynin tamamı da değildir; fakat sadece beynin en iç bölümlerinden biridir; bu da pek küçük bir bezdir (gudde, glande). Bu bez beyin maddesinin ortasında bulunur ve beynin ön kovuklarında bulunan hayvan ruhları ile arka kovuklarda bulunan hayvan ruhları arasındaki akıntıları sağlayan boru üstünde o şekilde asılı bulunur ki, onda bulunan en ufak hareketler ruhların akıntısını değiştirmeye çok etki edebildiği gibi, karşılıklı olarak ta, ruhların akışında oluşan en ufak değişmeler de, bu bezin hareketlerini değiştirmekte çok etkili olabilirler."*[120]

Yunanca ismiyle "gudde, glande" olan epifiz bezi ruh ve bedeni birleştiren beyindeki bir parçadır. Ruhu bütünleştiren bundan önceki bazı filozoflara göre kalp olsa da Descartes, epifez bezi olduğunu düşünmektedir. Çünkü duyumsadığımız ve algıladığımız şeyler sinir uçlarından doğrudan beyine gitmektedir. Ve bu epifez bezindeki akışkanlıkta ise doğrudan ruh hallerinin değişimi gözlenmektedir. Ruh ve beden düalizminde maddi olan bedenle maddi olmayan ruh birleşiminde insanın varlığı meydana gelmektedir. Bu iki töz birbirinden ayrıdır ve birbirine indirgenemez.

2.3.2 John Locke

Tabula Rasa

İngiliz deneycilerin başında gelen Jonh Locke'n felsefesinin anahtar kelimesi idedir. Kendisi emprist bir filozof olan Locke zihnin doğuştan boş levha olduğunu düşünmektedir. Locke insan zihninde doğuştan gelen hiçbir bilginin olmadığını savunmaktadır. Descartes'in rasyonalist düşüncesine karşı çıkar. Fakat Locke'de Descartes gibi kesin bilgi arayışındadır. Locke kesinlikle deneyciliğin bir yöntem olarak kullanılmasına karşıt görüşü sergilemektedir. Ona göre;

[120] Descartes, (2013), a.g.e., s. 25

> *"Akılcılığa, doğuştancılığa ve a priorizme karşıt bir görüş olan empirizm, hem bir teori hem ve hem de yöntem olarak karşımıza çıkar. Bir teori olarak empirizm, bilginin kaynağının deneyim olduğunu öne sürerken, yöntem olarak empirizm, bilgiye ulaşmak istiyorsak eğer, deneyimi kullanmanın, deneysel araştırmanın önemini vurgular, deneyim yoluyla veri toplayarak verileri değerlendirmenin, gözlemden başlayan tümevarımsal akıl yürütmenin gerekliliğini işaret eder."*[121]

Ampirizmi yöntem olarak kullanmaktadır. Locke amprist yönteme temel alırken Sokrates ve Platon'daki bilgiyi doğurtma yöntemine de karşı çıkarak anlıkta gelişen duyumsamalarda ve zihnin doğuştan bilgiye sahip olmadığını: "Ona göre, duyumsamadan önce düşünemeyiz; yani, daha önce duyumda bulunmayan hiçbir şey anlıkta bulunamaz. Kısacası, düşünce tamamen duyuma bağlıdır. O bakımdan, esasında, zihin tamamen pasiftir."[122] Ona göre akılcılık, deneysel araştırmanın ardından, verilerin toplanmasının sonucunda tümevarımsal akıl yürütmede devreye girmektedir. John Locke'den itibaren gelen bütün deneyimcilerde bilgilerin kaynağının deneyim olduğunu savunmaktadır. "Locke'da duyum (sensation) zihnin ilk hareket noktası olduğu için düşünceler ve bilgi duyularını gerçekleştirdiği algılardan elde edilir."[123]Kolaylıkla akıl yürütmelerimizden örnek verecek olursak hepsinin kökeninde deneyim olduğunu görmekteyiz. Daha derin bir örnekte ise hiçbir zaman müzik dinlememiş birisinin müziğe dair hiçbir fikri de yoktur. Deneyimle bunu elde etmeyen birsi hiçbir zaman o şey hakkında bilgisi olmayacaktır. Tartışmayı farklı bir noktadan da düşünürsek hiçbir zaman Anka Kuşu görmemiş birisi, Anka Kuşunun varlığı için onu görmesi gerekir mi? Diye sorduğumuzda ampirist düşünür, buna evet mi hayır mı arasında bir çelişki yaşamayacaktır. Çünkü bu soru, karmaşık ve sadece idede olan, neliği olmayan soyut bir şeydir. Yani Anka Kuşu, dediğimizde kırmızı renkli, büyük kanatları olan bir kuş olarak düşünürsek, basit deneyimlerle elde edilen zihinde kendi içinde bir araya getirilen bir dizi karmaşıklık olarak düşünmektedir. John Locke bilginin kaynağı gördüğü iki durum vardır. Bunlardan birincisi; dış duyum, diğeri ise iç duyumdur.

a) Dış Duyum

Dış duyum algıladığımız nesneler ve onlarla ilişkimizdir. Basit olan ve basite indirgenen her şey dış duyuma aittir. Örneğin; tahtanın sert olduğunu ya da süngerin

[121] Çiğdem Yolcu Sadıkoğlı, "Descartes ve John Locke'da Bilginin Kaynağı", s. 3

[122] ÖKTEM Ülker, John Locke ve George Berkeley'in Kesin Bilgi Anlayışı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43,2,* Ankara 2003, s. 137

[123] CİHAN Mustafa, John Locke ve Eğitim, *DergiPark Atatürk Üniversites Sosyal Bilimler Enstitüsü Arşiv Cilt 7 Sayı 1,*Erzurum 2010, s. 175

yumuşak olduğunu bilmek için bunu deneyimlememiz gerekmektedir. Bu bilgiye ulaştığımız yöntemde ki verilerin doğruluğu da dış duyuma aittir. Yani Locke göre "dış dünyaya ait temsiller ve tasarımlar olarak daha karmaşık idelerin temelini oluştururlar"[124] dış duyumda zihinde kavranan idelerin açık-seçik görünümleri mevcuttur. Yani ateşin sıcak olmasından duyumladığı sıcaklığın seçik olması kadar yalındır.

> *"Bir insan için hiçbir şey bu yalın idelerden edindiği açık ve seçik algılardan daha belirgin değildir; ve bu algılardan her biri kendi içinde birleşmemiş durumda bulunduğundan, içinde yalnızca, zihindeki* ***bir tek biçimli görünüm ya da kavram*** *bulunur"*[125]

Dış duyumda kavranan şeyin en yalın halinin açı-seçik zihinde idesinin olmasıdır. Basitten karmaşığa giden ilk adımdır.

b) İç Duyum

Zihinde ki karmaşık düşüncelerin temel kaynağıdır. Basit idelerin işlendiği birden fazla seçeneğin ve soyutun üretildiği ruhsal durumdur. Örneğin; mitolojik bir hayvan olan sentorlar, yarı insan ve yarı attır. Zihin daha önceden basitçe kavradığı insan ve at idesini birleştirerek sentor adlı yaratığı meydana getirmektedir. Sentorların varlığını ve kesinliğini kanıtlamak için deneyimlememize gerek yoktur. Çünkü: "yineleme, karşılaştırma ve neredeyse sınırsız çeşitlikteki birleştirme işlemleri"[126] zihin sınırsız çeşitlilikte kavradığı şeyleri deneyimsel olarak var olduğu ya da olmadığını düşünerek yapmaz. Çünkü bu yalın ideler zihinsel durumlarında sebebidir ki; "bu yalın idelerden bileşik ideler ve bir üst düzeyde soyut ideler elde edilir"[127] Locke göre bu durum da yalın idelerin elde edilmesinden sonra zihnin bu ideleri birleştirerek, bileşik ideleri meydana getirmektedir. Ona göre zihnin yapısında:

> *"bir kez bu basit ideleri edindikten sonra, zihin artık yalnızca gözlemle ve dışarıdan sunulan şeylerle sınırlı kalmaz; kendi gücüyle kendi idelerini birleştirir ve hiçbir zaman böyle birleşmiş biçimde edinemeyeceği yeni karmaşık ideler yapar"*[128]

---

[124] Gödelek, a.e.g., s. 32
[124] a.g.e., s. 82
[125] John Locke, *İnsan Anlağı Üzerine Bir Deneme*, (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 109
[126] Gödelek, a.g.e., s. 82
[127] a.g.e., s. 82
[128] Locke, a.g.e., s. 144

Zihin yapısal olarak kendi sınırlarını aşmak ister. Böylece zihin Locke göre yapısal olarak boş bir levhadır. Dışarıdan edindiği şeylerin idesini basitçe zihinde toplar. Bu basitlik zihnin daha sonradan karmaşık ve soyuta yönelen sınırsız yapısını açığa çıkarmaktadır. Bilginin kaynağı deneyim, kavramanın kaynağı ise zihindir. Empirizm ve Rasyonelizmi bu noktada birleştiren Locke, tüm yaşantısı boyunca sadece deneyciliği savunmaktadır.

2.3.3 David Hume

2.3.3.1 İzlenim ve İdeler

David Hume kendisinden önce gelen İngiliz deneyciliğinin temelini atan John Locke'nin düşüncelerini eleştirel yaklaşarak geliştirmektedir. Tabula Rasa düşüncesinde hem fikir olan Hume bu düşünceyi daha ileriye taşımaktadır. O da zihnin boş bir levha olduğunu düşünerek, zihindeki idelerin sonradan deneyimle kazanıldığını düşünmektedir. John Locke'ın bilginin kaynağını deneyim olduğu düşüncesini kabul ederek, bilginin kaynağına yönelik düşünceleri sınıflandırmaktadır. "Hume, zihnin algılarını (perception), ideler (ideas) ve izlenimler (impresions) olarak ikiye ayırır. Bu ayrımda belirleyici olan algıların canlılık ve kuvvet derecesidir."[129] Hume deneyciliği savunurken, önemli problem olan zihin durumlarının nedenin açıklayarak, deneyime sağlam temeller atmak istemektedir. İnsan zihninin tüm algıları, İZLENİM ve TASARIM olarak adlandıracağım, iki ayrı türe ayrılırlar.[130] Hume göre izlenim ve canlılık arasındaki fark zihinde iz bıraktıkları canlılık ve kuvvete göre ayrılırlar. "Zihnimize büyük bir güç ve şiddetle giren algılara *izlenim* diyebiliriz"[131] ruhta ortaya çıkan ve ilk tutku, duyum ve duygularımız anlaşılır. "*Tasarım* ile ise bunların düşünme ve akıl yürütmedeki soluk imgelerini kastediyorum"[132] izlenimler tasarımlarının yalın halidir. Bilincin kaybolması, kapalı olması (uyku durumunda) ya da sarsıntı durumunda kolayca seçilir. Tasarımlar ise daha zayıftır ve bulanıktırlar. Tasarımlar karmaşık yapıdadır ve izlenimler kadar canlılık göstermez. Örneğin; ağaç bir izlenimdir, ahşap ev ise tasarımdır.

---

[129] Kırlı Özlem, "John Locke ve David Hume'un Epistomolojisi ve Beşeri Olanın İzahı", Uluslararası Yönetim ve İktisat Dergisi, Cilt,9 Sayı,20 2013, s. 102
[130] David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Ergün Baylan), Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2015, s. 17
[131] a.g.e., s. 17
[132] a.g.e., s. 17

> *"Hume'a göre ise ideler ve izlenimler basit veya birleşik olabilir. Basit ideler veya izlenimler bölünemez (mavi renk), birleşik izlenimler ise bölünebilir. Locke ve Hume ide (ideas) kavramlarından farklı şeyler anlamışlar; Locke'un ide olarak adlandırdığı şeyi, Hume algı (perception) olarak adlandırmıştır. Hume için her algı ya izlenim ya da bir ide idi. Hume bunu yaparak, Locke'un farklı anlam verdiği "ide" kavramını orijinal anlamı ile kullandığını düşünür"*[133]

Hume, Locke'de ki ide kavramını algı kavramıyla değiştirmektedir. Zihnin algıladığı dışsal olan şeyler, zihinde izlenim ve tasarım olarak ayrıştırılmaktadır. Zihnin özelliği olan yaratıcılık ve birleştirme özelliği de zihnin olmayanı yaratma ve hayal ettirme özelliğine sahiptir. Locke'de de bu düşünce vardır. Locke yalın ve karmaşık idelerin birleşiminden, zihnin deneysel gerçekliği göz önüne alarak yapmadığını düşünürken, Hume ise bu gibi durumların hepsinin kaynağının dışsal verilerden elde edildiğini düşünerek, bunları birleştirmeyi, karıştırmayı, zihnin kendisinin istemesine ait olduğunu düşünmektedir.

> *"İzlenimlerin dilin kullanımında önemli bir role sahip olduğunu kabul eden Hume'a göre, ideler düşüncelerdir, her hangi bir şekilde bir ideyle bağlantılı olmayan hiçbir kelime, anlamlı bir şekilde kullanılamaz. Duyu deneyimine, yani izlenimlere geri götürülemeyen inançlar, hiçbir şekilde düşünce olamaz ve yalnızca anlamsız bir ifade olarak kalır. Zihin idealar arasındaki "benzerlik, zamanda ya da yerde yakınlık, neden ya da etki (nedensellik)", bağlantı ilkeleriyle ideaları birleştirebilir, daha karmaşık idealar ve düşünceler ortaya koyabilir."*[134]

Kafdağı örneği gibi neliği olmayan örnekleri düşünürsek, Hume göre bunların duyumsal karşılıkları yoktur. Bunlara karşılık gelen izlenimlerde yoktur, tamamen hatalı ve anlamsızdır. Zihnin, izlenimden bağımsız kendi tasarımıyla oluşturduğu hayali canlı ya da cansız nesneler aklın bir karmaşası olarak düşünmektedir.

2.3.4 Kant

Kant, rasyonalizm ve deneycilik akımlarının ikisini de doğrudan kabul etmemektedir. O genel anlamda kristizm akımı adını verdiği eleştirici tutuma sahiptir. İki ana düşünce rasyonalizm ve deneycilik gibi iki güçlü düşünceden birini seçtiğinde doğrudan diğerini eleneceği için doğrudan bir akıma körü körüne bağlanmamktadır. Bilginin kaynağı hususunda sadece akılcı düşünmekte, deneyci düşünmekte yeterli değildir. Yine David Hume'ye atıfta bulunarak "Hume beni dogmatik uykularımdan

[133] Kırlı, a.g.m., s. 102
[134] Gödelek, a.g.e., s. 84-85

uyandırdı"[135] sözüyle iki temel düşünceye eleştirel bakmıştır. Bütüncül bir düşünce yapısına sahip olan Kant, aklın ve duyumsamanın sınırını çizmektedir. Akıl alanı ve deneyim alanı olarak iki farklı durum vardır. Bunlardan birincisi fenomen, diğeri numendir.

> *"Duyu verileri ile elde edilen alanı görünüşler (fenomen) olarak dile getiren Kant, insanın zaman, mekan ve kategoriler aracılığıyla bu alanın bilgisine sahip olabileceğini düşünmektedir. Kant"a göre, a priori bilgilere sahip anlama yetisinin saf kavramları, deney nesnelerinden uzaklaştığı zaman ve kendi başına şeylerle (numen) muhatap olduklarında anlamını kaybeder."*[136]

Fenomen alanda deneyim ve duyumsama vardır. Dış dünyayla iletişim fenomen alanda gerçekleşir. "Kant nesnelere göre değil nesnelerin bilgimize göre biçimlendiğini söyler. Yani bizde duyarlık formları, anlık ve akıl kategorileri vardır ve biz nesneleri bunların süzgecinden geçmiş halleriyle biliriz."[137] Dış dünyadaki edinebileceğimiz veriler ve diğer tüm bilgileri nesneye yönelimimiz sonucu, nesnenin bizim onu gördüğümüz anlık, duyarlılık ve akıl kategorilerinde geçirerek anladığımızı düşünmektedir. Kendini bize gösteren bir nesne yoktur. Bizim onu görebileceğimiz ve anlayabileceğimiz nesne vardır. Yani duyusal olarak elde ettiğimiz veriler akılda birleşip bir kurgu oluşturmaktadır. Bu kurgu nesnenin akılla nasıl algılandığını gösterir. Yani Kant'ın genel amacı nesneden yola çıkarak deneyimin, doğruluğunu ve gerçekliğini onaylamak, rasyonalist düşünürlerin metafizik dogmalardan kurtulup, *a priori* bilginin kaynağını doğrulamaktır. Çünkü o, bu iki akımında temsil ettiği düşüncenin özünde rasyonalistler dogmacı, ampiristler ise deneyime doğrudan bağlamaktadır. Bu nedenle Kant doğrudan nesneye yönelmektedir.

2.3.4.1 Kant'ta Akıl Üzerine

İnsanın ruhsal iki farklı özelliği olarak kabul edilen zihin ve akıl ayrımını ilk kez Kant yapmaktadır. Ruhun bu iki özelliği genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır, fakat bu iki özelliğinde birbirinden ayıran farklı durumları vardır. Kant zihin kavramı yerine akıl kavramını kullanmayı tercih eder. Kant, duyu ve deneyimden bağımsız, akılla bilgi edinmenin mümkün olabileceğini tartışmaktadır. "Kant'ın ifadesiyle

---

[135] İmmanuel Kant, *Pratik Usun Eleştirisi*, (Çev: İsmet Zeki Eyuboğlu), Say Yayınları, Ankara 2016, s. 12

[136] Çakmak Mustafa, "Kant'ın Numen-Fenomen Ayrımı ve Metafizik Eleştirisinin John Hick'in Din Felsefesine Etkileri", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi. Cilt 11, Sayı 3, 2011, s. 190

[137] Özlem Doğan, *Kant Üstüne Yazılar,* Notos Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 10.

söylenirse, "sentetik" olmalı (Kant 1995: 15) ve "deneyden ve hatta bütün duyu uyaranlarından bağımsız" (a apriori) yargılar vermelidirler. Kant, bu türden yargılara, "sentetik (apriori)" yargılar adını veriyor."[138] Metafiziğin bilim olması için, saf doğa bilimleri ve matematiği kullanarak sentetik apriori bilgi türünden yargıları elde etmesi gerekmektdir. Ona göre "Saf aklın ödevi olarak ortaya konan sorun, sentetik (a priori) yargıları kullanarak iş gören bilimlerin kendilerinin nasıl olanaklı oldukları sorusunu da doğurur."[139] Sentetik apriori bilginin oluşumunda dört ana soru mevcuttur.

"1. Saf matematik nasıl olanaklıdır?
2. Saf doğa bilimi nasıl olanaklıdır?
3. Genellikle metafizik nasıl olanaklıdır?
4. Bilim olarak metafizik nasıl olanaklıdır?"[140]

Bu dört soru deneyden başlayarak, saf bilgilere kadar uzanana insana bilgisinin hem deneye bağlı hem de deneyden bağımsız insan bilgisinin kaynağını bulmayı amaçlamaktadır.

> *"Bu dört sorudan ilk ikisinin yanıtı, insanın zihin yapısının bir bütün olarak ortaya konması anlamına gelir. Üçüncü sorunun yanıtlanması, insanın bilme isteğinin ürünlerinden biri olan metafiziğin, insanın doğasına gömülü köklerinin aydınlatılmasına götürür. Dördüncü sorunun yanıtıysa metafiziğin, yüzyıllardır yürüdüğü yoldan, nasıl döndürülebileceğini gösterir."*[141]

İnsanın bilme yetisinin ilk basamağı, duyusallığın yapısını ortaya çıkarmaktadır. Saf matematiğin olanağı ise nesneleri apriori görmemizi sağlayan, duyusal görünün, saf görülerinden kaynaklıdır. Saf matematiğin olanağını da Kant bu biçimde açıklamaktadır. Kant, sentetik apriori bilgide de söylediği üzere, zihin duyu ve deneyimden bağımsız bilgi üretme kapasitesine sahiptir. Kant "Transcendental Felsefe" adı verdiği aklın bilgi formlarının araştırılması işlevini gerçekleştiren, nesne ve nesnelerden elde edilen bilgi türlerinin apriori yönlerini de tartışmaktadır. Kant'ın felsefesinin temelinde "zaman ve mekân gibi sezginin salt formları olan konuların analiz edildiği *trascendental aesthetik* ile, yine bilgi felsefesinde önemli bir yer tutan "kategoriler" in incelendiği *trascendental analitik"*[142] bağlamında trascendental estetiği "a priori duyarlığın tüm ilkelerinin bir bilimini *aşkınsal estetik* olarak

[138] Gödelek, a.g.e., s. 89
[139] a.g.e., s. 89
[140] a.g.e., s. 89
[141] a.g.e, s. 89
[142] TAŞKIN, Ali, "İmmanuel Kant'da Bilginin Kaynağı Problemi", s. 289

adlandırıyorum"[143] Zaman ve mekanın duyulardan bağımsız apriori fikirler olması, duyarlılığın nesnelerin bilgisine ve sezginin ön koşulu olmasının sebebidir. Trascendental analitikte ise bilginin kaynağının duyular ve akıl olduğunu kabul eden Kant, duyuların formları zaman ve mekândan sonra bilginin kaynağında oluşturduğu kategoriler kuramı temellendirir. "Ona göre kategorilerin hiçbir metafizik özü yoktur; aksine onlar zihnimizin ideal ve tecrübeden önceki *a priori* formlarıdır ve biz deneyi de onlarla yaparız"[144] Kategoriler deneyden türemeyen herkes için aynı olan evrensel önermelerdir. Bilginin öncesinde var olan bilgiyi hazırlayan zemindir. Kategorisiz duyumlar önemsizdir, duyumsuz kategorilerde amaçsızdır. Kant'ın genel düşüncelerine baktığımızda insan anlama yetisi kavramlarını deneysel alanda kullanmaktadır, aşkınsal alanda ise kullanamayacaktır. Duyularını kullanarak elde ettiği bilgi alanına fenomen alan, deney alanından-akıl alanına geçtiğinde ise numen alana girmiş olur. Yani sentetik apriori bilgiler de deneyim alanının ilkelerindendir. Akılla kendi başlarına üretilmezler. Aklın sınırları vardır kategoriler doğuştan akılda vardır, ama duyumdan ve deneyden bağımsız kategoriler anlamsız, sentetik apriori bilgi ise deneyimin ilkesidir

2.3.5 Hegel

Kurgusal felsefenin en önemli temsilcisi idealizmin kurucusu Hegel karşıtlıklar üzerinden felsefesini inşa etmektedir. Mutlak idealizm "Ben'de" var olan özbilincin oluşmasını sağlamaktadır. "Özbilince geçişin ardında yatan neden, bilginin nesnesinin daima özne için bir nesne olması ve bilginin nesnesinin, kendi başına ele alındığında doğru, yani tamamen bağımsız bir gerçeklik olmamasıdır."[145] Ussal olan gerçekte, gerçekte olan ussal olmalı, kavramsal olarak söylediğimiz şeylerin gerçekliği için kendi inşa ettiği karşıtlıklar üzerine kurulu mantık anlayışı oluşturmaktadır. Özbilincin tarihsel süreçte oluşumunu sağlayan özne ve nesne ayrımını ortadan kaldıran "Tin" Hegel felsefesinin en önemli kavramıdır.

> *"herşey Gerçeği yalnızca Töz olarak değil, ama o denli de Özne olarak kavramaya ve anlatmaya dayanır. Aynı zamanda belirtmek gerek ki, tözsellik evrenseli ya da bilmenin dolaysızlığının kendisini de tıpkı bilme için varlık ya da dolaysızlık gibi kendi içinde kapsar."*[146]

---

[143] a.g.m., s. 289
[144] a.g.m., s. 291
[145] İhsan Berk Özcangiller, " Hegel'in Fenomenolojisi Bağlamında Özbilincin Diyalektiği", Felsefe Arkivi, 45. Sayı, 2016/II, 29-65, s. 31
[146] G.W.F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, (Çev: Aziz Yardımlı), İdea Yay. İstanbul 2015, s. 15.

Dolaysızlıkta Ben=Ben önermesinin içi boş kalmaktadır. Descartes'te dolayımsız ben tasarımla kendimde bulunurken, Hegel'de dolayımsızlık, bilinç ve özneye mahkûm bırakılmaktadır.

> *"Doğruluğuyla özdeşkesinlikte ayrıca nesnenin kavramla uyumluluğu söz konusudur. Özne kendi kendisinin nesnesidir. Evrik dünyada mıknatısın iki kutbunda olduğu gibi özbilinçte iki karşıt yan birbirlerini içerir. Bu karşıtlıkların birbirlerini içerme hareketi ise sonsuzluktur. 'Ben' açıkça kendisiyle ilişkilidir ya da tam da kendisiyle ilişkililik edimidir. Hegel'in deyişiyle o "ilişkinin içeriğidir ve ilişkinin kendisidir"*[147]

Özne, kendi kendisinin nesnesi olmakla birlikte, töz Hegel'in düşüncesine göre öznedir. Öznenin kendini gerçekleştirip, özne olmasını Tin olarak görmektedir. Tin'in, özne oluşumu kendi içinde kapalı bir sistem gibi dururken, anda dinamik yapıya sahiptir.

2.3.5.1 Descartes'in Kuşkuculuğu ve Hegel'de Pekinlik

Özne, Hegel'de düşünen ve öznelliği oluşturan "Ben" tamamlayan yapıdadır. Özne sınırlamaların ötesine geçerek, sadece anlama yetisi özdeşlik gibi kavramlarda ve zıtlıklarla sınırlanmamaktadır.

> *"Hegel bilinci ya da özneyi, ussal düşüncenin ve bilme etkinliğinin ya da tüm bilginin olanaklı koşullarının kaynağında görse de, metafizik ve varlıkbilimsel düşünceden arındırılmış, ussallıktan yalnızca anlama yetisiyle ve anlama yetisine dayalı bir düşünümle özdeşleştirmeye karşı çıkar. Düşünümü soyut bir özdeşliğe indirgemeyen Hegel, düşünümün öznesini, nesnesinden ayrı ve onunla karşıtlığında sınırlanmış, salt öznel nitelikte sonlu bir varlığa dönüştürmek yerine, nesnel gerçekliğin ve usun karşıtlıkları aşan devingen yapısının içeriğinde görür."*[148]

Descartes "Düşünüyorum O Halde Varım" düşüncesinde kendi kedisinin bilincini ve düşüncesini kanıtlayarak metodik şüphecilikten arınmaktadır. Tüm bilginin kaynağını kendi zihninde, düşüncesinden emin biçimde ulaşabileceğini gösterir. Tek şüphe duyulmaz bilginin kaynağı ve dayanağı Descartes'e göre "Ben"dir. Descartes'ten süredir gelen bu düşüncede, Hegel "Ben" düşüncesini yetersiz ve eksik bulmaktadır. Ben=Ben önermesi Descartes'in düşüncesine göre askıda kalmaktadır.

---

[147] Özcangiller, a.g.m., s. 32

[148] Şahin Özçınar, *Kendinin Bilinci ve Ötekinin Diyalektiği*: *Hegel Felsefesinde Bilincin Dolayımı ve Nesnelleşmesi*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe, Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, Ankara 2007, s. 16-17

Dolayımsız şüpheden arınan "düşünüyorum o halde varım" düşüncesi, direkt olumlamaya götürmektedir.

> "Pekinliğin [kesinliğin] daha önceki kiplerinde bilinç için Gerçek olan onun kendisinden başka birşeydir. Ama bu Gerçeğin Kavramı onun deneyiminde yiter; nesne dolaysızca kendinde ne idiyse — duyusal pekinliğin [duyu kesinliğinin] Varolanı, algının somut Şeyi, anlağın Kuvveti —, gerçekte tersine o olmadığını tanıtlar; öte yandan, bu 'kendinde' kendisini nesnenin salt bir başkası için olduğu bir kip olarak tanıtlar."[149]

Hegel, Descartes'in düşüncesinde Ben'in içi boş dolayımsız soyut kavram olduğunu düşünmektedir. Ussal olan ve gerçek olanın uyumsuzluğu görüngüdeki gerçekliğe duyulan şüpheyi doğurmaktadır. Ben=Ben önermesi burada kendini gerçekleştiremeyip özne ve nesne arasında kesin ayrıma neden olmaktadır. Felsefenin merkezindeki Özne, düşüncenin de tözsel bir atıfta olması özne ve nesne arasındaki ayrımı açmaktadır. Hegel, Descartes gibi kuşkuculuktan arınan özne ya da pekinlikte şüpheye yer vermeyecek bir dayanak aramamaktadır. Ussal olan ve gerçeklikte;

> *"Gerçekliği ile özdeş olan bir pekinlik; çünkü pekinlik kendi kendini nesne almaktır, ve bilinç kendisi için Gerçek olandır. Burada hiç kuşkusuz bir başkalıkta vardır; e.d. bilinç ayırdeder, ama öyle bir yolda ki bu ayrım bilinç için aynı zamanda bir ayrım değildir. Bilme devimine Kavram deyip, dingin birlik olarak ya da Ben olarak bilmeye nesne dersek, o zaman görürüz ki salt bizim için değil ama bilmenin kendisi için de nesne Kavrama karşılık düşer."*[150]

Gerçekliği ve pekinliği bir bütün olarak gören Hegel ikisinin 'Ben' olarak bildiğini düşünmesi kavramsal gerçeklikte idede kalmayıp nesneyle bir olduğunu düşünmektedir. Pekinlikte yerini gerçeklikle değiştirir. Bilinçte var olan süreç bilinç dışına taşmayıp nesneyle uyum göstermektedir.

2.3.5.2 Tin Ve Özdek

Tin ve özdeği kesin biçimde ayıran Descartes, iki töz de birbirine indirgenemeyeceğini düşünmektedir. Descartes bölümünde bahsettiğimiz üzere Tin ve özdeğin birbirinden ayıran düşünsel ve uzamsal özellikleri vardır. Fakat Descartes'ten sonra "Düşünce her ne kadar kendisinin bir tözsel varlık olduğunun bilincini oluştursa da, bu düşünce kendi dışındaki özdeksel dış-dünyaya karşıt bir

[149]Hüseyin Çetin, *HEGEL'DE TANRI (MUTLAK), BİLİNÇ VE BİREY, (Yüksek Lisans Tezi)* İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2019, s. 12.
[150] Hegel, a.g.e., s. 76

konum kazanır."[151] Düşünce kendinde töz olması, özne ve nesne arasındaki ayrımı daha genişletmiştir. Özne felsefenin merkezine yerleşirken, kendinde töz gerçekliği olan düşünce nesneden bağımsız ve karşıt olmaktadır.

> *"Bu iki tözün, düşünce ve uzam olmak üzere birbirine indirgenemez olan iki ayrı özsel niteliğivardır. Tinin özsel niteliği düşünce, özdeğin ise uzamdır. Varlıkbilimsel bu ayrım, düşünen anlık ile yer kaplayan beden ikiliğini ya da ayrımını doğurmakla kalmaz, aynı zamanda bilgikuramsal açıdan bilen özne ile bilinen dış-dünya ayrımını da kesin bir biçimde doğurur."*[152]

Kesin bilgiye ulaşmak için her şeyden şüphe duyan Descartes, pekinliği öncelikle sağlam bilgiye ulaşmakta dayanak olarak görmektedir. Doğru bilgiye ulaşmak için bilgiyi var eden şeyler, bilginin nesnesi olmak üzere şüpheciliği kullanmaktadır. Dolaysız ve sezgisel kavradığı bunu da açık-seçik bilgiyle ulaştığı düşündüğünden şüphe edemeyeceği için "düşünüyorum o halde varım" önermesini ortaya çıkarmaktadır. Bu önerme;

> *"Eğer önerme bir mantıksal çıkarım biçiminde dile getirilmiş olsaydı, kendinden önce "düşünen her şey vardır" biçiminde bir ilk öncül önermesini gerektirmiş olacaktı. Bu nedenle Descartes bu önermeyi Hegel'e göre, mantıksal bir çıkarım değil, dolaysız ya da sezgisel bir çıkarım kipinde dile getirmiştir."*[153]

Hegel evrensel düşüncenin nesneden soyutlanmasına, tümelin içeriğinden soyutlanmış "Düşünüyorum' uslamlamasında düşünce ve varlığın özdeşliği sadece soyut evrensellikten öteye geçmeyecek olan bir özdeşliktir."[154] Düşünce ve bilinç dolayımsız "düşünüyorum" uslanmasında varlığa açımlamandığı için düşünce ve varlık birlikteliği değil ayrımını getirdiğini düşünmektedir. Dolayımsız, içi boş, sezgisel "düşünüyorum" önermesinde tin ve özdek iki ayrı töz olarak değil düşüncenin tek töz oluşuna neden olmaktadır.

2.3.5.3 Hegel Fenomenolojisi: Hakikat Sürecinde Bilginin İki Aşaması

Bilgiye ulaşmada Hegel dolayımsızlıktan, dolayımlı sürece geçişte, özne ve hakikat arasındaki kurulan ilişkiye bakmaktadır. Hegel fenomenolojisinde bilginin iki evresi vardır. Bunlar; bilinç-özbilinçtir.

---

[151] Özçınar, a.g.e., s. 17
[152] a.g.e., s. 17
[153] a.g.e., s. 18
[154] a.g.e., s. 19

a) Bilinç (Tikel-Tekil ve Tümel)

Bilinç dolayımın oluşma sürecinde özbilince yaklaşma evresinin alt basamağıdır. Dolayımdan yoksun bilinç kendi saltık varlığını tanıyan ve dünyaya açımlayan çaba içindedir. Duyum, algı ve anlıkta adım adım ilerleyen süreç varlığın kendisini göstermesinden sonra duyumla başlayan dünyaya açımlanma, yalın biçimde dış nesneyle ilişkisini kurmaktadır.

> *"Başlangıçta ya da dolaysızca nesnemiz olan bilgi kendisi dolaysız bilgi olandan, dolaysızın ya da olanın bilgisi olandan başka olamaz. Biz de eşit ölçüde dolaysız ya da alıcı davranmalı, öyleyse o kendini sunarken onda hiçbir şeyi değiştirmemeli ve ayrımsadan [Auffassen] kavramayı [Begreifen] uzak tutmalıyız."*[155]

Dolaysız karşılaşma bilincin tikellikte kalmasına neden olmaktadır. Tikel olarak nesneyle karşılaşması bilincin özbilinç evresine geçişini engellemektedir. Bu yüzden tikellikten kurtulup duyumlama evresini sonunda tümeli kavramaya ihtiyacı duymaktadır.

> *"Dolaysız pekinlik gerçeği almaz, çünkü gerçekliği evrensel olandır; onun almak istediği ise 'Bu'dur: Buna karşı Algı ise onun için var olanı evrensel olarak alır. Tıpkı evrenselliğin onun genelde ilkesi olması gibi, bunun kendilerini onda dolaysızca ayrımlaştıran kıpıları da evrenseldir. 'Ben' evrensel bir Ben, ve nesne evrensel bir nesnedir. O ilke bizim için ortaya çıkmıştır ve bizim algıyı* alışımız buna göre bundan böyle duyu pekinliği gibi salt oluveren bir alış değildir; tersine, zorunludur."[156]

Duyumda nesnelerin bilgisine sahip olmayan ve sadece görmekle yetinen bilinç "Ben" tikellerle var olduğunu varsaymaktadır. Hakikat bu durumda soyuttur. Her şeyi tikel algılayan özne Hegel'e göre algı evresine geçmektedir. Dolayımsızlıktan kurtulup dolaylı olmaya yönelik bir sıçrama gerçekleştirir. Tikellikten gördüğü perfpektifi tümele çevirir. Algıda duyuyu oluşturan bağımsız birlikler ve bunları bağımsız birlik olarak görüp onları ayırt eden hususlarda, algı düzeyinde çelişkiye neden olmaktadır. "Ben" şeyleri hem özdeş hem de farklı görmem algıdaki ayırt edici özelliği ön plana çıkarır. Niteliklerin aynılığı özdeşliğini gösterirken şeyin kendinde olan özellikleri farklılığı göstermektedir. Şeylerin birliği özde yine aynılığını meydana çıkarmaktadır. Tikelden de tümele geçişte gerçek olanın ussallığı, özde aynı olduğunu gösterir. Ayırt edici özelliği olan nesneyi tekillikten yola çıkarak kavrarsak dolaysızca onun sadece dolaysız şey olduğu kanaatinde kalmaktayız. Yani

[155] Hegel, a.g.e., s. 45
[156] a.g.e., s. 52

tikel-tümel bağlantısında tekil olan tikelin içinde dolayım sahibi olur. Görünüşte aynı kalan şey anlık kavramamı ortaya çıkarmaktadır.

> *"Kavramsal bilgi, anlığın duyusal tasarımlarının bilgisi değil, asıl gerçekliğin özsel bilgisidir; özneden bağımsız evrensel bir gerçeklik taşımaktadır. Kavramsal bilgi sonlu varlığın duyusal bilgisi değildir. Tales'in ünlü 'su örneği' bile Hegel'e göre, her ne kadar görgül bir nitelik taşıyor olsa da, sadece basit bir özdek değil, diğer tüm varlıkların düşünsel ilkesi, kendinde özüdür; bütün diğer şeyler, bu düşünsel ilke ya da kavramsal içerikten oluşmakta ve bu yolla temellendirilmektedir."*[157]

Nesneyle ilişkisinde özne şeyleri ussal düzeyde kavradığı ölçüde, gerçek olarak kabul eder. Nesneyle ilişkide olduğu sürece doğayla iç içe olan özne kendi "Ben" oluşturmaktadır. Hegel'e göre kavramsal içerikle temellendirilen bilgi gerçeklik ve özsel niteliktedir.

b) Özbilinç

Hegel'e göre "Ben" ve nesnenin ilk karşılaşması özbilinçte gerçekleşmektedir. Varlık konusunda bilgisi sınırlıdır fakat varlığı tanıyıp olumlamaya başlamaktadır. "Sonsuz olmak ya da içine koyulduğu belirliliğin dolaysızca karşıt olmak. İkilenişi içindeki bu tinsel birliğin Kavramının ayrıntılı açımlanışı önümüze *Tanıma* devinimini getirecektir."[158] Özbilinç evresindeki tanıma devinimi, öznenin dünyayla ilişkesilliğinde dünyanın temelindeki olumsuzlamaya götürmektedir. Öznenin kendinde ki boşluk varlığa yönelmesine varlığı dönüştürmesine yol açmaktadır. Özne bilinç evresindeki anlık kavramayı sadece şeyler için kavrarken, özbilinçte; "Hegel'e göre, "Bir *özbilinç bir özbilinç için* vardır. Gerçekte salt bu yolla özbilinçtir; çünkü kendisinin kendi başkalığındaki birliği onun için salt bu yolla belirtik olur."[159] Özbilinç olarak başka bir özbilinci tanıma arzusu bilincin ölümü göze aldığı en büyük savaşıdır. Hegel'e göre bu durum da köle efendi diyalektiğini oluşturur.

---

[157] Özçınar, a.g.e., s.55
[158] Hegel, a.g.e., s. 80
[159] Özçınar, a.g.e., s. 227

3. BÖLÜM ÇAĞDAŞ ZİHİN FELSEFESİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Zihin felsefesi içerisinde tartışılan konular arasında yer alan dil felsefesi yaşadığımız dünyayı ifade etme aracı olarak görülmektedir. Dil nasıl öğrenilir? Sembollerin anlamları nedir? Zihin ve dil arasında ki bağlantı nedir? gibi sorular başlıca tartışılmaktadır.

> *"İnsan dilini incelediğimizde, kimilerinin "insanın özü" diyebileceği şeye, zihnin, bugüne kadar bildiğimiz kadarıyla, yalnızca insana özgü olan ve insanın bireysel ya da toplumsal varoluşunun belirleyici yanlarından ayrılamayan ayına niteliklerine yaklaşıyoruz."*[160]

Dili kullanma yeteneği insana özgü birçok farklı ifade etme biçimini yerine getirmektedir. Milyarlarca anlam ve anlayışı ayırt edebilen dil ortak toplumsal yargılar oluşturmasına rağmen yine de gizemini korumaktadır. Gizemini korumayan kendisini apaçık gösteren akıl ise göründüğünden fazlasını kendini keşfetmeye başladığımızda göstermektedir.

> *Aklın tüm öğeleri ve bunların nasıl oluştuğu hakkında fikir sahibi olmayan birinin, aklı neden mucize gibi gördüğünü anlamak yeterince kolaydır. Her öğenin bazen milyarlarca yıl süren uzun bir tasarım tarihi vardır. Hiçbir yaratık henüz düşünemiyorken, kaba ve düşünmeyen bir yönelmişliğe sahip, ne yaptıklarından ya da neden yaptıklarından zerre kadar haberi olmayan basit takip ve ayırt etme araçları olan yaratıklar vardı. Ama bu araçlar gayet iyi işliyordu. Yarlıkları izliyor, onların kıvrılış ve dönüşlerine güvenilir tepkiler veriyor, çoğunlukla hedefleri üstünde sabitlenmiş oluyor, nadir olarak işlerinin başından ayrılıyor ve uzun sure başıboş gezmiyorlardı.*
>
> *...*
>
> *Koşullar değiştikçe, araçların tasarımları da yeni koşullara uygun tepkiler verecek şekilde değişti ve sahiplerini gerekçelerle bunaltmadan, onların iyi donatılmış bir durumda kalmalarını sağladı. Bu yaratıklar avlandılar, ama avlanıyor olduklarını düşünmediler; kaçtılar, ama kaçıyor olduklarını düşünmediler, ihtiyaçları olan **know-how'a** sahiptiler. " Know-how" bir tür bilgeliktir, bir tür yararlı bilgidir, ama tasarımlanmış bilgi değildir.*[161]

İlkel İnsan ve Çağdaş Dönemde yaşayan insan arasında görünüşte çok büyük fark var gibi görünürken, gerçek farkın bilimsel doğrultuda ilerleyen ve gelişen nesnel görüngüler değil de felsefi kavramsal gelişmeler olduğunu fark etmekteyiz. Bir kavramı türetmek sanırım evrimin ilk adımı olarak görülebilmektedir. "Know-how" dediğimizde ihtiyacımız olan bilgelik bizim kavramsal ilerleyen gerçekliğimizle

---

[160] Noam Chomsky, Dil veZihin, (Çev: Ahmet Kocaman), Ayraç Yayıncılık, Ankara 2001, s. 151

[161] Daniel C. Dennet, *Aklın Türleri,* (Çev:Handan Balkara Çevikus), Varlık Yayınları A.Ş., Sayı: 523, İstanbul 1999, s. 170

eşdeğer sayılabilir. Akıl, zihin, ruh kavramlarının evrimsel sürecini tartıştığımız ilk iki bölümden anladığımız kadarıyla biyolojik ilerlememiz (evrimimiz) bizim yaşantımıza doğrudan müdahale etmemektedir. Bizim yaşantımızı değiştiren gerçeklik kavramsal evrim olarak görünmektedir. Zihin felsefesinin tam olarak amacı sanırım burada ortaya çıkmaktadır. Akıl kavramı mucizevi bir kavram olmaktan çıkıp ürettiği her kavramın milyonlarca yıl geliştirdiği anlamsal içeriğe sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu sayede zihin-dil-yapay zekâdan söz edebilmekteyiz. Yapay zekânın tarihine baktığımızda iki bin yıldan uzun bir geçmişe gitmemiz gerekmektedir.

> *"Yapay zekânın ilk örnekleri için zamanda yüz değil, bin değil, binlerce yıl geri gidiyoruz. Yunan mitolojisinde teknoloji ve artizan tanrısı Hephaestus ile mimar Pygmalion akıllı robot olan Talosu yaratırlar. Efsaneye göre bronzdan dev bir adam şekliyle vücut bulan Talos (Şekil 1), Europa isimli bir kadını korumak için Girit adasının çevresini her gün 3 kez dolaşıyordu. (Bekçilik işlerini üstlenen robotların atası olarak görebiliriz.)"*[162]

Mitolojik robot düşüncesinin ardından binlerce yıl geçmesinden sonra gerçekte insanların kullanabileceği robotların yapılması şaşırtıcı gelmese gerek. İnsan canlı olmayan kendisi icat ettiği işlerini hallettirebilecek adı robot ya da makineler, otomatlar yapmak istemektedir. Basit hesap makineleri ve basit yazılımlar yapay zekâya ilk adım olarak görülmektedir. En son teknolojik ilerlemelerde bazı tartışmalar yapay zekânın bir insan ile eş değer olabileceğini tartışacak noktaya gelmektedir.

3.1 Wittgenstein Dil Oyun

Dil felsefesi dediğimizde Wittgenstein akla ilk gelen isimlerin başında gelmektedir. Wittgeinstein'in felsefesinde birinci dönem ve ikinci dönem olmak üzere iki dönem var olmaktadır. Zihin felsefesinde Wittgeinstein, "anlam-içerik-dış dünya" bağlamında dil oyunu kavramını geliştirmiştir. "Dil nasıl öğrenilir?" ve "sözcüğün anlamı nedir?" dil oyununda cevap aranan sorulardandır. İkinci dönemde geçen dil oyunu bağlamında "*Tractatus*'ta dilin sınırları dışında tutulan ve *Gösterilebilir* alan olarak belirlenen alan anlam-dışıdır ve bu alana dâhil olan metafizik ifadeler (etik ve

[162] İNCE Gökhan, İnsanlığın Yapay Zekâyla İmtihanı, *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını Sayı 75*, İstanbul 2017, s. 16

estetik'e ilişkin tümceler) dilden atılmıştır."[163] Gösterilebilir alanda her sözcüğün bir anlamı vardır, anlam sözcüğün temsil ettiği nesneler olarak dil içinde kendini barındırmaktadır. "Dil ile dünya arasında birebir bir eşitlik öngören denklik teorisine göre *her sözcüğün bir anlamı vardır ve bu anlam sözcük ile örtüşmektedir*"[164] Metafizik, estetik gibi soyut anlamlara ve soyut içeriklere sahip alan, dil sınırları içerisinde kendine yer bulamamaktadır. Anlam ve içerik olarak dilin kullanılması ve öğrenilmesinde:

> *"Dilin öğrenilmesinin nesneleri adlandırılmaktan ibaret olduğu düşünülür. Yani: İnsanları, biçimleri, renkleri, ağrıları, ruh hallerini, sayıları, vs. Söylemiş olduğumuz gibi-adlandırmak bir şeye etiket yapıştırmaya benzer. Buna bir sözcüğü kullanmaya hazırlık denebilir."*[165]

Şeyleri, nesneleri adlandırabildiğimizde onların hakkında konuşup yargıda bulunabilmekteyiz. Kısacası onların hakkında söz sahibi oluruz. Bu durum onlarla ilişki kurmamızı, onlar hakkında ne yapabileceğimize dair bilgi edimi, ya da emir kipi gibi sonuçları meydana getirmekteyiz. Örneğin;

Gel!

Otur!

İyi!

Çirkin!

Gibi örneklerle şeylere anlam katarız. Anlam kattığımız şey sözcüğün nesnenin bizzat yansıması anlamına gelmemektedir. Bu durum anlamdan ziyade anlam kelimesinin yanlış kullanılmasına sebebiyet vermektedir.

> *"Bir sözcüğün anlamının olması sözcüğe karşılık gelen bir nesnenin bulunması olarak anlaşılıyorsa, bu durumda 'anlam' sözcüğü kural dışı kullanılmaktadır. Çünkü 'ad'ın anlamı ile 'taşıyıcısı' karıştırılmaktadır.* ***"Bay N.N. öldüğünde ad'ın taşıyıcısının öldüğü söylenir, anlamının değil. Böyle söylemek saçma olur, zira eğer ad anlam taşımayı sürdürmezse 'Bay N.N. öldü' demenin bir anlamı olmaz"***[166]

---

[163] ANLI Ömer Faik, "Wittgeinstein'da 'Dil Oyunu' Kavramı Bağlamında 'Özel Dil Sorunu'nun ve Yeni Bir Dil Olanağı Olarak Metafor Kullanımının İncelenmesi". *Ankara Üniversitesi, Dört Öge- Yıl 2- Sayı 4,* Ankara Ekim 2013, s. 150.

[164] KEHA Kaya Mine, Wittgenstein ve Kuhn: Dil Oyunları ve Paradigma Kavramları, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Eylül 21(33),* Erzurum 2017, s. 954

[165] Ludwig Wittgeinstein, *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev: Haluk Barışcan), Metis Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 33.

[166] Anlı, a.g.m., s. 152

Wittgeinstein zihin ve dil arasında bağlantı kurarken, söylenilen sözcük ve resmedilen nesnenin bir olması şeyin anlamının yitirildiğini söylemektedir. Tam da bu durum Wittgeinstein için "oyun" kavramıyla özdeşleştiği için "dil ve oyun" kavramlarının birbirine benzediğini düşünmektedir. Zihin felsefesinde de yeri olan bu durumun, zihin anlamsal ve resimsel birlikteliği aynı olan şeyin bir olduğunu düşünürken, bu durumlardan farklı anlamların çıkması dil oyunun bir göstergesidir. Örneğin;

> *"Wittgenstein'ın kullandığı örnekte, 'A ustası', 'B çırağına' 'tuğla' diye seslendiğinde, B A'ya bir tuğla götürmektedir. Burada 'tuğla' sözcüğü, B'nin zihninde daha önce bir alıştırma ile öğrendiği 'anlam'a bağlı olarak bir resim uyandırmak ile sınırlı değildir. B, bu sözcüğü duyduğunda ona uygun bir edimde de bulunmakta ve A'ya bir 'tuğla' götürmektedir. Sözcüğün kullanımına ve anlaşılmasına eşlik eden bu edim de yine bir alıştırma sonucu öğrenilmiştir. Bu alıştırma ile öğrenilen 'tuğla' sözcüğünün anlamı bir edimi de barındırmaktadır. O halde sözcüklerin ereğinin zihnin önüne resimler getirmesi, anlamlarının da (nesnelerine bağlı olarak) bu resimler olduğunu söylemek dilin bütünü düşünüldüğünde doğru değildir."*[167]

Yani nesneye verdiğimiz ad ve anlamda nesnenin adını söylediğimizde aklımıza geldiği gibi zihin düşündüğünde anlamının dediğimiz şey olması, anlamın doğru kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Usta tuğla dediğinde aklımıza tuğlanın gelmesi zihnin ilk anlamda tuğla resmini düşünmesinden kaynaklıdır. Fakat ustanın tuğla demesindeki amaç, tuğla istemesidir. Bu durumda zihin, böyle bir durumunla karşılaşmadığı için anlamamaktadır. Bu durumu anlaması bunun tekrarla olmaktadır. Tıpkı dilde de olduğu gibi tekrara dayanarak öğrenilmesi gibi. Wittgeinstein'in, zihin felsefesindeki önemini ikinci döneminde ele aldığı dil oyunu kavramından yola çıkarak dil ve zihin bağlamında anlam, içerik tartışmasında sadece dilin öğrenilmesi, şeylerin anlamlandırılması dış dünyayla sınırlı olmadığını göstermektedir. Dış dünyadaki gerçeklik ve bunun zihinde yansıması, zihin ve dil birlikteliğini göstermektedir.

3.2 Husserl ve Marlau Ponty

Varoluş ve fenomenolojinin tekrar yeni bir boyut kazandığı 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılda, metafiziği Kant'tan sonra yeniden canlandırmak isteyen Edmund Husserl, kendisinden sonra gelen birçok filozofa kaynak olmaktadır. Edmund Husserl

[167] a.g.m., s. 15-152

felsefesinde en önemli problemlerden birisi nesnelere tekrar dönüş yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bilim bize nesnelere dair hakikati veremeyeceği görüşünü savunmaktadır.

> *"Husserl bilginin nasıl oluştuğuyla, insan bilgisinin kökeniyle veya neyi ne kadar bilip bilemeyeceğimizle ilgilenmekten ziyade, bilginin hangi zemin üzerinde doğru, kesin ve nesnel olarak kurulabileceğini araştırmaktadır. Çalışmaları bu sebeple normatif sonuçlar ortaya koymakta ve bir yöntem olarak anılmaktadır."*[168]

Bilginin hangi zeminde doğru ve kesinliğini araştıran Husserl bilimin günümüzde yapılan bilimsel çalışmaların ve elde edilen verilerin genel geçer olduğunu nesnel olmadığını düşünmektedir. Ona göre kesin bilim fenomenolojidir. Husserl'in felsefesindeki en önemli kavramlardan birsi *Epokhe'*dir. Epokhe kavramı "daha genel olarak da, insan varlığının görünüşlerin ötesine geçerek, gerçekliğin kendisine ulaşamayacağını öne sürmek suretiyle, ruh dinginliğine ve kesinliğe ulaşmak amacının bir parça olarak, bilgiyi bütünüyle reddetme tavrını ifade eder."[169] Nesnelere tekrar dönüş yaparak refleksiyon yapmaktadır. Kendisinin döneminde ve sonraki dönem filozoflar Husserl'den etkilenmektedir. Fenomenoloji ve varoluşa yönelen öğrencileri ve diğer filozoflar Husserl'in epokhe düşüncesine karşı tutum sergilemektedirler. Husserl'e gelen eleştirilerde, insanın her zaman nesneye yönelimde epokhe ve refleksiyon yapmasının mümkün olmadığını savunmaktadırlar. Yine Husserl'den etkilenen, Merleau Ponty "Algı Fenomenolojisi" üzerine düşünceler savunmaktadır.

Merleau Ponty algı fenomenolojisinde geçmişten yaşadığı döneme kadar gelen nesne-özne ayrımını ortadan kaldırmak istemektedir. Bilim ile felsefenin yöneldiği ve yaşadığı dünyanın aynı olmasına rağmen şeyler hakkındaki gerçekliğin boyutu:

> *"Dolayısıyla algılanan dünya kesinlikle kendinde şeye indirgenemez. Ne varki Merleau Ponty doğalcı ve bilimsel yaklaşımla tüm bağlarını koparmaz. Aksine onunla sürekli diyalog halindedir. Kendinde şey olarak dünyanın var oluşuna inanışın askıya alınması, şeylerin algı deneyimini eskimiş kategorilere hapsetmeyi önleyen bir girişimdir. Dolayısıyla söz*

[168] ERKIPÇAK Hasanhan Taylan, "Husserl ve Fenomenolojisi: Bir Özet", *Arkhe-Logos Felsefe Dergisi*, Sayı 4, Güz: 247-258, Bursa 2017, s. sonuç
[169] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 576.

konusu, bilimsel geleneği yorumlayanın arkasında saklı bir algılanan dünyayı izah etmek değildir."[170]

İnsanın dünya ile ve şeylerle olan ilişkini irdeleyen Merleau Ponty özne ve nesnenin şeylerle olan ilişkisinde kendiliğinden oluşmuş bir zemin üzerinde algılamanın tarafsız ve mesafeli olmadığını düşünmektedir. Çünkü insan nesneyle olan ilişkisinde kendinden bir şeyler katarak atıfta bulunmaktadırlar. Husserl'den de bildiğimiz üzere insan olmanın doğasında sürekli bir şeye yönelim vardır. Bilimsel gözle nesneye yaklaşmamız, nesneyi deneyimleme olanağını vermektedir. Bu sadece özne ve nesne ilişkisinin bağlamında varılan sonuçtur. Özne-nesne ilişkisi ve deneyimlenen bilgi şeylerin hakikatini vermez, sadece onlara dair genel geçer veriler kazandırır. Merleau Ponty bu yüzden "kesin bilim olarak fenomenoloji" düşüncesini savunmaktadır. Öznenin, kendinde yaşantısında ruh ve beden sorununu tekrar inceleyen Merleau Ponty, algının "Nörolojinin, deneysel psikolojinin (özellikle psikopatolojinin) ve felsefenin bugünkü durumunda, algı sorununu özellikle de kendi bedeninin algısı sorununu yeniden ele almak bana faydalı göründü."[171] Algı ve bedenin algısı sorunu dolaylı yoldan problem doğurmaktadır.

"Eleştirel felsefeden esinlenen bir öğreti, algıyı uzamsal olmayan verilerin ("duyumların") birbirleri ile ilişkilendirildiği ve nesnel bir evren kuracak şeklilde açıklandığı entelektüel bir işlem olarak ele alır. Bu şekilde ele alındığında algı eksik bir bilim gibidir, dolaylı bir işlemdir."[172]

Algıyı eksik bilim haline getiren felsefi önyargılar, duyum ve deneyim kaynağında algıyı işaret etmektedir. "O, duyum kavramını beden ile birlikte düşünür ve bedenin yaşayan öznenin kendisi olduğunu belirtir. Bir bakıma öznelci yaklaşıma karşıdır ve duyumun nesnelleştirilemeyeceğini ortaya koymaya çalışır."[173] Merleau Ponty, yeni düşünce düzenine göre özne-nesne korelasyonun dışında evren düşüncesi yatmaktadır.

"Ona göre bir beden teorisi aynı zamanda bir algı teorisidir. İnsan algısının her daim belirli bir uzam ve perspektifte konumlandığını belirtir. Bu konumlanma ise bedenli varlıklar oluşumuza sırtını

---

[170] Merleau Ponty, *Merleu-Ponty*. Say Yayınlar, İstanbul 2015, s. 67.
[171] ŞAN Emre, Algıya Göre Düşünmek, *Cogito sayı 88*, İstanbul 2017, s. 64
[172] a.g.m., s. 64
[173] ÇİNÇİN Kemal, Maurice Merleau-Ponty'nin Çalışmalarında Matematik ve Yeni Bir Özgürlük Modellemesinin Olanağı, *SDÜ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ, ARALIK 2019, SAYI: 48,* s. 38

yaslamaktadır. Dışsal bir deneyim kendi bedeninle ilgili belirli bir farkındalık yaratır ve ima eder"[174]

Uzamlı olan evren fiziki varlığı olan şeyler, kendinde şey ve kendisi için şey dâhil olmak üzere bütüncül yaklaşmaktadır. Yaşamsal ve insani şeylerde özne-nesne arasındaki bağlantıyı tamamen bitirmektedir. Algılayan insan aktif olan insandır. Duyu nitelikleriyle dünya ilişkilerini algılayan insan kurmaktadır.

"Algı deneyime tekabül eden tanıklık artık bir bilgi olarak kavranır, bilince aşkınlığında orada olan şeyin mevcudiyeti zihinde eksiksiz temsile dönüşür. Böylece, algısal karşılama entelektüel bir sahip olma ilişkisine, şeyin vücut bulmuş bilincinde mevcudiyeti, anlamın transandantal bir öznellikte inşa edilişine dönüşür. Bu düşünce edimi, dünya ile kendiliğinden kurulan bağımızı koparıp algılananın mevcudiyetini düşüncenin nesnesine indirger. Bu bakış açısından, fenomenolojinin görevi, algının doğal teleolojisini, yani tezahürün unutuluşunu tersine çevirmektir."[175]

Dünya ile kurulan ilişkide Husserl'in üzerinde durduğu epokhe kavramının yanlışlığına ilk dikkati çeker. Refleksiyonla da dünyayı anlamada aşkınsallığın kendini gösteren yapısını analiz etmede, dünya içinde olup dünyadan kendini çıkaran bilincin birliğine yönelmez.

"Aslında algının ayrıcalığı tüm mümkün deneyimin anlamını kurmasında saklıdır. Algının bir başlangıç noktası olması diğer varlık alanlarına üstün bir varlık alanı olmasından ileri gelmez, aksine deneyime bir giriş niteliği taşımasından kaynaklanır. Algı diğer tüm fenomenlere eşlik eden bir kaynaktır. Bu bağlamda bir algı felsefesi, sadece algının öznesinin felsefesi değil aynı zamanda algıyı öğreten bir felsefedir. Dolayısıyla Merleau-Ponty'nin projesi sadece algıyı düşünmek değil, algıya göre de düşünmektir."[176]

Merleau Ponty, algıyı şeyin kendinde gerçekliği olarak düşünmektedir. Bilim de algılanan dünya ile aynı anlama gelmemektedir. Epokhe yapmak dünyanın mevcudiyetini değiştirmez. Yani varlığın anlamı mutlak gerçekliğin anlamı olmamaktadır. Algı fenomenolojisinde var olan şey veridir. Yani 0-1 gibi veri girişi olur, olmaz ya da hiç olmamaktadır. Algı, deneyimin de öncesinde var olan nesneleri ilk karşılamadır. Algı evresinde nesneye dair hiçbir yargımız yoktur. Sadece cisimsel bir şeyin varlığına şahit olmaktayız. İlk algımız bize şeylerin gerçekliğini

[174] SUGİYAMA Ceren Aksoy, Antropolojide Beden Sorunsalına Bedenlileşme Teorisinin Katkısı, DTCF, Ankara Üniversitesi, s. 80
[175] Ponty, a.g.e., s. 69
[176] Şan, a.g.m., s. 65

sunmaktadır. Bu sunum ağaç, taş gibi değildir, şeyin var olduğu ve varlık düşüncesinin oluşmaya başladığı evredir. Bu sonuca refleksiyonla mı ulaşıldı ya da epokhe ile mi? Sorusunu düşündüğümü düşünerek değil, şeyin varlığının kendinde, kendini bana göstermesiyle algımın açılmasından kaynaklanmaktadır.

3.3 Ryle

Ryle Zihin felsefesine giriş yapmadan önce, E. Husserl ve M. Heiddeger'den etkilenerek fenomenoloji üzerine yazılar kaleme almaktadır. Witgeinstein dil felsefesiyle tanıştıktan sonra analitik felsefeye yönelmiştir. Kavramlar arasında ki farklılıkların soyut ve biçimsel mantığında önermelerinin içerikten koparılmış olduğunu fakat Ryle göre önermenin mantıksal formunun içerik yoluyla olduğu düşüncesini savunmaktadır.

> *"Aynı mantıksal yapıya sahip olan iki önerme, eğer bağlantı içine soktukları kavramlar aynı kate-goride değilse, aynı mantıksal forma da sahip değildir. Öyleyse, kategorilerin belirlenimi, onların a priori listesini yapmakla mümkün olacaktır."*[177]

Tractatus'un etkisinde olan fakat mahrem dili hiçbir şekilde kabul etmeyen Ryle, olguların dilin sınırlarını belirlediği, dünyanın olgulara indirgenmesi Ryle'nin en baştan mahrem dile karşı çıkmasının nedenidir. Fenomenolojiden, dil felsefesine yönelimde Ryle'ın düşüncesi felsefedeki sistemsel yanlışlıkların düzeltilmesi ve gereksiz saçma teorilerin elimine edilmesi fikrinde olmasıdır. İlk düşünce Kartezyen-düalizmine karşı Makinedeki Hayalet teorisidir.

3.3.1 Makinedeki Hayalet-Kategori Yanlışları

Makinedeki hayalet düşüncesi Ryle'nin, Descartes'in Kartezyen düalizmine karşı oluşturduğu düşüncedir. Kartezyen düalist düşüncedeki en büyük yanlışın Descartes'in ruhu düşünce olarak görmesinden kaynaklı maddi olanla maddi olmayan nasıl etkileşime geçer sorusudur. Bu sorunun nihayetinde "Düalist görüşe göre her birimizin, kendi zihnimizdeki işlemlere ayrıcalıklı, biricik ve benzeri olmayan bir erişimimiz vardır, dolayısıyla kendi zihinsel hallerimiz hakkındaki bilgimiz kaçınılmaz bir şekilde özel bir sınıfa aittir."[178] Yapısal olarak maddi olan bir bedene sahip ve maddi olmayan kısım gizemli "ruhsal-akılsal" bir tarafı olan insanın makinelerden ayıran özelliği nedir sorusunu sormak gerekmektedir.

---

[177] Gilbert Ryle, *Zihin Kavramı*, (Çev: Sara Çelik), Doruk Yayınları, İstanbul 2011, s. 209
[178] Priest, a.g.e., s. 77

> *"'İnsanlar makinelerden nasıl ayrılır?" sorusu bu yeni nedensel varsayım öne sürülmeden önce ortaya konmuştur ve buna bağlı olarak insanlar zihinsel zihinsel davranış kavramlarının nasıl uygulanacağını zaten biliyordu. Bundan dolayı, bu nedensel varsayım, bu uygulamalarda kullanılan ölçütün kaynağı olamazdı. Üstelik elimizde bulunan bu ölçütleri herhangi bir derecede geliştirecek nedensel bir varsayımda sağlayamazdı. Biz her şeye karşın, iyi aritmetiğin kötüsünden, politik davranışı apolitik olandan, verimli imgeleri verimsiz olanlarından ayırabiliyoruz. Descartes'ın kendisi de, bu ölçütlerin uygulanabilirliğinin mekanik nedensellik ilkesi ile nasıl uyuştuğunu irdelemeden önce de sonra da bu tür durumları ayırt edebiliyordu."*[179]

Zekâ ve us, "makinedeki hayaletin sebebidir" mantıksal çıkarımının saçmalığı Ryle göre; Descartes bu durumun daha önceden de farkında olduğu kanaatindeydi düşüncesini sergilemektedir. Mekanik davranış konusunda bilmeliyiz ki bir kişinin "zekidir ya da zeki değildir" cevabını vermez. Ryle, Kartezyen Düalizmine karşı vardığı düşünce şu şekildedir:

> *"Bu kuram baştan sona yanlıştır ve üstelik bu yanlışlık detaylarda değil ilkesel bir yanlışlıktır. Bu durum, bireysel hataların basitçe bir araya gelmesi ile izah edilemez. Yapılan yanlış büyük ve özel türden yanlıştır. Buna bir kategori yanlışlı denebilir. Bu yanlış, başka bir kategoriye ait olan zihinsel hayatın olgularını belirli bir mantıksal tip ya da kategoriye (ya da bir dizi tip veya kategoriye) aitmiş gibi göstermiştir."*[180]

Ryle göre düalizmdeki yanlışlık ilkesel ve kategori yanlışıdır. Kategori yanlışı kuramın bakış yönünü tamamen değiştirerek dilin gündelik kullanım ve genel kullanımda yanlış anlaşılmaya sevk ettiğini göstermektedir. Gündelik hayatta kullandığımız olgular belirli bir mantıksal çerçevede ve kategorideymiş gibi anlamamıza sebep olmaktadır. Kategori yanlışlığı dediğinde Ryle kavramların gündelik dilde yanlış ve eksik kullanımına dikkat çekmektedir. Ryle genel anlamda belirli bir topluluk ifade ederken ya da soyut bir şeyden bahsederken kişinin hangi anlamda kavramı kullandığını bilmeden ya da kavramı bilmeden kullanılan yanlışlıklara dikkat çekmektedir.

> *"İki terim aynı kategoriye iat oldukları zaman onları birlikte evetleme önermeleri içinde ele almak uygun olur. Sözgelimi bir müşteri sol-el eldiveni ve bir sağ-el eldiveni satın aldığını söyleyebilir ama bir sol-el*

[179] Ryle, a.g.e., s. 89
[180] Priest, a.g.e., s. 77

eldiveni, bir sağ-el eldiveni ve bir çift eldiven satın aldığını söyleyemez."[181]

Aynı evetlemeye sahip bir terimin, eldiven örneğindeki gibi ayrı dile gelmesi mantıksız olur. Fakat ikircik durumu olduğunda ayrım yapılırsa, Kartezyen düalizmindeki eleştirdiği gibi Ryle'ın Makinedeki Hayalet silueti ortaya çıkmaktadır. Bu da kategori yanlışlığının başlıca sebebidir. Fenomenolojiden de yakından bildiğimiz varlık doğrudan belirgin özelliklere sahip ya da rengi olan bir terim değildir. Aynı kelimelerin farklı cümle yapılarında aynı anlama çıkan kullanımından, dilin kolay ve doğru anlaşılmasına yardımcı olurken karmaşıklığa da sebep olmaktadır. Kategori yanlışlığının başlıca nedeni de budur.

3.4 Nagel

3.4.1 Materyalizm ve Anti İndirgemeci Yaklaşım

Fiziksel dünyayı açıklamakta yetersiz olduğu düşünülen materyalizmden kuşku duyulmaya başlanmaktadır. "Eğer kişi zihnin ve zihne eşlik eden diğer şeylerin, değer ve anlam gibi, fiziksele indirgenebileceğinden şüphe duyuyorsa"[182] fizik, kimya ve biyoloji zihinsel durumları tam anlamıyla açıklanmasında eksik kalmaktadır. Canlı organizmalar diye bir genelleme yapmak yerine düşünen organizmalar diye devam edeceğimiz canlı türü insan zihin sahibi olmakla birlikte fiziksel özelliklere göre de zihinsel kapasiteleri söz konudur. Zihin konusunda yapılan yanılgı, "bu yanılgı Descartes'te de olduğu gibi", zihnin salt maddi bir yapısı yoktur ve fen bilimlerle de açıklanması olanaklı değildir. Descartes'te maddi olmayan ruhu maddi olan bedene indirgemesi zihin felsefesinin ilerleyen süreçlerinde de devam etmektedir. Materyalizmin zihni açıklamada zora sokan durumu zihnin yapısal durumunun hiçbir maddi bir organizmaya bağlı olamamasından kaynaklıdır.

"Dolayısıyla zihin biyolojik evrimin bir ürünüyse, eğer zihne sahip olan organizmalar mucizevi anormallikler değil de doğanın ayrılın az bir parçasıysa, biyoloji sadece fiziksel bir bilim olamaz. Bu durumda doğanın düzeni hakkında materyalizmden oldukça farklı bir görüş

[181] Ryle, a.g.e., s. 89
[182] Thomas Nagel, *Zihin ve Evren*, (Çev: Özge Çağlar Aksoy), Jaguar Kitap, İstanbul 2015, s. 22

ihtimali belirir: Zihni fizik yasalarının yan etkisi olmaktan çıkarıp, başlı başına merkezine koyan bir görüş."[183]

Anti indirgemeci kanıtların ciddiye alınması materyalizme karşı üstünlük sağlamaktadır. Materyalizm zihni açıklamada yetersiz kaldığı açıkça gözlemlenirken anti indirgemeci yaklaşıma olanak sağlamaktadır, bu durum materyalist düşüncenin sonunu getirmektedir. Yine de materyalizme son umut olarak:

"İndirgeme karşıtı görüşleri kabul etmenin tek yolu fiziksel evrenin, diğer yönlerden son derece bütünlüklü olan matematiksel düzenine zihinsel deneyimler (qualia), anlamlar, yönelimler, değerler, nedenler, inançlar ve arzular gibi özel, ekstra öğeler eklemek gibi görünebilir."[184]

Evreni bilme isteğimizi tam olarak karşılayamayan materyalizm, yapısal olarak zihin ve evrenin bütünlüğünü ve zihnin evrenin bir parçası olduğunu açıklayabilmesi içinde indirgemeci yaklaşıma gerek duymaktadır. Materyalizm, Anti indirgemeci yaklaşımın önüne geçmek isterse kendisine yeni kaynaklar ve yaklaşımlarla güçlü bir yapıya sahip olması gerekmektedir.

"Belki de doğanın düzeni sadece fiziksel değildir; ya d belki de, en kötü ihtimalle, her şeyin dayandırılacağı kapsamlı bir doğa düzeni yoktur - sadece birbiriyle bağlantılı olmayan düşünce biçimleri vardır"[185]

Materyalist ya da anti indirgemeci yaklaşımın ulaştığı sonuçlar birbirine uzak görünse de materyalist yaklaşım kendini ifade etmede indirgemeyi kullanmaktadır. Fiziksel dünyayı açıklamak için önce zihnin yapısını açıklamak gerekmektedir. Zihni açıklamak için fiziksel dünyaya yapılan indirgeme materyalizmi mekanik düşünceye götüren Descartes yanılgısını ortaya çıkmaktadır.

3.4.2 Bilinç

Nagel bilinç kavramını zihin felsefesinde öne çıkan yaklaşımların dışında ele almaktadır. Materyalizm ve Anti indirgemenin yetersizliğinin farkındadır. "Ne var ki zihinsel olan her şeyin modern fen biliminin kapsamı dışında bırakılmasının er ya da geç sorgulanması kaçınılmazdı."[186] Bu sorgulama Nagel'e bilinci anlama yolunda zihinsel özerkliğe yol açmaktadır. Zihinsel özerklik diye nitelediğimiz kavram

[183] a.g.e., s. 23
[184] a.g.e., s. 23
[185] a.g.e., s. 24
[186] a.g.e., s. 44

düşüncenin fiziksel dünyayla ilintili ve fiziksel dünyadan bağımsız yönünü göstermektir. Örneğin;

> *"Çikolata tadını alırken beyninize bakan bir bilim adamı fiziksel yönü gözlemleyebilir, ama zihinsel yönü sadece siz kendi içinizde hissedersiniz. Çikolatanın tadını alma duyumuna sadece siz sahip olacaksınız. Eğer bu doğruysa, beyniniz kesilip açılsa bile, dışarıdaki bir gözlemci tarafından ulaşılamaz olan bir iç kısmı olacaktır"*[187]

Nagel zihnin bizim ulaşabileceğimiz kısmı konusunda diğer kuramlarla az ya da çok ilişkiler kurulabileceği varsayıyor olsa bile onun aradığı şey zihnin görünmeyen gizemli tarafıdır. "düşünceden farklı olarak zihnin, fiziksel varlıklara indirgenmeye direnen önemli bir yanı olduğunu savunur"[188] zihnin bu dışa kapalı karanlık yönü kişisel öznelliği barındırmaktadır. Fenomenler olarak hiçbir şeyle kıyas ya da indirgeme söz konusu olmadığı için zihnin öznel bölümünde kendimize ait bir içeride olma durumu vardır. Bu içerde olma durumunda; "Birbirinden farklı birçok insanın dışarıdan bakarak gözlemleyebileceği fiziksel gerçekliğe ait şeyler ve kendi durumumuzda her birimizin içerden tecrübe ettiği zihinsel gerçekliğe ait olan şeyler"[189] Zihnin bu kişinin öznel alanı diye bahsettiğimiz bölümde, sadece insanlara özgü bir durum değil, diğer canlılar kediler, köpekler, kargalar içinde geçerlidir. Bizim yapabileceğimiz ise sadece kendi zihnimize yönelebilmemizdir, bir başkasının zihni bizim için kapalıdır. Yine de; "Nagel, tek benciliği de yetersiz ve saçma olarak görür ve öteki zihinlerin varlığının bilinme imkânını şüpheci bir şekilde olsa da ele alarak dolaylı olarak imkânına işaret eder"[190] zihnin kapalı bölümü yönünde böyle bir durumun olması konusunda düşündükleriyle çelişiklik barındırmaktadır. Nagel bilincin anlamını kendi yorumuyla:

> *"Nagel'e göre bilinç, ne beyne nede fonksiyonlarına indirgenebilir. Bilinç bir yaşantı şeklidir. Bu yaşantı şekli değişik organizmalarda değişik seviyelerde meydana gelir. Bir organizmanın bilinçli yaşantısı*

[187] Vedat Çelebi, Searle ve Nagel'in Bilinç Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekânın Sınırı Tartışması, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* · January, 2019, s. 366
[188] a.g.e., s. 366
[189] a.g.e., s. 367
[190] a.g.e., s. 367

vardır demek ***bu organizma gibi olmaklık diye bir şey vardır*** *demektir"*[191]

Bilinci açıklamak fiziksel dünyadaki örneklerle imkân dâhilinde değildir. Maddi bir şey gibi olgusal ve biçimsel değildir. Bu sebepledir ki bize bilincin en yakın tanıma imkânı sunan beyin ve beyin fonksiyonlarıyla bile açıklamak mümkün değildir. Bilincin kapalı, öznel yönü her organizma da kişiden kişiye göre değişmektedir. Bu durumda bilincin bilinmeyen yönü her zaman kendini dışarıya kapatmaktadır. Bilinçli yaşantıdan söz ederken de örnek olarak; aslanların bir bilince sahip olduğunu düşünürsek, "aslan gibi olmaklık" diye bir şeyden söz edebiliriz.

3.5 Cuhurchland Bilinçli Zekâların Varoluşu

Zekâların bilinçli hale gelmesi son dönemlerde kabul edilen gerçekliktir. Nörobilim ve beyinsel araştırmalar artık bilincin gizemli bir kavram halinden çıkıp hakkında kesin yargılarla öne sürmekteyiz. Nörobilim tartışmalarında "Nörobilimleri ise, canlı yaratıklarda bu etkinlikleri gerçekleştirdikleri görülen birbirleriyle bağlantılı nöronların engin mikrosistemini gün yüzüne çıkarmaya başladı."[192] Zihinsel durumlar ve süreçlerin doğasının ne olduğu hangi durumlarda ortaya çıktığı ve fiziksel dünyayla bağlantısının ne olduğu soruları, nörobilimin tartışmaları arasında yer almaktadır. Churchland zihinsel durumlar söz konusu olduğunda iki önemli kanıt ortaya çıktığını belirtmektedir. Bunlar monist ve düalist yaklaşımlar olmak üzere iki farklı yapıda olmasına rağmen Churchland zihin ve beden tartışmalarının genel olarak diğer zihinsel durumlarla iç içe geçtiğini söylemektedir. Zihin ve beden problemi Churchlan'da ontolojik problem olarak geçmektedir.

> *"Düalizm, günümüzün felsefe ve bilim topluluğunda en fazla tutulan görüş olmamasına rağmen, genel olarak toplumda en yaygın olan zihin kuramıdır, dünyadaki rağbet gören dinlere derinlemesine kök salmıştır ve Batı tarihinin büyük kısmı boyunca hakim zihin kuramı olmuştur*."[193]

Tartışmaya öncelikle Churchland düalist yaklaşımdan başlamaktadır. Düalist yaklaşımın Descartes'ten sonra düalist düşünceyi töz düalizmi olarak nitelendirilmesi, töz düalizminin ayırt edici iddiasının maddi varlığını sürdüren bedenin ve maddi olmayan ruhun bileşkesindeki bölünmeyen yapıdır. Töz

---

[191] a.g.e., s. 368
[192] Churchland M. Paul, *Madde ve Bilinç,* (Çev. Berkay Ersöz), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 18.
[193] Paul M. Churculand, Madde ve Bilinç, (Çev. Berkay Ersöz), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 12.

düalizminin birinci özelliği maddi olan tözün uzamlı olması, ikinci özellik ise maddi olmayan düşünsel yapıda olmasıdır. Mekanik felsefenin kurucusu olan Descartes maddi olan yapıyla gerçekliğin açıklanmayacağını fark etmektedir. Ona göre en önemli problem akıldır. "İkinci ve kökten farklı bir töz türünün, uzamsal yayılımı veya konumu olmayan bir tözün, temel özelliği düşünme etkinliği olan bir tözün olduğunu öne sürmesinin gerekçesi işte buydu. Bu görüş Kartezyen düalizm olarak bilinmektedir."[194] Töz düalizmi Descartesle birlikte zihinsel sorunların kaynağında ilk sırada başvurulan kaynak olarak görülmeye başlanmaktadır. Fakat Descartes'in kanıtlamaya çalıştığı "Descartes'ın gördüğü gibi, gerçek ben, maddi bedenim değil, uzamsal olmayan; ama düşünen bir töz, maddi bedenimden tamamen ayrı, bölünmez bir zihinsel-şey birimidir."[195] Kendi ben-i düşünsel gerçeklikte kanıtlamak onun için maddi dünyayı olumlayan bir gerçeklik kazandırmaktadır.

a) Nitelik Düalizmi

Nitelik düalizminde fiziksel beynin maddi yapısındaki farklı özelliklerinin varlığı tözsel olarak fiziksel nesnelerde olmayan birçok niteliklerin varlığını göstermektedir. Fiziksel olmayan bu nitelikler, görgül bilimlerin hiçbir kavramına indirgemeyen yapıda olduğu fark edilmektedir. Düşünmek, arzulamak, istemek vb. gibi soyut kavramların: "Bunlar bilinçli zekânın belirleyici nitelikleridir. Bilinen fizik bilimlerinin kavramlarına indirgenemeyecekleri veya sadece bunlarla açıklanamayacakları anlamında bunlar fiziksel olmayan niteliklerdir."[196] Zihinsel kavramlar, beynin fiziksel yapısıyla açıklanamayan özellikler nitelik düalizmi olarak geçmektedir.

b) İşlevselcilik

Zihinsel durumları açıklamak için tartışılan işlevcilik kuramında, zihinde görülen durumların içsel yapılarında farklı olarak işlevini konu almaktadır. "İşlevselciliğe göre, her zihinsel durumun özsel veya tanımlayıcı özelliği, onun (1) beden üzerindeki çevresel etkilerle, (2) diğer zihinsel durum tipleriyle ve (3) bedensel davranışlarla bir dizi nedensel ilişkileye girmesidir."[197] İşlevciliğe göre zihin çok fonksiyonlu

[194] a.g.e, s. 13
[195] a.g.e, s. 13
[196] a.g.e, s. 17
[197] a.g.e, s. 57

donanıma sahiptir. Beyinsel sinir sistemleri ve saydığımız üç özellikle birlikte zihinsel durumları deney ve gözlemle, bilimsel yolla açıklamaya çalışmaktadır.

> *"Örneğin ağrı, karakteristik olarak bedensel hasarın veya travmanın sonucu olarak ortaya çıkar; endişeye, sıkıntıya ve rahatlamayı hedefleyen pratik akıl yürütmeye yol açar, ayrıca irkilmeye, yüz renginin atmasına ve travmaya uğramış bölgeye bakım yapılmasına sebep olur. İşlevselciliğe göre, bu işlevsel rolü tam olarak gerçekleştiren her durum bir ağrıdır. Benzer şekilde diğer zihinsel durum tipleri de (duyumlar, korkular, inançlar vs.), duyusal veriler ve davranışsal sonuçlar arasında aracılık eden karmaşık bir içsel durumlar ekonomisindeki kendi eşsiz nedensel rollerine göre tanımlanırlar."*[198]

Zihinsel durumların her biri işlevseldir. İşlevselciliğin en önemli özelliği fiziksel durumlarla açıklanmayan, zihinsel durumların özsel ve tamamlayıcı nitelikte olmasıdır.

c) Yapay Zekâlar

Yapay zekâların gelişimi mekanik felsefeyle birlikte, Leibnez'in hesap makinesi aletine kadar dayandırıla bilinmektedir. Mekanik otomatların insan davranışlarına benzeyen davranışlar sergilemeleri yapay zekâlı makinalarında olabileceği sonucunu doğurmaktadır. Bu fikir üzerinden çok geçmeden gelişim gösteren dijital bilgisayarların, 20.yy ikinci yarısında bilgisayar yazılımlı makinelerin yapay zekâlara olanak verebileceği fikri yaygınlaşmaktadır. Bazı düşünürler tarafından sadece insanı taklit eden fiziksel özelliklerin olabileceğini düşünmektedirler. Fakat bilgisayarların gelişimi robotların sadece taklit etme üzerine düşünülmeyeceğini göstermektedir. Yapay zekânın yeni bir yapay tür olma iddiasının tartışılmasına olanak sağlamaktadır. Bilgisayarların yapısal özelliklerine baktığımızda donanım ve yazılım olmak üzere iki önemli ana parçası vardır.

Birinci görünümdeki donanımsal yapısı:

> *"Donanım" terimi fiziksel bilgisayarı ve girdiler için klavye, çıktılar için video ekranları ve yazıcılar ve her ikisi için de harici veya 'edilgen' bellek bantları/diskleri/makaraları gibi çevresel aygıtları ifade eder*

[198] a.g.e, s. 57

(şekil 6.1). Ona yapılması gerekenleri bildiren talimatlar dizgesini ifade eden "yazılım" teriminin zıddıdır."[199]

İşlemci ve Ram'dan oluşan ana gövdeye sahip bir bilgisayar tam donanımlı özelliğe sahip olmaktadır. İkinci özellik ise yazılımsal yapısı:

"MİB'in hesaplama etkinliği kontrol edilebilir, "yazılım" terimi de böyle bir kontrolü yürüten talimatlar dizgesini veya programı ifade eder. Program bilgisayarın etkin belleğine yüklenir, burada tek tek talimatlar MİB tarafından sırayla okunur ve uygulanır. Program MİB'e hangi girdi dizisinin işleneceğini ve sonuçların bellekte ne şekilde, nereye ve ne zaman kaydedileceğini, bunların ne zaman yeniden okunacağını, görüntüleceğini, yazdırılacağını vs. bildirir."[200]

Fiziksel donanıma sahip bilgisayar ve merkezi işlem biriminde yazılımsal programını etkin olarak kullanıldığında bilgisayar kusursuz çalışmaktadır. Verilerin girdi(1) ve çıktıları (0) merkezi işlem biriminde kullanılan tek dil olarak geçmektedir. Kendisine özgü 1-0 karmaşık denklemlere sahip dil sadece makineler için geçerlidir. Kullanılan yazılımsal aygıt işlerimizi kolaylaştırmak amaçlı yapılan teknolojik bir yapıdır. Yapay zekâ kurgusal olarak büyük çapta işler yapacağı düşünülmektedir. En önemlisi insanla mukayese edilebilecek özelliklerin kazanılacağı varsayılmaktadır. Yapay zekâda işlenecek bilginin hızı ve birden çok işlem yapa bilmesi onu önemli sayan en etkin özelliğidir. Biyolojik beyindeki zihin ise yapay zekânın yaptığı işlemlerin yanı sıra yazılımsal donanımlarda görülmeyecek algı, yönelim vb. gibi durumlarda kendini göstermektedir.

d) Nörobilim

Canlılık oluşumu, güneş ışınlarının etkisi ve birçok bilimsel açıklamalarla birlikte canlı hücrenin oluşumunu ve gelişimi açıklanabilmektedir. Canlı varlığın kendisini doğal koşullarda geliştirdiği ve her zaman gelişmeye açık olduğu gözlenmektedir. Tek hücreli ve çok hücreli canlılar olmak üzere iki tür canlılık vardır. Çok hücreli canlılar vücut sistemlerini geliştirerek farklı ve karmaşık biyolojik yapılar oluşturmaktadır. Yaşam koşullarının zorlukları ve çevresel faktörler içerisinde bazı özellikler kazanmaktadır. Örneğin bazı tip canlı hücreler ışığa duyarlı hale gelmektedirler. Bu nedenledir ki ışığa duyarlı canlılarda biyolojik ve sinirsel

[199] a.g.e, s. 156
[200] a.g.e, s. 160

değişimler, artışlar gözlenmektedir. "Özellikle, ışığa duyarlı hücrelerinin geri çekilme kaslarına bağlı olması bakımından türdeşleri arasında tek örnek olduğunu düşünelim."[201] Yapısal olarak mutasyona uğrayan canlı türlerindeki değişimler, vücut şekilleri ve sinirsel ağlarla gelişmektedir. Tarihsel süreçte sinir sisteminin gelişimini:

> *"Genel olarak sinir sisteminin evrimsel tarihini üç çeşit araştırmaya başvurarak yeniden kuruyoruz: Fosil kayıtları, günümüzde yaşayan ilkel yapıdaki canlılar ve embriyolardaki sinir gelişimi. Oldukça yumuşak olan sinir dokusu fosilleşmez, ancak hayvan fosillerinin kafataslarındaki ve omurgalarındaki boşluklara, geçitlere ve yarıklara bakara eski zamanlarda yaşamış omurgalıların sinirsel yapılarının izin sürebiliriz."*[202]

Sinir sistemindeki gelişim milyonlarca yılı kapsayan geniş zamana aittir. Bu gelişimi gözlemlemek için milyonlarca canlı türünün gelişimine de bakmak gerekmektedir. Bizim için önemli olan omurgalı canlıların sinir sisteminin aktif hale geldiği dönemde, omurgalı canlıların sinir sisteminde "En ilkel omurgalıların omurgaları boyunca uzanan merkezi bir gangliyon (hücre topluluğu, sinir düğümü) vardı. Bu gangliyon, işlevsel ve fiziksel olarak farklı iki lif topluluğu aracılığıyla bedenin geri kalanına bağlanıyordu"[203] Bedensel lif topluluğu kaslar içinde ve dokusal olarak işlevsel hale gelmektedir. Omurilik ise sinirsel işlemleri ve kasların gelişimini gerçekleştiren koordine eden yapıdır.

> *"Daha sonra ortaya çıkan canlılarda bu ilkel omuriliğin ön cephesi uzamış ve sinir hücrelerinin sayısının ve yoğunluğunun yeni bir düzeye ulaştığı üç yerde birer yumru ortaya çıkmıştır. Bu ilkel beyin veya beyin sapı, ön beyin, orta beyin ve art beyin diye üç parçaya ayrılabilir"*[204]

Bu beyin yapıları canlı türleri arasında farklı gelişimler göstermektedir. Dokusal kazandığımız özelliklerin sinir uçlarının algısal yollarla beyine ileti ve beyinde işlem görmesiyle farklı sonuçları oluşturmaktadır. Örneğin: "Ön beyin, amfibiler ve sürüngenler gibi daha gelişmiş hayvanlarda beyin sapı anatomisine hakim olmuş"

[201] a.g.e, s. 195
[202] a.g.e, s. 197
[203] a.g.e, s. 197
[204] a.g.e, s. 198

üstün kontrol sistemleriyle birçok farklı canlıda duyusal özellikler görme ve algılama gibi öne çıkmaktadır.

e) Nöronlar

Nöronlar beyinde bulunan hücresel ağaçlara benzemektedir. Dallara benzeyen yapısı ve uç liflerle "uyarım taşıyan, uzamış hücrelere nöron denir."[205] Elektrokimyasal uyarılarla nöronlar, sinapslara ulaşmaktadır. "nöronun birincil işlevi olarak kendini gösteren şeyi yansıtır: Başka hücrelerden alınan girdilerin işlenmesi. Birçok başka nöronun aksonları ya belirli bir nöronun dendritleriyle ya da doğrudan hücre gövdesiyle temas halindedir." [206] Teması sağlayan bağlantılar sinapslar tarafından oluşmaktadır.

3.6 Searle

Searle yaşamını sürdürmekte olan 21. Yüzyıl filozoflarındandır. Zihin felsefesi üzerine geniş düşünce yapısına sahiptir. Zihin felsefesi, bilinç, dil, beyin ve sinir bilimiyle birlikte insan zihnini anlamaya dair felsefi yaklaşımları var olmaktadır. İnsan ve dünya arasındaki ilişkileri fizik, kimya ve biyolojinin gibi görgül bilimlerim açıklamasının yeterli olduğu konusu tartışmalıdır. Searle insan ve dünya arasındaki ilişkiyi çözmek için en önemli problemin "bilinç" olduğu kanaatindedir. Bilinç kavramının ne olduğunu anladıktan sonra zihin felsefesindeki yanlışın ne olduğunu apaçık ortaya çıkacağını düşünmektedir. Bilgi konusunda Descartes'ten beri yapılan hatayı keşfeden Searle, "Sanırım, Descartes'le başlayan şüpheci delil ve yanıt çizgisini yirminci yüzyıl boyunca çok ciddiye almakla yaptık."[207] Searle göre bilgiyi bir temelde düşünmek yetersiz, bilgi gelişen bir şey olduğu düşüncesi meydana gelmektedir. Searle, zihin felsefesinde materyalizm ve düalizmin gibi iki önemli geleneğin de zihin felsefesinde yeri olmadığını düşünmektedir. Gelenekçi düşünceyle beraberinde çağdaş zihin tartışmalarında sıkça söz edilen, zihin bir bilgisayar programı olduğu düşüncesini de bitirmektedir. Gelenekçi ve çağdaş dönemde tartışılan bu konuların yerine söz edimleri ve niyetlilik üzerine yoğunlaşmaktadır. Searle "Hem bilinç hem de niyetlilik beyinde alt düzey sinirsel hücrelerin işlemleri ile belirlenen biyolojik süreçlerdir ve de başka bir şeye indirgenemezler."[208] Bilinç ve niyetlilik ilkelerinde zihin felsefesinde tartışılan en temel ve daha derini olmayan

[205] a.g.e, s. 202
[206] a.g.e, s. 202
[207] John R. Searle, *Bilinç ve Dil*, (Çev: Muhittin Macit), Litera yayıncılık, İstanbul 2015, s. 13
[208] Searle, 2014, a.g.e., s. 10

zemindir. Bilincin ne olduğu ve yapısına dair yapılan her çözümleme zihin felsefesinde ki problemleri çözmeye yöneliktir. Şeylerin içkin özelliklerin bakımından da önemli bir konu olan deneyim ve gözlemciden bağımsız özellikler:

> *"Felsefenin en güç ve de en önemli görevlerinden biri herhangi bir gözlemciden bağımsız olarak varolması anlamında, dünyanın içkin nitelikleri ile yalnızca dışarıdan bir gözlemciye bağlı olarak varolabilme anlamında gözlemci veya kullanıcıya bağlı olarak varolabilme anlamında gözlemciye bağlı nitelikler arasındaki ayrımı açık etmektir."*[209]

Örneğin; nesnenin bir kütlesinin olması onun içkin özelliğidir. Ama bir ağacın masa olması onun içkin özelliği değil deney ve gözlemcinin tasarrufunda göreceli değişim halidir. Kişiye bağlı olmadan kendinden olan özelliği şeyin içkin özelliğidir.

> *"Zihin felsefesinde ve kognitif bilimde hâkim olan bir eğilimi de hesaplamanın (computation) dünyanın içkin bir özelliği olduğunu ve bilinç ile niyetliliğin ister başka bir şey lehine ister ise hesaplama gibi gözlemciye bağlı veya daha temel bir şeye indirgenebilir olmaları sebebiyle bir şekilde dışarıda tutulabileceğini varsaymaktadır."*[210]

Searle, bilinç ve niyetliliğin daha başka türlü elimine edilemeyeceğini ve içkin olmadığını göstermektedir. Zihin felsefesinde ki yanlış birinci olarak burada meydana gelmektedir. Düalizmin eksikliğinde kaynaklı olarak zihin ve beden tartışmasında dünyayla olan ilişki ve zihinsel durumların içerisinde bilinç tam olarak herhangi bir noktada bulunmamaktadır. Bilinç herhangi bir şeye indirgenemez. Bilincin yapısal özelliklerini de açıklamak mümkün değildir. Ruh ve beden Descartes'in düşüncesine göre epifez bezi adında beynin arka kısmındaki kozalaksı bir yapıda birleşmektedir. Fakat bilincin düalizme göre yeri yok, bilinçli olan ve bilinçli olmayan diye bir şeyde mevcut değildir.

3.6.1 Bilinç

Bilinç, zihin ve beden problemini çözüme kavuşturma veya kavuşturmaya yakın en önemli kanıtıdır. Felsefede zihin ve beden probleminin çağdaş dönemde ki tartışmaların odak noktası olarak görülmeye başlanmaktadır. Canlı türleri arasında farklı bilinç düzeyleri mevcuttur. Bu durum Searle ve zihin felsefesi üzerine çalışmalar yapan filozoflar için düalist ve monist yaklaşımın yanlışlığını fark edilmesine yardımcı olmaktadır. Farklı bilinç düzeyleri ve bilinç hallerinin olması

[209] a.g.e., s. 11
[210] a.g.e., s. 11

bilincin kendi başına bir töz olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Bu durumda hiçbir şeye indirgenemez en alt yapıdadır. Nesnel dünyayı anlama yolunda bilinci kabul etmek bilincin ne olduğunu anladığımız ya da bildiğimiz anlamına gelmemektedir. Beyinde ki elektriklenmeler ya da beyine giden sinirlerin beyindeki etkileşimi "bilinç" kelimesinin anlamını ya da bilincin yapısı hakkında ne olduğunu söylemez. Bilinçli olan bir insanda görülen özellikler basitçe;

> *"bir kişinin sabahleyin rüyasız bir uykudan uyandığında başlayan ve gece uyuyuncaya kadar gün boyu devam eden veya komaya girinceye, ölünceye ya da bir şekilde 'bilinçsiz' denilen bir duruma girinceye kadar süren öznel duyarlılık veya farkındalık durumlarını kastediyorum"*[211]

Bilinç hem biyolojik özelliğe sahipken hem de biyolojik özelliklerinden de farklı özellik sergileyen bir yapıdadır. Biyolojik özellikleri bakımından vücudun bir organı gibi gelişebilen değişen ve büyüyen bir yapıdadır. Canlılarda sıkça rastlanan ve deneyimlenen örneğin; bir şempanzenin zekâsını normalinden daha üst seviyeye çıktığı görülmüştür. Eğitimle bir köpeğin algı düzeyinin ve akıllı davranışlarda bulunması da bir örnek olarak kabul edilebilir. Biyolojik durumun dışında olan özellik;

> *"Oysa biyolojik bir görüngü olmasının yanı sıra bilinç, diğer biyolojik görüngülerin sahip olmadığı bazı önemli niteliklere de sahiptir. Bu niteliklerin en önemlisi bilincin 'öznelliği' dediğim şeydir. Her bir kişinin bilincinin, o kişiye özel olduğu bir anlam vardır."*[212]

Her bilincin, o kişiye ait öznel anlamları var olmaktadır. Bu öznel durumlar herkeste görülen fakat herkes için ayrı anlama sahip durumlardır. Örneğin, bir kişinin başının ağrıması, arkadaşlık ilişkileri, acıkma durumu vs. gibi birçok örnekle genişletebilir. Searle'nin, bilincin yapısı konusunda en çok üzerinde durduğu konu, bilincin öznelliği konusudur.

Bilinç, bilinç yapısı ve bilinç düzeyleri, Descartes'ten süre gelen düalizminde sonunu getirmiştir. Tartışma bilinç ve beyin üzerinden devam etmeye başlamıştır. Zihin ve beden probleminde çözüm olarak "Bilinçli durumlar, beyindeki alt düzey nörobiyolojik süreçlerin neden olduğu fakat kendiliklerinde beynin daha yüksek düzeyli nitelikleridir."[213] Dünyada ki çeşitlilik, nesnellik ve şeylerin olanağı dünyayı

[211] Searle, 2015, a.g.e., s. 21
[212] a.g.e., s. 22
[213] a.g.e., s. 23

çok farklı türden anlamamıza ve algılamamıza neden olmaktadır. Dış dünyadaki şeyleri algılamamız, sinir sistemimize uyarıda bulunur "Dış dünyadan algıladığımız bütün uyarıcılar, sinir sistemi tarafından tek bir ortama, yani sinapslarda değişik oranlardaki nöron ateşlemelerine aktarılır."[214] Beyinde gerçekleşen tüm olaylar, matematiksel işlem yapmam, bardağı tutmam, koku almam nöronlar ve sinaplardan meydana gelmektedir. Bütün zihin ve beden tartışmasını nöronlar ve sinapslar üzerinden bitirmek tam da doğru değildir. Nöronlar ve sinapsları bilincin biyolojik süreci içerisinde sadece beynin neden olduğu durumları, sinirsel sistem, dışarıyı algılama, beyinsel elektriklenmeler gibi veri akışı ve beyinsel harekesi sağlayan beynin süreçleri olarak görebiliriz. Bu biyolojik etkidir. Düalizmin yanlışlığını toparlamak gerekirse;

> *"Searle'e göre düalizm, yanlış varsayımlarına rağmen birçok insan için çekici olmaya devam etmektedir, çünkü insan sürekli olarak kendi içsel deneyimlerinin farkında ve bunların dış dünyadan farklı olduğunun ayrımındadır. Bir yandan, bizim duygularımız ve düşüncelerimiz; bir yandan da ağaçlar, çiçekler, masalar, sandalyeler vardır ve Searle'e göre insan, bunları birbirinden ayrı olarak düşünmekte haklıdır (Searle, 2006: 58). Düalizmi çekici yapan sadece bu da değildir, çünkü düalizm bizi aslında öldükten sonra yok olma korkusundan da kurtarır. Searle bu görüşünü şöyle dile getirmektedir: "Düalizm, sadece bizim deneyimlerimizin en açık yorumlarıyla bağdaşmakla kalmaz, aynı zamanda hayatta kalmak için sahip olduğumuz çok derin bir dürtüyü de tatmin eder." (Searle, 2006: 59). Bedenimiz öldüğünde, tamamen yok olacağımızı düşünmek bütün insanlar için çok korkunçtur ya da çok sevdiğimiz insanlar öldüklerinde onların ebediyen yok olduklarını düşünmek çok büyük bir acıdır ve Searle'e göre düalizm bizim yok olmama isteğimizi tatmin etmektedir."*[215]

Düalizmin, Descartes'ten sonra da sıkı sıkıya sarılmasının sebepleri doğru sonuçların verilmesi değil, Searle göre maksadın artık aşılıp insani iç huzurun sağlanılması amacı güdülmek olduğunu saptamaktadır. Görüyoruz ki artık hiçbir durumda zihin ve beden tartışmanın bir anlamı kalmamaktadır. Bilincin tanımını ve yapısını biraz daha açmak gerekirse:

> *"(i) Bilinç içsel, niteliksel, öznel durum ve süreçlerden oluşur.*

[214] a.g.e., s. 23
[215] DOĞAN Mehtap, "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin-Beden Problemi", MetaZihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi, Aralık 2018, s. 231.

(ii) Bilinç, birinci şahıs ontolojisine sahip olduğu için akışkanlık ya da katılık gibi diğer doğal görüngülerde tipik olan tarzda üçüncü şahıs ontolojisine indirgenemez.

(iii) Bilinç, her şeyin üstünde, biyolojik bir görüngüdür. Bilinç süreçleri biyolojik süreçlerdir.

(iv) Bilinç süreçlerine beyindeki daha düşük düzeydeki sinirsel süreçler sebep olur.

(v) Bilinç beynin yapısında gerçekleşen daha üst seviyedeki süreçlerden oluşur.

(vi) Bilince sahip olan ve bilinci gerçekleştiren yapay bir beyin oluşturmamız için, bildiğim kadarıyla hiçbir sebep yoktur"[216]

Bütün bilinç durumları beyindeki nöronlardan oluşmaktadır. Beyindeki nöronların daha alt seviyesinde sinir uçlarını dayanmaktadır. Bu da biyolojik süreçler halinde oluştuğunu gösterir. Bilinç, bilinci anlamak ve bilincin yapısını bilmek zihin felsefesinde ki problemleri çözmeye daha yakındır. Hem bilimsel anlamda doğru bilgileri yorumlamak hem de metafizik ve ontolojik birikimlerle nesnel dünyayı, öznel bilinci bağdaştırmak için daha sağlam temeller oluşmaktadır. Materyalizmde de durum çok farklı değildir. Bilimsel ilerlemeler ve bilimsel sonuçlar da materyalizmi haklı göstermektedir. Evrenin atom altı parçacıklardan oluştuğunu, her şeyin bilimle açıklanacağı gibi bir ön kabulü vardır. Tamamen silinmese de belli oranda zihin felsefesi alanında gerekli bir düşüncedir. Ama monizm ve düalizm artık önemini ve amacını yitirmiştir.

3.6.2 Kognitif Akıl, Çin Odası Argümanı ve Turing Testi

Kognitif akıl, kuşkusuz ki çağdaş dönemde hem felsefede hem psikolojide ve bilimde en çok tartışılan ve araştırılan konuların başında gelmektedir. Kognitif akılın pozitif sonuçlarından ziyade genelde eleştirilen yönleri ağır basmaktadır. İçinde barındırdığı konular beyin, beynin yapısı, bilinç, bilgisayar programları ve beyinin çok gelişmiş bir bilgisayar programı olduğu düşüncesini tartışma alanı içindedir. Kognitif akıl bazı düşünürlerce de yapay zekânın kalbi olarak anılmaktadır. Fakat kognitif akılın temeli zayıf olduğu için felsefi disipliner yapıya sahip olamamaktadır. Bu yüzden genel itibariyle eleştirilere maruz kalmaktadır. "Kognitif bilimin temel ilkeleri üzerinde herkesin vardığı bir uzlaşma mevcut değildir, fakat ayrıca

[216] a.g.m., s. 232-233

değinilmeyi hak eden ana akımın belli genel özellikleri de bulunmaktadır."[217] Buradan çıkarmamız gereken genel düşünce zihnin bir program olduğu, beyninde bir donanım merkezi olduğu düşüncesidir. Bununla alakalı iki önemli örnek karşımıza çıkmaktadır. Birincisi "Çin Odası Argümanı" ikinci ise "Turing Testi"dir. Turing testi yapay zekâ için çok büyük öneme sahiptir. İlk defa burada "makine düşünebilir mi?" sorusu ortaya çıkmaktadır.

a) Turing Testi

Yapay zekânın ilk çıktığı dönemde Alan Turing makinelere dair önemli bir deney geliştirmektedir. Yapay zekâ çalışmalarının nihai amacı makinelerin insan davranışlarını taklit ederek "yapay insan" yaratmaktır. "İlk olarak McCulloch ve Pitts tarafından, insan davranışlarını gösteren ürün geliştirme odağındaki yapay zekâ çalışmaları, yapay sinir hücreleri ve farklı bilim dallarından yararlanılarak, robotlara çeşitli fonksiyonlar atayabilme özelliği getirdi."[218] Yapılan her çalışma insana daha benzeyen yazılımlı robotların gelişmesine yardımcı oldu. İnsan gibi davranan, komut alan ve insansı görünümünün oluşmasına karşılık büyük ölçüde adımlar oluşturuldu. Bununla birlikte bu çalışmanın tümü yapay zekâ olarak adlandırılmaya başlandı.

> *"Yapay zekâ fikri insanın nöronlarında saklı şifrelerin dışa vurumudur. Yani beynin şifrelerini keşfetme yolundaki ayak sesleridir. Bu dışa vurum tamamen beynin kişisel gelişimi, teknoloji algısı, merak gücü ve yenilik meydana getirme duygusunun tepe noktasına ulaşmasından kaynaklanır.*
>
> *...*
>
> *Bunu bir dehanın yaratıcılığı olarak tanımlayabiliriz. Aslında süper beyin tanımı daha yerinde olur. Nasıl ki çağlarda en önemli buluş ateşin keşfiyse, yapay zekâ da günümüzün en önemli projesidir."*[219]

Yapay zekâ çalışmaları insan beyninin sınırlarını genişleten, insan zihnini anlamaya yardımcı bir duruş sergilemek yerine yapay insan yaratma çalışmaları üzerine yoğunlaştırılmaktadır. Bu durum birçok bilim adamı tarafınca yapay zekânın çok güçlü olacağı fikrini düşündürmeye başlamıştır. Alan Turing de bu düşünceye mesafeli yaklaşarak Turing testini ortaya atmaktadır. Taklitçilik oyunu diye adlandırılan makineleri test etmek amacıyla bir oyun geliştirmektedir. "Makineler Düşünebilir mi?" adlı makalesinde makine ve insan ayrımını göstermektedir.

---

[217] Searle, 2014, a.g.e., s. 130
[218] İsmail Hakkı Aydın, Can Hikmet Değirmenci, *Yapay Zeka*. Girdap Kitap, 2018 İstanbul, s. 21
[219] a.g.e, s. 25

"Makineler düşünebilir mi?" sorusunu ortaya atar ve bir makineye zekâ atfedip atfedemeyeceğimizi belirlemek adına bir taklit oyunu geliştirir. Buna göre bir erkek (A), bir bayan (B) ve bir de soru soran kişi (C) olmak üzere üç kişiden oluşan bu oyunda, A ve B kişisini görmeyecek ve duymayacak şekilde konumlandırılan C kişisinin sorduğu sorulara aldığı cevaplarla oyunun sonunda oyunculardan hangisinin erkek, hangisinin bayan olduğunu belirlemesi isteniyor. Soruların ve cevapların yazı ile iletildiğini ve A ve B kişilerinin C kişisini yanıltmaya çalışacaklarını da ekleyelim. Elbette böyle bir durumda soru soran kişinin hatalı eşleştirme yapma ihtimali vardır. Şimdi de, A ve B kişilerinden birinin yerine bir makineyi, Turing'in tercihiyle bir dijital bilgisayarı koyalım ve C kişisinden oyunun sonunda oyunculardan hangisinin bir bilgisayar, hangisinin kanlı canlı bir insan olduğunu tespit etmesini isteyelim. Acaba C kişisi aynı yanılma payını bu oyunda da gösterecek midir?"[220]

Makinaya verilen girdi ve çıktılar, komut listesi makine için içsellik ifade etmektedir. Yani makinaya "İçsel durumu '0' olup, '0' okumaktadır."[221] Makine ve insanın ayrımının yapıldığı bu testte, makine, insanı kandırabilirse makinenin düşünebildiği fikri ortaya çıkmaktadır. Turing'in testi uzun zaman boyunca eleştirilere maruz kalmıştır. İnsan bilincinin sadece dışsal olmadığı düşüncesi bunlardan en önemli eleştiriler arasındadır. İnsanın bedensel faaliyetleri olmadan veya konuşamadan da bilinci açıktır ve düşünme mekanizması çalışmaktadır. Buradan şu sonuç çıkıyor ki, testi canlı türünden insan ya da hayvanda geçemeyebilir, örneğin, bir kedi ya da bir bebekte bilinçlidir fakat testi geçemeyecektir. Bilinç kelimesinin anlamı sadece hesaplamalardan ve karmaşık işlerden doğru cevabı vermek midir? Bu tartışmaya açıktır. Buna karşılık Searle felsefe de adının duyulması ve yayılmasını sağlayan en önemli düşüncesi "Çin Odası Argümanını" geliştirir.

a) Çin Odası Argümanı

Beyin, insan zekâsını oluşturan programlarının toplandığı mekanizma görüşünü ve Turing testini reddeden Searle, güçlü yapay zekâya da karşı kendisinin kurguladığı 'Çin Odası Argümanını' öne sürmektedir. Çin odası argümanına geçmeden önce Searle'nin yapay zekâya karşı tutumunu incelememiz gerekmektedir. Beyin insan zekâsını oluşturan güçlü bir program ise kendi duyguları ve düşünceleri olması gerekir. Searle göre "Ve asıl sorun, bildiğimiz kadarıyla bu bilgisayarların duyguları ve düşünceleri olabileceği değil, duyguları ve düşünceleri olması gerektiğidir; çünkü

[220] ONUR Ferhat, " J.R. Searle ve Çin Odası Argümanı", ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Ocak/January 2016, 9(1), 192-216, s. 5

[221] Roger Penrose, Bilgisayar ve Zeka, (Çev: Tekin Dereli), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 52, Ankara 2000, s. 49.

onun duyguları ve düşünceleri olması için bütün yapılacak olan şudur: doğru programı koymak."[222] Bilgisayar donanımı ve yazılım bilimciler yapay zekâların oluşmasının sadece zaman süreci içinde olduğu düşüncesindedir. Searle, bilim adamlarının makinelerin düşünebildiği fikrini çok fazla abartıldığı kanaatindedir. Sayısal bilgisayarların üzerinden yapılan hesaplamalar, yazılım komutlarına uyulması sadece insanın makineye verdiği özellik olarak görmektedir. Örneğin; Alan Newell "fiziksel simgeleri ustalıkla kullanan herhangi bir dizge, insan zekâsıyla aynı anlamda bir zekâ gücüne sahiptir."[223] Bilinç kavramının biçimsel süreç olarak kabul eden bilim adamları, fiziksel olan evrendeki oluşu soğukkanlılıkla devam ettireceğini düşünmektedirler. Marvin Minsky göre; "gelecek kuşak bilgisayarların o denli zeki zeki olacağını söylüyor ki, ona göre, "Bunlar evlerde kediler, köpekler gibi bulunmamıza istekli olurlarsa, kendimizi şanslı saymalıymışız."[224] Yapay zekâ adlı alanda yolun başındayken üretilen komplo teorileri ve ironik hayallerin felsefe ve psikoloji alanında karşıt tavırlar alınmasına sebep olmaktadır. En uç ve son örneğimizde; John McCarty "Termostatlar kadar basit makinelerin bile inanca sahip olduğu söylenilebilir"[225] Yapay zekâya karşı büyük beklentilerin başlıca sebeplerinden birisi yapay bir insan yaratma ve hatta örneklerden anladığımız kadarıyla insandan daha fazlasının olma ihtimalidir. Fakat yazılım tabanlı yapay zekâların tamamıyla ulaşabileceği tüm sonuçlar mantıksaldır. Biçimsel ve mantıksal olarak insan gibi olsa da her zaman duyumsal açıdan hiçliğe sahip kalacaktır. Daha net ifadelerle yapay zekâ veri girdi çıktılarıyla en fazla üst limiti mantıksal, sayısal bir takım işleri becerebilmesidir. Sadece söz dizimi olmak akıllı olmak anlamına gelmemektedir, akıl anlamsaldır. Bu yönden geriye dönersek, fenomenolojide ki yönelimsellik de yapay zekânın baş edemeyeceği bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Benim her durumda bir şeye yönelimim vardır. Gece uykuda rüya görmem, kitap okurken masadaki bardağı fark etmem, konuşurken aynı zamanda akşam yemeğini düşünmem benim insan olma özelliğim içerisindedir. "Yapay zekâ ve İnsan zekâsı" arasındaki en büyük fark budur. Yapay zekâ sadece söz diziminden ibarettir. İnsan zekâsı birçok durumda içselliği ve öznelliği sebebiyle kendini diğer insanlardan da saklayan bir mahremiyete sahiptir. Bu durum kendi iç dünyasında

[222].John Searle, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, (Çev: Kemal Bek), Say Yayınları, İstanbul 2005, s. 36
[223] a.g.e., s. 37
[224] a.g.e., s. 37
[225] a.g.e., s. 37

özerk yapmaktadır. Şimdi içsel ve dışşal özelliklerle insan zekâsının sınırsızlığı ve maksimum olabilecek yapay zekânın sınırlarını tartışalım. Öncelikle oluşturduğumuz tablo bir insanın kendini var eden ve nesnel olandan ayıran özellikleri sıralayacağız. Diğer kısımda ise yapay zekânın şuan ki verilerine de bakarak günümüzde ulaşabileceği üst limiti sıralayacağız. Oluşturduğumuz tablo algı, yönelimsellik ve niyetlilik kavramları ön plana tutularak hazırlanmıştır.

Tablo 1.1: İnsan zekâsını ve yapay zekâyı ayıran özellikler.

İnsan Zekâsı	Yapay Zekâ
Mahrem	Kamusal
İçsel	Dışsal
Bir	Çok
Özgür	Belirlenmiş
Etkin	Edilgin
Ben	Öteki
Özerk	Evrensel
Kutsal	Profan
Bölünmez	Bölünür
Sınırsız	Sınırlı
Yönelimsel	Yönelimsel olmayan
Öznel	Nesnel

Bu kavramların hepsi insan aklında mevcuttur. Fakat yapay zekâ da kanlı canlı olan hiçbir, biyolojik beyinde olan insanın özelliği bulunmamaktadır. Yapay zekâ taklitten ibaret kalmakla birlikte insanın toplumsallaşmada kullandığı nesnel argümanlara sahiptir. Son bir kavram daha eklemeliyiz ki yapay zekâda ahlak kavramının da bir anlamı yoktur. Akıl anlamsaldır, biçimsel olandan daha fazlasına sahip bir içeriği vardır. Searle'nin, Turing testini yanıltabilen makinenin zeki olacağı düşüncesine de bu yüzden karşı çıkmaktadır. Çin odası argümanında Searle:

> *"Ben hiçbir şekilde Çinceyi anlamıyorum hatta Japon yazısını Çin yazısından bile ayıramıyorum. Fakat benim Çince sembollerden oluşan kutularda dolu bir Odada, bir kural kitabı ve beni sorulara Çince cevaplar vermeye ulaştıracak bir bilgisayar programı ile birlikte bir odada kilitli olduğumu hayal edin. Hiçbir şekilde bilmediğim sembollerden oluşan soruları alıyorum, ne yapacağıma dair kural kitabına bakıyorum, kutulardan sembolleri alıyorum, programdaki*

kurallara göre onları değiştiriyorum ve cevap olarak ihtiyaç olan sembolleri veriyorum. Burada benim Çinceyi anlamak için olan Turing Testi geçtiğimi farz edebiliriz ancak ben Çincenin tek bir kelimesini bile anlamıyorum. Ve eğer ben doğru programı uygulama temelinde Çinceyi anlamıyorsam, program temelli hiçbir bilgisayar Çinceyi anlayamaz çünkü bir bilgisayar bende olmayan hiçbir şeye sahip değildir"[226]

Searle biçimsel bir bilgisayar programının işleyişinde kendinde var olmayan bir şeyin olma durumunun, olmamasının imkânsızlığından bahsetmektedir. Yani dışarıdan bir gözlemci size baktığında sanki Çince biliyor gibisiniz fakat tek kelime Çince bilmiyorsunuz. Çince anlamanızı sağlayan bilgisayar programı dahi Çince anlamanıza yardımcı olmuyorsa, herhangi sayısal tabanlı bir bilgisayarında Çince anlaması olanaklı değildir. Deneydeki insan da Çince anlamıyorsa, bilgisayarda insanda olmayan hiçbir artı özellik yoktur ve oda Çince anlamayacaktır. Bilgisayarda da insanda olan, bilinmeyen Çince simgelere işleten biçimsel program vardır. Yani bilgisayarda sözdizimi vardır, anlam yoktur. "Çin Odası argümanını oluştururken Searle'ün ilk aksiyomu "bilgisayar programlarının sentaktik oluşu" dur"[227] Bilgisayar programlarının söz dizimi oluşu soyut ve fiziksel varlığı olmayan, nedensel ilişkilerden mahrum sembollerle yürümesidir. Semboller hiçbir anlam ifade etmez hiçbir içeriğe sahip değildir, sadece programcı tasarlar ve hazırlar. Diğer bir itirazı da Searle'nin insan zihinlerinin semantiğe sahip olduğunu düşünmesidir. Bilgisayar programlarının zihinsel içeriği yokken insan zihninin, zihinsel içeriği vardır. "Bu aksiyom, düşünce, algı ve anlamaların zihinsel bir içeriğe sahip olduğu yorumunu da gerektirmektedir. Searle'ün üçüncü ve ilk iki aksiyomu birleştiren en temel kabulü de şudur: "Sentaks, ne tek başına semantik için yeterlidir ne de semantiğin kurucusudur.""[228] Sentaks hiçbir zaman anlamsal içerik için yeterli değildir. Sentaks ve semantik arasında zorunlu ilişki yoktur ve Searle'nin Çin Odası Argümanında en önemli kanıtıdır. Searle en başından beri savunduğu en önemli şey; söz diziminden oluşan yazılım kendiliğinden anlamsal içerik üretmesi mümkün değildir.

[226] DOĞAN Mehtap, "Çin Odasında Ne Oluyor", Felsefelogos. Ankara 2016, s. giriş
[227] a.g.m., s. giriş
[228] a.g.m., s. giriş

SONUÇ

Zihin felsefesi bilinçli ve bilinçsiz tüm varlıkların içinde barındırdığı, bilinçli olan, bilinçli olma eğiliminde olan ve bilinç sahibi olmayan varlıkların tümünün tartışıldığı felsefenin bir dalıdır. Felsefi disiplinlerin tam merkezinde bulunan zihin felsefesi birçok felsefi ana bilim dalının kesişim noktasındadır. Bilgi kuramı felsefesinde, ontoloji, metafizik, dil ve mantık felsefesinin ana kavramlarından biri de sayılmaktadır. Bununla birlikte zihin felsefesinin kendine özgü ana kavramları da vardır; ruh, beden, anlama, farkındalık, bilinç, zekâ, akıl ve algıdır. Zihin felsefesinde, Antik Yunan tarihinden çağdaş döneme kadar birçok yaklaşımlar olmuştur. Zihin felsefesini Descartes öncesi ve sonrası yaklaşımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Descartes öncesi dönemde, salt zihin felsefesine dair yaklaşımlar olmamıştır. Ruh ve akıl üzerine düşünceler üretilmiştir. Ruhun beden üzerindeki egemenliğini anlamaya çalışılmaktadır. Ruhun, bedene göre aşkınsal üstünlüğü vardır. Maddi olan bedeni, soyut ruh kontrol eder. Zihin felsefesinin temelleri tarih de ilk kez Antik Yunan'da ortaya çıkmaktadır. Demokritos, Heraklietos, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar Ruh, akıl ve zihin üzerine düşünceleri vardır. Antik dönemde idealar düşüncesini savunan Platon, düşünceyi varlıktan bağımsız görmemektedir. Düşüncenin oluşumu için ilk önce varlık âleminin olması gerekir. İnsan ve varlık yan yana geldiğinde düşünce ortaya çıkmaktadır. Antik dönemin bir diğer önemli filozofu Aristoteles ise tür, cins ve ayrım yaparak açıklamaya çalışmaktadır. Yine aynı dönemde Milet Okulu, Pisagorcular, Elea Okulu ve Atomculuk Okulunda ruhun evrenle bağlantısı ve varlık ve ruh bütünlüğü üzerinde arkhe sorununa değinmektedirler. Antik Yunan'da maddi olan, Ay altı âlemde bulunan tüm oluşumun değişime uğradığını ve bozulduğu düşüncesi, insanda da maddi bedenin yok olacağını, ruhu ise bozulmayan tek gerçek olduğu kabul edilmektedir. Bu düşünce Ortaçağa taşınmıştır. Ortaçağın başında Paganizmi savunan filozoflar, Hristiyan ve Müslüman filozlardan Descartes'e kadar bu düşünceler geçerliliğini korumaya devam etmektedir. Ortaçağda Hristiyan ve Müslüman filozoflar Platon ve Aristoteles'in eserlerini temele alarak Tanrı-Ruh üzerine felsefi düşünceler sergilemektedirler. Ortaçağın başı M.S 205'den sonra Plotinus'un sudur düşüncesinde (ruh-akıl ve madde) Tanrıdan gelen ruhun, Tanrıya dönüşü ve her şeyin ölçüsünün Tanrı olduğunu savunmaktadır. Bu düşünce Ortaçağ Hristiyan ve Müslüman filozoflarında Platon ve Aristoteles'in düşüncelerinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Hristiyan ve Müslüman filozoflar kendi inançlarına göre Platon ve Aristoteles'i tekrar yorumlayıp, kendilerine göre uyarlamışlardır. Hristiyanlıkta, Patristik felsefeyi kuran Aziz

Augustinus ve Skolastik felsefeyi kuran Thomas Aquinas en önemli temsilcileridir. Müslümanlıkta ise Farabi ve İbn Sina ön plana çıkmaktadır.

Modern dönemde tartışmanın boyutu ve zihin felsefesinin yönü ***RENE DESCARTES'LE*** farklı bir noktaya taşınmaktadır. İkici tutum sergileyen Descartes Ruh ve Beden'i iki ayrı töz olarak düşünmektedir. Düalizmin öncüsü Descartes ruh ve bedeninin birbirinden bağımsız ve aynı zamanda birbirine bağlı iki ana faktör olduğunu düşünmektedir. Zihin felsefesinin günümüzdeki gelişiminin temelleri Descartes'e dayanmaktadır. Ben'in varlığını kanıtlamaya çalışan Descartes ruh ve bedenin ayrı tözler olduğunu beden ona göre değişen, ruh ise insanın değişmeyen özü olduğunu düşünmüştür. Descartes'in düşüncesine karşı gelişen Kant, Hume, Hegel gibi düşünürlerde yine akıl ve bilinç üzerine birçok yaklaşımlarda bulunmuştur. Kant, ruh ve beden tartışmalarına doğrudan katılmamıştır. Saf aklın eleştirisini yapmıştır ve fenomen/numen alanda kategorileri oluşturmuştur. Kant töz arayışı içerisine girmek yerine numen alanda aklın sınırlarını tartışmıştır. Hume'nin ampirizme yakın görüşü ve tasarımlar/imgelemler üzerine düşünceleri, aklın bilgiye ulaşması deneyimle olduğunu ve aklın kolayca yanılabileceğini savunmuştur. Hegel ise doğrudan Descartes'e karşı tin ve özdek arasındaki farkın, eksik ve dolayımsız olduğunu düşünmüştür. Hegel'e Özne dolayımsızca cogitoda sıkışmıştır. Bu yüzden "cogito ergo sun" ona göre eksik bir önermedir.

Çağdaş dönemde tartışmanın yönü teknolojinin gelişmesiyle birlikte yapay zekâlar, nörobiyoloji, beyinsel harekeler, sinir sistemleri ve sinapslar üzerinden devam etmiştir. Çoklu zekâ kuramları, nöronlar üzerine çalışmalar ve yapay zekâ Antik Yunan'dan çağdaş dönemin başlangıcına kadar olan tartışmaların sonunu getirmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında dil felsefesinde Wittgenstein dil üzerine yaptığı çalışmalar, dilin kullanımı ve dil felsefesinin zihin felsefesiyle ortak alanlardaki etkileşimi zihin felsefesi için yeni düşüncelere zemin hazırladı. Husserl'in yönelimsellik ve Marleu Ponty'nin algı üzerine düşünceleri zihin felsefesinin sadece dil felsefesiyle değil fenomenolojiden de beslenebileceği yeni bir kaynak ortaya çıkmıştır. Tüm bu düşüncelerin yanı sıra teknolojik gelişmeler zihin felsefesinin akıbetini tamamen değiştirmiştir. Basitten karmaşığa giden eski usullere dayalı ruh ve bedeni anlamak, artık yerini bilgisayarların icadıyla basit ve karmaşık yazılımlara bırakmıştır. İnsan bedeninin bilgisayar gibi olduğu düşüncesi ve insani davranışlar sergileyen robotların günümüzde var olabileceği noktasında tartışılmaya başlanmıştır. Bu yüzden bilgisayarların icadı zihin felsefesinde çeşitli sorunlara yol açmıştır. Beyin üzerine yapılan çalışmalarda nörobiyoloji ve sinir sistemlerinde ki gelişmelerde, dışarıdan duyumladığımız şeylerin beyni

tetikleyen durumların olduğu fark edilmiştir. İnsan karmaşık yazılımlı bilgisayar olabileceği tartışmaları da düşünülmüştür ve yapay zekâların gelişip insani özellikleri olabileceğini savunulmuştur. Turing testi diye nitelendirilen, yapay zekâları sınayan önemli bir test hazırlanmıştır. Bu test makine ve insanı karşı karşıya getiren, makinede bilincin olabileceğini düşündüren önemli sınamalardan kabul edilir. Aykırı görüşünü doğuran Turing Testine karşı ***JOHN SEARLE*** tarafından Çin Odası argümanını hazırlanmıştır. Yapay zekânın hiçbir zaman insan gibi düşünemeyeceğini ve bilinçli olamayacağını savunmuştur. Nörobiyoloji de gelişen ve sinir sistemlerinin incelemesinde beynin karmaşık yapısı çözülmeye başlanmıştır. İnsanın bilincine dair gelişmeler beyindeki elektriksel bir dizi dış dünyadaki duyumlamadan oluştuğu kanaatine varılmıştır. İnsan beyni ve yapay zekâlar Çağdaş Dönemde zihin felsefesinin en önemli konusu haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

ALTUNER İlyas, Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi*, Iğdır Üniversitesi / Iğdır University Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences Sayı / No. 4, Ekim / October,* Iğdır 2013, 55-67.

ARİSTOTELES, *Metafizik*, (Çev: Ahmet Arslan), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1996.

ARİSTOTELES, *Ruh Üzerine*, (Çev: Zeki Özcan), Sentez Yayıncılık, Bursa 2018.

AYDIN İsmail Hakkı, DEĞİRMENCİ Can Hikmet, *Yapay Zekâ*, Girdap Kitap, İstanbul 2018.

ALTUNER İlyas, "Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi", *Iğdır Üniversitesi / Iğdır University Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences*, (2013), 55-67.

BOZKURT Ömer, İbn Sina'nın Tanrı Anlayışının Dayandığı Temel İlkeler, Diyanet İlim Dergi, Cilt 50, Sayı 1, (2014), 67,86

CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010.

CİHAN Mustafa, John Locke ve Eğitim, *DergiPark Atatürk Üniversites Sosyal Bilimler Enstitüsü Arşiv Cilt 7 Sayı 1,*Erzurum 2010, 173-178.

CHURCHLAND M. Paul, *Madde ve Bilinç,* (Çev. Berkay Ersöz), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2012.

CHURCHLAND M. Paul, Madde ve Bilinç, (Çev. Berkay Ersöz), Alfa Yayıncılık, İstanbul 2012.

CHOMSKY Noam, Dil veZihin, (Çev: Ahmet Kocaman), Ayraç Yayıncılık, Ankara 2001.

ÇAKMAK Mustafa, "Kant'ın Numen-Fenomen Ayrımı ve Metafizik Eleştirisinin John Hick'in Din Felsefesine Etkileri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi.* Cilt 11, Sayı 3, (2011), 187-200.

ÇELEBİ Vedat, Searle ve Nagel'in Bilinç Kuramlarında Fizikalizm Eleştirisi Bağlamında Yapay Zekânın Sınırı Tartışması, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*· January, (2019), 351-376.

ÇETİN Hüseyin, Hegel'de Tanrı (Mutlak), Bilinç ve Birey, *İstanbul Üniversitesi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi),* İstanbul 2019, 116 s.

ÇİNÇİN Kemal, Maurice Merleau-Ponty'nin Çalışmalarında Matematik ve Yeni Bir Özgürlük Modellemesinin Olanağı, *Sdu Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık Sayı: 48,* Isparta 2019, 34-40

ÇÜÇEN A. Kadir, *Varlık Felsefesi,* Ezgi Kitapevi, Bursa 2009.

ÇÜÇEN A. Kadir, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefe Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2013.

DENNET C. Daniel, *Aklın Türleri,* (Çev:Handan Balkara Çevikus), Varlık Yayınları A.Ş., Sayı: 523, İstanbul 1999, s. 170

DESCARTES Rene, *Ruhun İhtirasları*, (Çev: Mahmut Özdil), Umut Matbaacılık, İstanbul 2013.

DESCARTES Rene, *Meditasyonlar*, (Çev: Birkan İsmet), Akamat Matbaacılık, Ankara 2007.

DÜZGÜNER Sevda, "Ruh-Beden ve İnsan-Aşkın Varlık İlişkisine Yönelik Psikolojik Yaklaşımın Tarihi Serüveni", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt Sayısı 45, İstanbul 2013.

DOĞAN Özlem, *Kant Üstüne Yazılar*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul 2015.

DOĞAN Mehtap, "Biyolojik Doğalcılık Ekseninde John Searle ve Zihin-Beden Problemi", *MetaZihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (Aralık 2018), 227-240.

DOĞAN Mehtap, "Çin Odasında Ne Oluyor", *Felsefelogos*. Ankara, (2016), 1-18.

DOĞAN Mehtap, " İbn Sina Metafiziğinde Nefs-Beden Dualizmi Üzerine Bir Zihin Felsefesi Değerlendirmesi", *İlahiyat Teknikleri Dergisi*, (2018), 161-184.

ERKIPÇAK Hasanhan Taylan, "Husserl ve Fenomenolojisi: Bir Özet", *Arkhe-Logos Felsefe Dergisi,* Sayı 4, (2017), 247-258.

ŞAHİN, Eyüp. "Farabi'nin Düalizmi", *Felsefe Dünyası*, I. Sayı 47, (2008), 185-197.

EZİKIRAN H. Nur, ÇÜÇEN Abdülkadir, *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi,* Sentez Yayıncılık, Ankara 2013.

GÖDELEK Kamuran, *Zihin Felsefesi*, Veli Urhan, Serdar Uslu (Ed.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Web-Ofset, Eskişehir 2013.

GÖKBERK Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2012.

GÖRKAŞ İrfan, "Farabi'nin İnsan Tasavvuru", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,* [TAED] 50. Erzurum, (2013), 289-304

GÜNDAY Şeref, *Zihin Felsefesi,* Asa Kitapevi, Bursa 2003.

HEGEL G.W.F, *Tinin Görüngübilimi*, (Çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayıncılık. İstanbul 2015.

HERAKLİETOS, *Fragmanlar*, (Çev: ŞAR Güvenç-YILDIZ Erdal), Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

HUME David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Ergün Baylan), Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2015.

İNCE Gökhan, İnsanlığın Yapay Zekâyla İmtihanı, *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını Sayı 75*, İstanbul 2017, 14-18.

İŞSEVENLER Vahdet, *Platon'da Varlık ve Yasa*, Tekin Yayıncılık, İstanbul 2015.

KANT İmmanuel, *Pratik Usun Eleştirisi*, (Çev: İsmet Zeki Eyuboğlu), Say Yayınları, Ankara 2016.

KAYA Mustafa, "Platon Ruh Kuramı", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XV. Sayı 1, (2013), 171-182.

KAYA Mustafa, "Aristoteles'in Ruh Anlayışı", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, 91-98.

KEHA Kaya Mine, Wittgenstein ve Kuhn: Dil Oyunları ve Paradigma Kavramları, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Eylül 21(33),* Erzurum 2017, 953-969

KIRLI Özlem, "John Locke ve David Hume'un Epistomolojisi ve Beşeri Olanın İzahı", *Uluslararası Yönetim ve İktisat Dergisi*, Cilt 9, Sayı 20, Muğla 2013, 99-114.

KRANZ Walther, *Antik Felsefe*, (Çev: Suad Y. Baydur), Cinius-Sosyal Yayınlar, İstanbul 2014.

LOCKE John, *İnsan Anlağı Üzerine Bir Deneme*, (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013.

NAGEL Thomas, *Zihin ve Evren*, (Çev: Özge Çağlar Aksoy), Jaguar Kitap, İstanbul 2015.

ONUR Ferhat, " J.R. Searle ve Çin Odası Argümanı", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar,* 9 (1), Ocak/January 2016, 192-216.

ÖKTEM Ülker, John Locke ve George Berkeley'in Kesin Bilgi Anlayışı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43,2,* Ankara 2003, s. 133-149.

ÖZCANGİLLER İhsan Berk, " Hegel'in Fenomenolojisi Bağlamında Özbilincin Diyalektiği", *Felsefe Arkivi*, Sayı 45, 2016/II, 29-65.

ÖZÇINAR Şahin, *Kendinin Bilinci ve Ötekinin Diyalektiği: Hegel Felsefesinde Bilincin Dolayımı ve Nesnelleşmesi,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe, Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2007, 259 s.

PENROSE Roger, *Bilgisayar ve Zekâ*, (Çev: Tekin Dereli), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 52, Ankara 2000.

PRİEST Stephen, *Zihin Teorileri Üzerine*, (Çev: Ayhan Dereko), Litera Yayıncılık, İstanbul 2018.

RYLE Gilbert, *Zihin Kavramı*, (Çev: Sara Çelik), Doruk Yayınları, İstanbul 2011.

PONTY Merleau, *Merleu-Ponty*, (Çev: Emre Şan), Say Yayınlar, İstanbul 2015.

SADIKOĞLU Çiğdem Yolcu, "Descartes ve John Locke'da Bilginin Kaynağı", *Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü*,

SARITAŞ Dönüş, Modern Töz Metafiziğinde Descartes'in "Ruh ve Beden" Düalizmi, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Ankara 2015, 1-12

SEARLE John, *Akıllar, Beyinler ve Bilim*, (Çev: Kemal Bek), Say Yayınları, İstanbul 2005.

SEARLE John R., *Bilinç ve Dil*, (Çev: Muhittin Macit), Litera yayıncılık, İstanbul 2015.

SEARLE John, *Zihnin Yeniden Keşfi*, (Çev: Muhittin Macit), Litera Yayıncılık, İstanbul 2014.

SUGİYAMA Ceren Aksoy, Antropolojide Beden Sorunsalına Bedenlileşme Teorisinin Katkısı, DTCF, Ankara Üniversitesi, Ankara, 70-93

ŞAN Emre, "Algıya Göre Düşünmek", *Cogito: Marleu Ponty Özel Sayısı*, vol 88, İstanbul 2017, 63-83.

TAŞKIN Ali, "İmmanuel Kant'da Bilginin Kaynağı Problemi", 279-294

ÜLKEN H. Ziya, *İslam Felsefesi*, Doğubatı Yayıncılık, Ankara 2017.

YAZICI Aslı, "Thomas Aquinas'ın Duygu Felsefesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 38, 2016, 34-42.

YARDIMCI Alper Bilgehan, "Milet Okulu Doğa Filozofları Bağlamında Tanrının İmkânı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Cilt: 9 Sayı: 43, Nisan 2016, 1329-1333.

YILDIZDÖKEN Çiğdem, "Şüpheden Kartezyen Düşünceye Giden Yol", *Mavi Atlas*, 5(1), 2017, 44-68.

WİCHMANN Eyvind, *Kuantum Fiziği*, (Çev: Tahsin Nuri Durlu, Yalçın Elerman), Bilim Yayıncılık, Ankara 2005.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCİD	
Adı Soyadı	Burak İNAN
Doğum Yeri	Ordu/Aybastı
Doğum Tarihi	29/08/1995

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Felsefe

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	MEB/Özel Kavram Okulları
Görevi/Pozisyonu	Öğretmen
Tecrübe Süresi	1 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	Pedagojik Formasyon

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres	Atatürk Mah. Ergene Cad. No:28 Kapaklı/Tekirdağ
E-mail	burakinan95@gmail.com